

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

BORI IMRE:
VACSORA A SZILÁGYI ERZSÉBET FASORBAN
MÉREY KATALIN ÉS BEDER ISTVÁN PRÓZÁJA

GOBBY FEHÉR GYULA: A HALAK IDEJE

UTASI CSABA HÁBORÚS NAPLÓJA

KALAPIS ZOLTÁN ÉS VIRÁG GÁBOR
TANULMÁNYA

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

2001

Április

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXV. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Kéziratgondozás:
Buzás Márta

TARTALOM

Száz éve született Németh László

Bori Imre: Vacsora a Szilágyi Erzsébet fasorban 297

Mérey Katalin: Hidegen fújnak a szelek (próza) 302

Varga Sándor versei 308

Vojislav Karanović: A költészet olvasásáról (vers) 311

Beder István: A cilindertől a vadászkalapig (novella) 313

Dragan Jovanović Danilov: Ikonosztáz a világ végén (regény, II.) 320

Gobby Fehér Gyula: A halak ideje (hangjáték) 335

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Utasi Csaba: Abszurdumok abszurduma (háborús napló, I.) 351

Kalapis Zoltán: A szabadkai és a zombori Bácska alapítója: Radics György (tanulmány) 368

Virág Gábor: A koluti remete (tanulmány, II.) 386

SZÁZ ÉVE SZÜLETETT NÉMETH LÁSZLÓ

VACSORA A SZILÁGYI ERZSÉBET FASORBAN

B O R I I M R E

A *Forrás* főszerkesztője, Füzi László, 2000. július 18-án írott levelében arra kért, hogy a folyóirat Németh László-émlékszámában idézzem fel Németh Lászlóval folytatott ama beszélgetésemet, amelyben Németh László a „maga tizenkilencedik századiságáról” beszélt, miként azt az *Utolsó széttekintés* című életrajzi írásait tartalmazó kötetében a 162. oldalon megörökítette. Sajnos, akkor nem vezettem naplót, feljegyzést sem készítettem a nekem annyira megtisztelő találkozásról, s arról az eszmecszeréről, amelyet Budán, a Szilágyi Erzsébet fasori lakásban folytattunk vacsora közben, s utána egy szövetkezettől kapott bor ízlelgetése közben, hiszen már akkor sem voltam borivó ember. Németh László hívének tudtam (és tudom) magam ma is, hiszen már gimnazistaként *A minőség forradalma V–VI.* kötetének tanulmányai ragadtak magukkal, meg regénye, a *Kocsik szeptemberben*, s íme, fél évszázad után is csorbítatlan az első olvasmány élménye. Amikor 1980-ban, az *Utolsó széttekintés* naplóit olvastam, rátaláltam a vendégeskedésünkről szóló naplórészletre, s azt láttam, hogy a lelkesedés is félreértéseket szülhet, a jóakarát sebet ejtethet – s most látom, hogy a vérző szívvel és egy gyanakvó lélekkel ültem szemben a vendégasztalnál. Nyilván fájlalta Németh László, hogy a tanulmányainak szerb nyelvű kiadása odázódik (mellesleg máig sincs szerb nyelvű Németh László-tanulmánykötet), de tudom, hogy az *Égető Eszter* sikert aratott a szabadkai Minerva Könyvkiadó szerb nyelvű gondozásában.

A keveseket magához engedő, az ismeretlenek elől elzárkózó Németh László vendéglátó ajtaja megnyílt előttünk a *Híd*ban közölt Bolyai-tanulmányomnak köszönhetően, mert mondták neki, hogy érdemes elolvasnia. Kíváncsi lett az írójára, aki tankönyvbe is szedte a Németh Lászlóról akkoriban Jugoszláviában lehetséges és közölhető tudnivalókat.

Csalódást okozott-e a találkozásunk? Beszélgetésünk a rólam begyűjtött adatok fényében még tragikusabb felhangokat csal ki belőle, mint ha csupán a művéről szóló Bolyai-tanulmányom ismeri, s így túlrajzolta a képet, amit a beszélgetésünk nyomán tükre mutatott, hiszen azzal a mondattal zárta a Szilágyi Erzsébet fasori estéről szerzett benyomásai papírravetését, hogy „megengedi büszkeségével a fényűzést, ha az mindjárt a Kurátor Zsófi büszkesége is, hogy a megvetéssel szemben némán állja a literátori okoskodások hullámcsapásait”. Jajdulok most is fel, mikor a *megvetés* szót látom, hiszen csupán ellenvetésről volt szó nézetei egy szilánkjával kapcsolatban, nem megvetésről, vagy arról, hogy az én ellenvetéseim is az ő „elszigeteléséhez” egy téglá a kerítésben. Megértem, mert fogolynak tartotta magát, öregnek és népszerűtlennek. Holott az önjellemzésre való készsége csapta be mind a maga esetében, mind a beszélgetésünk során rólam alkotott kép elkészítésekor.

A jugoszláviai magyar középiskolások IV. osztálya számára írt tankönyvben a róla szóló fejezettel elégedett volt – ezt a szöveget előbb ismerte meg, mint íróját, s mi több, olvasása „egészen furcsa megnyugvást szerzett neki”, „tán a tanári múltja az, ami ennyire örül neki”. Tehát nem kell sündisznóállásba merevednie, amikor az engem dicsérő mondatokra gondolok: „De ezt a könyvet egy fiatal, úttörő kritikus írta, s ha van tévedés a méltatásban: épp az egész mű egy-egy voltát, belső kohézióját a helyhez és célhoz mérten magyarázza, kihozza.”

Fenntartásai természetesen voltak. A dicsérő mondatokat mintegy előrebocsátja az 1967. október 27-én kelt levelében: „Nem tudom, a negyedikes tankönyv többi része is olyan-e, mint a megküldött fejezet, ebben az esetben, mint kis irodalomtörténet, felnőttek részére is használható volna . . . A megjelenő könyv különben mint pedagógust is érdekelné, ha csak velem ennyit foglalkozik, nem terheli-e meg a fiatal agyakat, s mekkora lesz az olvasmányrésze stb.” Levele következő passzusa a vajdasági magyar irodalomnak szánt feladatról beszélt: „De nemcsak személyes és pedagógiai örömet, nagyobb reményt is szított küldeménye. Régi hitem, hogy az ötfelé szakadt magyarság (ötödiknek

a Nyugaton lévőket véve) a magyar irodalmi tudat kialakítására a vajdaságiak vannak a legelőnyösebb, legfüggetlenebb helyzetben . . .” S azután az aggodalom a modernizmussal kapcsolatban, ami magyarázza a Kassák Lajos iránt mutatott ellenszenv eszmei gyökereit is, mert úgy tartja, nem lehet egyszerre a modernizmust és a nemzeti feladatokat képviselni. „Sajnos, nem olvasom rendszeresen a lapjaikat, a lépéstartó Nyugatra tekintő, ideges kényszer a többiek figyelmét elvonja erről a kínálkozó nemzeti feladatról . . .” Feladatokat jelölt ki fellángoló optimizmusában, s nem kevesebbet várt a vajdasági magyar irodalomtól, mint azt, hogy elvégzi vele kapcsolatban az igazság helyreállításában a „mérleg-nyelv billenést”, és megpróbálja átvenni az „agykéreg szerepét”, mert a magyar irodalom szürkeállományától meg van fosztva, tehát – mint írta – „dekortikált”, s ezért a nemzet csak zsigereivel „gondolkodik”.

A tankönyvszöveg után a korábban írt Bolyai-tanulmány néhány részlete csalódást keltett benne, de e tanulmány kitételei legalább annyira irritáltak, mint az, amit Kassák Lajosról gondoltam és mondtam. Nemcsak Aczél Györgyék róttak rám emiatt egyéves magyarországi irodalmi szerepléstilalmat a *Tiszatáj*ban megjelent írásom miatt. Németh Lászlót is a Kassák Lajos szerepéről és jelentőségéről hirdetett nézeteim provokálták a naplója szerint 1967-ben. Abban az évben jelent meg a már említett negyedik tankönyvem, és írtam meg terjedelmes Kassák-tanulmányom is a sokoldalú alkotó nyolcvanadik születésnapjára a Magvető Kiadó megbízásából. Kassák Lajos kéziratban még olvasta, amit róla írtam, a könyv (Bori Imre–Körner Éva: *Kassák irodalma és festésze*) már halála után jelent meg – a késlekedésnek pedig magam voltam az okozója: a magyar íródelegáció újvidéki látogatása során vacsora közben összeszólalkoztam Darvas Józseffel és Marjai Józseffel, aki akkor Magyarország belgrádi nagykövete volt. Súlyos szavak estek a politikáról is, s a már kaptos Darvas József előbb a magyar íróküldöttség tagjaként jelenlevő Pilinszky Jánost bántotta már Belgrádban is (könnyeket csalva elő a költő szeméből), majd Sinkó Ervint sértegette, ki nem volt ott, s nekem azt mondta, hogy veszélyes ember vagyok, sok gondot okozok a pesti illetékeseknek, mert az egyetemisták az én tanulmányaimon okulnak, azután pedig kényes kérdésekkel zaklatják tanáraikat a pesti egyetemen, s ilyen módon megrontom őket. Nagy affér támadt, Szabolcsi Miklós próbált közvetíteni, titkosított jelentések és feljelentések készültek, szilencium következett, a közben elkészült

Kassák-könyvem bezúzásának a gondolatával foglalkozott a Magvető igazgatója, Kardos György, s az orrom előtt becsapta a kiadó ajtaját. Németh Lászlónak, naplója szerint, arra panaszkodtam, hogy a Kassák-könyvem „készen volt, kiszedve, s nem jelent meg”.

Íme, az eszmei gyűjtás, ami Németh László gondolkodását beindította. „Énnekem is – írta a naplójába – eszembe jutott, amit A. mondott róla, hogy B. nem Adyt, hanem Kassákot tekinti az új magyar irodalom kútfejének.” Szinte hibátlanul interpretálta elképzelésem a XX. századi magyar irodalom periodizációjának általam vallott rendszerét: „Az izmusok, amelyeket mi meghaladott, kaotikus bűvészkedésnek hirdettünk, feltámadnak s megdicsőülnek, de az utolsó harminc–negyven év minden számottevő írója – ennek a folytatója.” Nem gondolkodott másképpen évtizedekkel előbb sem. 1933-ban már a „szimbolizmus kísértetjárását” emlegette, az „elvont jelek lázálmáról” és „révült locsogásról” beszélt Vas István verseskönyvéről szóló írásában. (*Magyar líra 1932-ben. Tanu.* 3. szám, 1933)

Ami Németh László naplójegyzetében ez után következik, az nem hangzott el beszélgetésünk során, az adódható végkövetkeztetések már a naplóíró utólagos tűnődéseinek levezetései, nevezetesen az a gondolat, amibe Füzi László figyelme belekapott, nevezetesen, hogy Németh László önmagát „tizenkilencedik századisággal” minősíti. Én sem akkor, sem azután nem gondoltam ilyent, hiszen a XX. századi világirodalomról Németh László tanulmányai voltak első számú informátoraim Babits Mihály irodalomtörténetével együtt. Németh László Proust-naplója ma is gyakran olvasmányom például. Németh László egy „perszével” kezdődő erre vonatkozó mondata is jelzi, hogy itt arról van szó, amit Németh László nem a beszélgetésünk során fejtett ki, hanem feljegyzései írása közben gondolt: „Persze, ha ez igaz (ti. az én Kassák-látásom), akkor én idehaza is egy elkésett XIX. századi lettem, érdektelen időszerűlenné, ahogyan V. M.-ék hirdetik.” Mikor e mondatát másolom, a gondom az, kik azok a V. M.-ék, akik Németh László időszerűtlenségét hirdették az 1960-as években? De az agyában megragadt Kassák-kérdés felkísért 1968-ban is, amikor két 202 cm-es fiatalemberrel beszélgetve akkor látja kedvező színben őket, amikor azok azt állítják, hogy csupán a „sznobok csinálnak nagy hűhót” Kassák körül. De 1970-ben bevallja (éppen Kecskeméten) a XX. századi izmusokról: „Amit ennyien csinál-

nak, abban kell lenni valami jónak is. Én az avantgardizmust kihagytam a belső fejlődésemből.”

Beszélgetésünk Németh László naplója megőrizte lenyomatai további ellenvetéseiről is hírt adnak. A Bolyai-tanulmányom egyik fő tétele, hogy a „magyarság az a kő, amelyben a magyar írók sorban elbotlanak”, ahogy Németh László megfogalmazta, híven reprodukálva, amit magyar drámahőseiről gondoltam, nevezetesen, hogy „ők magyarok, ebbe megbotlanak, s a botlást követő esés után nem tudják ott folytatni életüket, ahol botlásuk előtt megakadtak útjukban”. Írás közben színesebben fogalmaztam, mint a beszélgetés során, mert ilyenkor szokásomhoz híven leegyszerűsítettem és képletessé tettem a kérdést. Így került a kő is elő, amelybe, szerintem, a Németh László magyar hősei megbotlanak, s nem szárnyalnak, hanem vergődnek azután. A Németh László emlegette „keserű magyar lében” azonban rendre a „nagy nemesség bűnhődik”-fuldokol.

De – veti közbe gondolkodása közben a Kassák-ellenességének okát is, nevezetesen azt, hogy „Kassák életreléptetésében a magyar irodalom speciális hivatásának az elítélése is benne van; elő is bújt hamarosan”. Mármint az, hogy szerintem az irodalomnak az „esztétikum az ege, nem a politika, szociológia”. Különböző megfogalmazásokban máig visszahallható az esztétikum elítélésének a programja és a „sorskérdések” előtérbe helyezésének a követelménye. Németh Lászlónak volt érve a „sorskérdések” vállalásával kapcsolatban is, egyúttal az „elkötelezett” jelző elutasításával a *Híd*ban megjelent Hornyik Miklós készítette interjú erre vonatkozó kérdése kapcsán, holott egy „amenciás nemzet” írójának tudva magát, a sorskérdések megoldására biztat, és követi a diagnózisát. Úgy tetszik, azzal zárult beszélgetésünk, hogy én megmaradtam a tettek dicséreténél (1967-ben a „jugoszláv példa” még vonzó volt), Németh László a tudathasadásos nemzet-képnél, s az öntudat szükségességének a hirdetésénél.

Németh László tizenkilencedik századisága kérdésének felmerülése alighanem véletlenszerű gondolat volt naplóírás közben. Ám nem vizsgáltam, más írásaiban felmerül-e ez a gondolat újólág. Én nem hiszem, hogy jellemző lenne rá, hiszen egyik legjelentősebb olyan magyar író ő, akinek műve tele van huszadik századi jegyekkel!

HIDEGEN FÚJNAK A SZELEK

Három torz képzet nemzeti ünnepünk után és mindig

MÉREY KATALIN

*Hidegen fújnak a szelek,
azok nem jót jelentenek.
Szabad élet, szabad madár,
jajj, de szép, ki szabadon jár.
Járnék én is, ha járhatnék,
ha magammal szabad lennék.
Nem vagyok magammal szabad,
Kezemen, lábamon lakat.*

(Népdal)

TORZULÁS

Mint éjjel, amikor másképp kell elhelyezkedned, mert zsibbad a karod és fáj . . .

Eleinte csak egyszer-kétszer fordult elő. Kicsit elzsibbadt, megfordultál, elmúlt. Föl sem ébredtél. Immár egyre gyakrabban megesik, hogy az egész karod elzsibbad. Eleinte könnyen megtaláltad a megfelelő helyzetet, csak másképpen kellett fordulnod. Most egy éjszaka többször is arra ébredsz, hogy elzsibbadtál, és sehogy sem tér vissza az élet a karodba. Órák hosszat forgolódsz, próbálkozol, de a karod tovább zsibbad, egész a válladig, és fáj, szagat. Nem nyugodhatsz, nem találsz a helyed. A legkificamodottabb helyzetben kell néha feküdnöd, hogy oldódjon a fájdalom.

Már ficamodva élsz, rettegsz, szinte le sem mersz feküdni. Beszélni sem mersz, mert aki maga nem zsidbad, nem érti, nem hiszi. Mi van itt zsidbadnivaló? Megpróbálsz előre kitalálni, hogy lesz a legjobb, hogy fordulj. Mindennapos már, hogy előre keresed a helyes módot, eleve úgy próbálsz ágyazni magadnak, előre úgy akarsz helyezkedni.

Mostanában már mindig torz, kificamodott pózban alszol, és mozdulni sem mersz, mert a tartásod legkisebb változtatására zsidbadni kezdesz.

Nappal is megtörténik. Éppen be vagy ékelve valahova, mondjuk egy kiszámíthatatlan, névtelen, arctalan sorba. Nem mersz megszólalni, mert félsz, hogy fölismernek és bántanak. És miközben szorongsz, mert félsz, hogy bántanak, jön a zsidbadás, érzed, hogy már az egész egyik feledre kiterjedt. Gyorsan változtatsz, átveszed a terhet a másik oldalra, és hazaérve nem fogsz forró vizes kannát a kezvedbe, mert hosszan gyógyuló, fájdalmas sérülést szereznél, a hegek pedig egy életre szólóknak.

Mindig figyelned kell magadat, mintha nagybeteg volnál. Állandóan ügyelned kell arra, hogy mit és hogyan. Nem holmiféle apróság ez, ami egy varázsszóra elmúlik. Az állandó zsidbadás akár tartós elhalást is okozhat. Lehet kezelni, de mostanában inkább és többnyire nem kezelik. Sőt!

Egy másodperc alatt elzsidbadtál, amikor rajtakaptad magad, hogy nem mered leírni, hogy fölirták a falra: magyarok, kifelé! Te nem mered leírni, eláll a lélegzeted, ők szemrebbenés nélkül leírják. Nem tudod, gyáva vagy-e, vagy csak óvatos, esetleg bölcs.

Most már örökké így lesz?

Te száraz kapubejáratban koszorúzol, teremben himnusozol, és vagy reménykedsz, hogy máshol másképp van, vagy nem. Táncolsz és dalolsz, és állandóan, és újra meg újra dalra akarnak fakasztani; minduntalan. Van, aki fakad, és van, aki éjjel zsidbad, s hiába várja, hogy az élet visszatérjen a karjába. Olyankor, az igazságnak alig néhány percre zsugorodott órájában önmagának bevallja: nem tudja, mire ébred, és nem nagyon akar fölébredni.

Most már örökké így lesz?

Hogy négy fal között szabad az ember, a szabadban pedig helyezkednie kell, szolgálnia, apportíroznia, s a feküdjre bizony le is feküdnie, mint ama hűségese háziállatnak?

Talán mégiscsak föl kellene kelni, amíg a zsidbadás nem okozott tartós kárt, amíg a torz görbülés nem maradandó.

PETŐFI PRÓFÉTÁI

Futkározik a hátamon a hideg. Még mindig van, amit nem merek kimondani. Egyszerűen nem merek.

Ébredeszem. Nyirkos a bőröm, melegem van, nem tudok újra elaludni. Rémekeket látok, emlékezem, gondolkodom. Félek. Már megint félek, és szótagokat hagyok ki a szavakból írás közben.

Mi ez? Megpróbálom bátran továbbgondolni. Megteszem, és továbblépek. Vészkijárat már megint.

Szánalmasak vagyunk. Abban a megalázó és megalázott értelemben vagyunk azok. Nagyon nagy a nyomor, és nagyon nagy úr a pénz. Az emberek egészen olcsón megvehetők. Egy tál lencséért testestül-lelkestül. Aprópénzért lehet uralkodni, embereket pórázon vezetni. Napok, hetek óta hallom *A kutyák dalát* – mienk a maradék – nyaljuk boldogan kegyelmes lábait. *A farkasok dala?* Nincs. És nincsenek fényes gondolatok, nincs hajthatatlan nép, egyenes gerinc. Még nem a víz az úr.

Aki valamikor, bármikor csak egy percig nem volt biztonságban, akit akár csak egyetlenegyszer létbizonytalanság gyötört, az egy morzsányi biztonságért mindenre kapható. Hányan nem éreztek közülünk, hacsak egy percig is, bizonytalanságot? Ilyen egyszerű!

Nem a magunk halálos nyolcvan évére gondolok, csak erre az utóbbi tízre, ami válogatás nélkül halálos volt a sugárszemű, okos, ép, egészséges embereknek. Azoknak is, akiknek egy hazát adott végzetük, azoknak is, akiknek kettőt. Mostoha haza bizony, akár egy, akár kettő, és ugyancsak mostohán méri a hazaságot, ám ezt sose fogja bevallani. Nem fogja sem merni, sem akarni. Valóban nem lehet beismerni, hányan vannak most a vakvilágban, mert megelégtették a nem levő háborúkat, a dülő nyugati életszínvonalat, a léleknyomorító szabadságot, a holtbiztos holnapot.

Március. Március kellene már évek óta. Mindent elsőpró, igaz március, megvesztegethetetlen, tiszta és őszinte, amely felveszi a harcot a kilátástalansággal, szembeszáll a biztos kudarccal. És kellene, persze, néhány lánglelkű is, mint az a bizonyos.

Sohasem voltak időszerűbbek azok a messze néző, izgága, magyar poéták és az prófétáik, akik azt hirdetik . . . Hátborzongató ez a százötven éves aktualitás és hátborzongatóak a hamis próféták. Mert

vannak. Vérszívó, lelkiismeretlen hamis próféták, akik igét hirdetnek, akiknek mindig és újra hiszünk.

Amíg a hamis próféták pénze uralkodik, addig nem lehet a víz az úr.

Mit csináltunk százötven évig? Mit tanultunk a két világháborúból, okultunk-e a Balkán-háborúkból, mire tanított meg Vietnam, a Közel-Kelet az egyre tökéletesebb és egyre hatásosabb pusztító technológián kívül?

Egyetlen dolgot kellett volna csak megtanulnunk: Kard által vész, ki kardot ragad. Így méltányos, így igazságos. A jog azonban az ember fölé nőtt. Hogyan vész az, ki kardot ragad, és mások kezébe adja, hogyan vész az, ki kardot nem ragad, és másokat küld meghalni, aki miatt annyian nem érhatték meg a férfikort, nem ringathatnak unokát, aki miatt nem kívánt, erőszakból fogant gyerekek születtek?

Bűn és bűnhődés. Hiszem, hogy ez a végleges sorrend, de mert ettől nem lesznek élők a holtak, remélem, hogy lesz föltámadás. Mi mást tehetnék?

TÉRKÉP FÖLÉ HAJOLVA belátó béküléssel

Nem, ez nem az a térkép! Nem országtérkép ez, hanem egy városé.*
Azé a városé, amelyben születtem.

Akkor most vissza fogjuk adni az öreg templom udvarát? Úgy lekopaszítva? Csupas azsfalt, beton, kő, piszok és bűz. Régen kert volt, most se fű, se fa, se virág. Még gaz sincs, csak árnyéktalan, füledt piac.

A falra festett napóra is késik! Úgy eltűnt minden, ami volt, ahogyan a vasárnapi, zúgó nagymiséről eltűntek a szép járású, suhogó ruhás bunyevác asszonyok. Az anyám mindig féltékeny volt az öreg templomi nagymisékre, a könnyű léptű asszonyokra. Inkább az új templomba küldött minket. Úgy emlékszem, a főoltáron Szent István éppen a Szűzanyának ajánlja föl Magyarországot, jobbra, balra egy-egy fülkében Szent Imre és Szent László.

Azt mesélték, hogy az új templom nagyharangjára az apám testvérei közül valamelyik a fölszentelés zűrzavarában észrevétlenül fölírt a

* ZOMBOR THJ. SZ. KIR. VÁROS TÉRKÉPE, Bugadzsia János könyvnyomdája, Zombor, Aranygerenda utca 19. Utánnymás tilos. Forgalomba hozza: Schlotzer József könyv- és papírkereskedő. Minden jog fenntartva!

nevét, a mi nevünket. Meghalt már ő is, és amikor meghalt, megkondították érte azt a harangot.

Visszakapja akkor most az új templom a magyar legendákat, az elszármazott (milyen sanda szó!) hívőket?

Visszaadjuk a Kronics-palotát? Mi lesz a Weidinger-palotával? Ki vagy mi volt tulajdonképpen az a Weidinger? Lehet, hogy nem is így írta a nevét. Visszaadjuk a Fernbach-szállást? Van-e kinek visszaadni? És elfogadnák-e? Úgy tönkretéve, lepusztulva, hatvan bitorló év után. „Földet vissza nem veszünk” – mondta még a legelején Esterházy Péter.

Ebben a változó világban vannak nem változó dolgok, visszaadni sem lehet mindent, csak kellene, és bocsánat sincs éppen mindenért.

Nincs bocsánat a városért. A szelleméért, a lelkéért. Nincs bocsánat a tüdőbajos polgármester nevéért, mert sokan azt sem tudják már, hogyan kell kiejteni. Beteg tüdeje miatt olyan oázissá varázsolta a poros alföldi városkát, hogy lakói még ma is azzal büszkélkednek, hogy az ő városuk a fák, a parkok zöld városa, de ez üres dicsekvés, hiú önáltatás. Az utcák bazárrá változtak, másfélék az új épületek, a város csak küszködik a türelmetlen, önközpontú újakkal.

Adjuk vissza a vegyeskereskedéseket, a szappangyárakat, a villanytelepet és a téglagyárat! Lehet-e visszaadni a városnak a virágkereskedőket, a tinta és vegyiipar kereskedőket? Hova lettek a termelő kereskedők, a szikvízüzemek, a szövődék, a pékek és sütőmesterek, a malom tulajdonosok és molnárok? Már csak ezen az idestova százéves térképen vannak meg az ágynemű készítő, a bádogosok, a zsirkereskedők, a bognárok, a címfestők, a faesztergályosok, a csemege kereskedők, a kályhások, a hangszerészek, a selyemgyárak.

És az utcák? Itt vannak a szemem előtt az utcanevek, a nagymama gyönyörű szép utcanevei. Szinte valamennyit ismerte, emlegette, főleg a szelencseieket. Ott voltak a legszebbek: Hajdu utca, Orgona utca, Zöldkert utca, Barát utca, Borz utca, Gyapju utca, Könyök utca. Volt ott még Hársfa, Szunyog, Kalap meg Nyul utca is. Mi lett a Rózsa, a Szeder, a Kulcs, a Rövid meg a Sörház utca nevével a Felsővárosban? Hova tűnt a Hangya utca, a Dob utca, a Völgy utca, az Antal utca, az Árok utca és a Hajnal utca tisztességes kis neve a Bánátban; a Fecske, a Kakas, az Ág, a Hosszu, a Nyár, a Szűk és a Zsák utca a Cservenka nevű városrészben? Az Aranygerenda utca a Belvárosban volt, Schweidel József a Szelencsében kapott utcát, és ott találtak utcát a faültető

polgármesternek, Csihás Benőnek is. Most látom, hogy a mi utcánkat régen Zarándok utcának hívták, a patikát Kígyó gyógyszertárnak; a virágüzlet a Szladek volt, az Ön fodrásza, Nagyságos Asszony, a Kummerkramer. Az apám ásványolaj kereskedő volt, a nagyapám nyerges és szijgyártó. Itt a nevük! Az optikus a Hrabovszky, fát és szenet még a háború után is a Gernernél vettünk – fa-szén és építési anyag nagy és kiskereskedő, Szeder utca 1. Nemcsak az idők taposták el a kötélgyártókat, a gypaju fonókat, a szita szövőket, a méz kereskedőket, az uri és a női cipésmestereket, a rőfös kereskedőket.

Nem lehet visszaadni az ártatlanul kivégzetteket, az éjszakába elhurcoltakat, a kollektív bűnösség miatt likvidáltakat, de vissza lehetne adni, hogy megférjünk, hogy megértsük egymást. Vissza kell adni a gyerekeknek a narancsot, az apáknak a munkát, a nagyapáknak, hogy saját kezükkel simogathassák az unokájuk fejét, ne csak fényképről ismerjék az arcát, ne csak telefonon hallgassák a hangját. Ne telefonon és ne más nyelven.

Földet vissza nem veszünk!

És ne hánytorgassunk, ne emlegessünk; ne vessünk szelet!

Olyan világot kellene teremteni, amelyben nem kell megbocsátani, mert nincs mit megbocsátani. Az nem lehet, hogy ne tudnánk olyan világot teremteni, amelyben semmit sem kell elhallgatni, elfelejteni és visszaadni! Valahol élni kell.

Olyan világban volna jó élni, ahol nincs bűn, és ismeretlen a bűnbocsánat.

VARGA SÁNDOR VERSEI

FEKETÉZÉS

feketén veszem a benzint
feketén veszem a feketét
feketén veszem a lélegzetem

és fekete földet is feketén veszek
míg a sárgáig le nem feketedek

GYERTYAFÉNYBEN FORRADALOM UTÁN

ahogy végleg elül a győzelmet ünneplő örömmámor
hirtelen évszakok váltják egymást a kiürült utcákon
és magunkhoz egyre közelebb kerülünk a gyertyafényben

és egyre ismerősebbek leszünk önnönmagunknak is
a szerepjátszás nélküli sokadik napon
rádöbbenve arra
    hogyan ez is forradalom

VALÓSÁG-E

meleg égövi mosoly a következő pillanat
a napnyugta előtti fellobbanásban

újra átélt valóság-e a valóság

ha visszacsillan vakítón még a holnapból
a megkérdőjelezhetetlen
de sohasem visszatérő jelen
önmagára sem hasonlító emléke

az újra átélt valóság valóság-e

vagy csak egy váratlan felismerés
a mindig indulásra kész várakozásban

ÉBREDÉS

a szemeidben derengő hajnal
kékeslilán illanó mámorea
józan egymásba semmisülés-e

vagy ébredése újabb századnak
ébredése-e a négy égtájnak

ébredj bár északon vagy keleten
ébredj akár nyugaton vagy délen
vagy talán ne is ébredj velem

mert én az életem akárcsak itt
úgy mindenhol kisebbségben élem

AKÁR EGY JELENÉS

hóba fagyott lépteink nyoma
olvadáshalála
tavasz a télben

akár egy jelenés

ahogy szemeid fészkeiben
fázós verebek
melegszenek

akár egy jelenés

minden átmeneti és efemer
hol fekete hol fehér
hol szűzmáriakék

akár egy jelenés

A KÖLTÉSZET OLVASÁSÁRÓL

VOJISLAV KARANOVIĆ

Verset kell olvasni.
Ha másért nem.
Hogy érezd,
Nem te vagy az egyedüli
Elveszett. Hogy vannak,
Akik még jobban,
És még szebben elkalandoztak,
Mint te.

Hogy másoknak is hiányoznak a
Fogódzók. Mint az oszlopok,
Amelyek eltűnnek a kezed alól,
Ha beléjük kapaszkodsz.
Hogy mások is elvesztik fejüket
Érezvén, hogy támpont nélkül maradtak
A térben, amely mint az emberi lélek,
Végtelen.

Lapozz fel egy verseskötetet, és érezni fogod,
Hogy a világ ugyanúgy széthasad
Ott is, ahol a csend ujjai
Vágnak a húsába.

Verseket olvasva felsejlik
Az a mély érzés, hogy csak a
Kérdések maradnak nyitottak,
És hogy fölülről
Valami súlyos, a Földnél is
Súlyosabb nehezedik ránk.

A költészet miatt nekünk úgy tűnik,
Az Isten ostora sem olyan éles,
S a mennydörgés hangja is
Eltompul tőle.

Szavakkal az álmatlanság is
Elviselhetőbb,
S az sem zavar,
Hogy estéenként úgy hajtjuk
Fejünket a párnára,
Akár a guillotine-ra.

GÉBER László fordítása

A CILINDERTŐL A VADÁSZKALAPIG

B E D E R I S T V Á N

Kedvenc játékunk az volt, hogy hüvelykujjunkkal szivárványos üveg-golyókat pöccentettünk egy üres lyukba, s aki elsőnek célba talált, az volt a nyertes. Pöccentés után összedugtuk a fejünket a lyuk fölött, aminek az lett a kellemetlen következménye, hogyha valamelyik pajtásunknak tetűfészek volt a feje, ezt a csípő vérszopót mindnyájan megkaptuk. Édesanyám először petróleummal akart védekezni ellene, de mivel ez sem segített, mérgében nullásra nyíratta le a hajam. Esős, hűvös időben kopasz fejjel mindig nátháskodtam. Az a vágyam, hogy kalapom legyen, már-már rögeszmémé fajult. Odahaza hiába volt minden kunyerálás, apám zsebében egy árva fitying sem cincogott, a kereseti lehetőség, a napszámosmunka meg csak májusban a cukorrépa kapálásával, egyelésével kezdődött.

Egy kora tavaszi napon véletlenül megvalósult dédelgetett álmom. A vásártéren egy híres cirkusz ütötte föl sátrát. Belépőjegyre nem volt pénzem – hogyan is lett volna? –, de az egyik ponyvakötelet tartó cövek mellett bebújtam a lépcsőzetesen süllyedő ülőhelyek alá, s onnan vártam mukkanás nélkül az előadást. Elsőnek egy fehér paripa ügetett be a füves porondra, és egy csinos szőkeség forgott, táncolt egyensúlyozva a hátán. Amikor megkísérelte a kézenállást, mintha csak kívánságomra történt volna, a fejről leesett, és a lelátó alá gurult a cilinderkalapja. Nekem több se kellett. Észrevétlenül a hónam alá csaptam, s kibújtam a sátor alól. Persze, csak akkor mertem a fejemre tenni, amikor a cirkusz már továbbállt.

Nem sok örömem telt benne, mert osztálytársaim, különösen a matróruhás úri fiúk, kigúnyoltak miatta. Lyukasra kopott bocskor, foltos ruha és grófi kürtőkalap . . .

– Hihih! – vihorásztak a hátam mögött. Egyik sem sajnált, egyik sem vigasztalt, sőt egyik sem akart mellettem ülni. Régi helyemről áttuszkoltak a leghátsó üres padba, mint valami ragályos beteget. Ezt különben számárpadnak is nevezték, holott nem voltam rossz tanuló. Az ugra-bugrálás kimaradt a tízperces szünetekből, mert az udvaron is halálra maceráltak. Fékeztem magam, hogy ne keveredjek velük verekedésbe. Csak ültem a helyemen, és sírdogáltam. Néha az volt az érzésem, hogy már a falak is engem bámulnak. Alig vártam, hogy vége legyen a tanévnek.

Édesanyám egy tavaszi napon, amikor az égboltot sötét felhők ülték meg, elküldött a nagymamához a mozsárért. Félúton elkapott egy záporosó, bőrig áztam, és ekkor derült ki, hogy a cilinderem fekete lakkozott papírból készült. Mire hazaértem, már csak a drótkerete maradt meg.

*

Május elsején Temesvári András, a híres mutatóványos jelent meg Zentán. Jókora kurucos bajuszt viselt. Porondját, amely egy közönséges konyhai hokedli volt, a Szentháromság-szobor előtt állította föl. Más-más színű bádogkockákkal, rézkarikákkal, nagy címkéjű hamis bankjegyekkel bűvészkedett. Hol eltüntette, hol meg pálcájának egy könnyed legyintésével elővarázsolta őket. Kifeszített egy fekete fejkendőt, jól megrázta, négy csücsökre kötötte, aztán fehér egereket szedett elő belőle. A kis rágszálók közül az egyik kiugrott a kendőből, én meg utánavettem magam, és a bábész közönség cipői között mászva sikerült elkapnom. Föllépése után Temesvári így szól hozzám:

– Nincs négy kezem. Ha segítesz nekem a szolgálatszökeket cipelni, teljes ellátásban részesülsz. Idővel beavatlak a bűvészet titkaiba is.

Elfogadtam az ajánlatát. Úgy gondoltam, hogy most már szüleimtől függetlenül irányíthatom a sorsomat.

Zentáról Becsére vitt az utunk. Temesvári úr dobolással minden utcasarkon közhírré tette, hogy délután négykor föllép a vasútállomás előtti füves, facsemetés térségen. Ha kocsma akadt az útjába, oda feltétlenül betévedt. Az egyikbe engem is behívott, és mindkettőnknek

borjúpörköltet rendelt túrós csuszával. Az ebédhez két liter kadarkát ivott meg, s előadás közben bizony már eléggé ingadozott a hokedlin. Sejtettem, hogy aznap még valami baj fog történni.

– Ez a térség nincs bekerítve, hogy belépődíjat kérhetnék – mondta, majd egy facsemete felé intett. – Annak a tövénél tettem le a kalapomat. Ki-ki saját belátása szerint dobjon bele néhány vasat, és én hálás köszönettel tartozom.

A szokásos mutatványok a lángokádással együtt úgy-ahogy sikerültek. Amikor az utolsó szám, a kardnyelés következett, a felnőttek síri csendben, kidülledő szemmel, a gyerekek tátott szájjal figyelték, hogy ennek a nyúlánk, vékonyka embernek hogyan fér le a torkán egy éles kard, mert ez már igazán nem szemfényvesztés volt, a kard nem ezüsttel festett gumi. Viharos tapsot kapott érte, mire ez az ittas ember köszönete jeléül meghajolt, méghozzá sokkal mélyebben, mint ahogy szabad lett volna, és a hegyes kard kimetszette a hasát. Falfehérré válva visszakeresztelkedett a földre.

– Istenem, segíts! – mondta bugyborékoló hangon.

Kisvártatva megjelent a mentőállomás lovas kocsija, két markos ápoló hordágyon befektette oda, és utánadobálta bűvészmutatványának eszközeit.

Én a tömegbe furakodva megkerestem a belépődíjra szánt összeget. Jó kétmaroknyi aprópénzt sülyesztettem a zsebembe, a kalapot meg a hónom alá csapva kisompolyogtam a városból.

Kocsiról kocsira kéredezkedve érkeztem haza. Hogy a szökésemért járó nyaklevest és nadrágszíjat elkerüljem, a pénzt azonnal kiszórtam a zsebemből a konyhaasztalra, és töviről hegyire elmeséltem kalandom történetét.

*

Mivel Temesvári madárfejű ember volt, tökfödője majdhogynem illett a fejemre, és diáktársaim ezután már nem csúfoltak. Mintha a cilindert el is felejtették volna.

Nem volt gondtalan az életünk. Anyámnak mindig panasz volt a hangjában:

– A kemencében szalmával fűtök, a tűzhelyen csutkával főzök, de ez is, az is fogytán van. A kamrában meg alig akad valamicske liszt, krumpli, zsír és bab.

Tizenkét éves fejjel is fölfogtam, hogy valamiképpen segítenem kell rajta. Igazgatónkat a botanikus szenvedély fűtötte, s az iskola kertjének egy szélárnyékos zugában bambusznádat nevelt. Egy alkalommal, amikor leszállt az est, átmásztam a kerítésen, és a legnagyobbat kivágtam közülük. Cukorspárga volt otthon, abból az aprópénzből meg, amit a húsvéti locsolkodáskor a lányos házaknál kaptam, megvettem a horgokat. Mivel délután volt a tanítás, már kora reggel a Tiszán voltam. És ha szerencsém volt, olyan gazdag zsákmánnyal tértem haza, hogy az egész család degeszre ehette magát halászlével.

Azt mondják, hogy a szerencse és a szerencsétlenség szinte törvényszerűen váltogatja egymást. Igaz is. Egy délelőtt megcsapott a kossava, és féltve őrzött kalapomat belevitte a folyóba. Legalább két-három kilométert kísértem könnyezve, de egyre beljebb sodródott, a part mentéről már alig volt látható. Bizonyára meg sem állt a Fekete-tengerig. Így maradtam ismét kalap nélkül.

*

Azon a keskeny sávon, amely a hídtól északra a fűzfaerdő és a Tisza között húzódik, és amelyen a sok áradás után elburjánzott a gyalogakác, gyermekkoromban még virágzó kertészet volt. Föld nélküli zentaiak bérelték a víztársulattól. De tavasszal nagyon vigyázniuk kellett, hogy a városháza padlásán tanyázó kóbor galambok ki ne kaparják a borsómagot. Tarka rongyokat csavartak egy kereszt alakban összerótt két karóra, amely minden madarat elriasztott a közelből. Az egyikre még nagy karimájú, ütött-kopott kalapot is tettek. Nem hagyott az ördög nyugodni, amíg azt el nem loptam. Micsoda kosz volt rajtam! Fél szemmel a horgászbotra figyelve egész délelőtt kapargattam a bugylibicskámmal. Nagymosáskor anyám a teknőbe nyomta, s addig dörgölte a súrolókefével, hogy visszakapta fekete színét. Kissé összement ugyan, de még így is a szemembe csúszott.

Négy kisöcsémmel együtt heten voltunk a családban. Hogy legalább én ne pusztítsam odahaza a kenyeret, a negyedik elemi után, tehát tizenegy éves koromban így szólt hozzám apám:

– Olvasókönyvre, füzetekre sem futja a kis napszámomból. Nem iskolázthatlak tovább. Ezt meg kell értened.

És kivezetett egy Berkes Sándor nevű százholdas gazda tanyájára, hogy elszegődtesse kanásznak.

– Annak még gyenge ez a legényke – mondta Berkes úr. – Nem alkalmazhatom. Épp tavaly történt a szomszéd szálláson, hogy a disznófalka mellé a gazda egy ekkora gyerkőcöt fogadott föl kondásnak. Az öreg kan, volt benne vagy háromszázötven kiló, búgáskor nem lelte helyét, a karikás ostor durrogásától megvadult, és éles agyarával összemarcangolta, nyomorékká tette a gyereket.

– A libafalka veszélytelen – jegyezte meg fojtott hangon édesapám.

– Annak őrzésére jelentkezett már egy Piroska vagy Juliska. Ma reggelre vártuk. Úgy látszik, nem jön.

– Hol van az megírva, hogy csak lányok lehetnek libapásztorok? Látom, hogy ez a kisfiú milyen fürge mozgású. Fogadjuk föl, Sándorkám – kérlelte a felesége.

Jólesett, hogy a pártomra kelt. És a férj némi töprengés után kötélnek állt.

A tanyaház és a gyümölcsöskert között selymes pázsit terült el. Itt kezdtem a legeltetést. Könnyű dolgom volt, szinte csak arra kellett vigyáznom, hogy a ludak be ne menjenek az udvarra, mert odatévedhetnek a láncra kötött hamis kutyához, amely könnyen összemarhatja őket. Néhány gyümölcsfa ága áthajolt a kerítésen. Ha az érett vajkörte vagy borízű alma lepottyant a fűre, a tyúk belevágott, a liba belefűrt a csőrével. Nem vagyok finnyás, a sérült részeket kifaragtam a bicskámmal, a maradékot szépen meghámoztam, megettem. Szüleimnek sohasem futotta a pénzükből gyümölcsre, pedig ez a gyerekek egyik legáhíttabb csemegéje.

Berkes Sándor kivételesen nem tartozott a zsugori, zsarnokoskodó parasztgazdák közé. Családja ugyanabból a bográcsból kapta az ebédet, mint a szegődményesei, csak gazduraméknak a konyhában, nekünk meg a nyitott verandán szolgálta föl a szakácsnő az ebédet. Amikor körülültük az asztalt, a béresek és napszámosok gúnyos megjegyzéseinek célpontja természetesen az én mexikói kalapom volt. Ami legjobban fáj, a szép marokszedő lányok madáríjesztőnek „becéztek”.

Aratás után a libák kiözönlöttek a tarlóra a kaparék és a kereszttek helyén visszamaradt kalászatokat szedegetni. Perzselő déli melegben benn

az artézi kútnál történt az itatás. Két–három órát a szalmakazal árnyékában hűsöltek, aztán újra kihajtottam őket a tarlóra.

A gunarak között egynek feltűnő barna kidudorodás volt a csőrén. Ezért neveztem el Bibircsóknak. Nem tudom miért, de állandóan szizegett rám, és kerülgetett, hogy egy ügyes hadicsellel a hátam mögé kerülve nagyot csípjén a faromba. Haragját azzal csillapítottam le, hogy két tenyerem között kidörzsöltem néhány kalászt, lefújtam róla a toklást, és elébe szórtam a tiszta búzát. Végül annyira magamhoz szelídítettem, hogy napszálltakor a nyomomba szegődött, s ami felejtethetlen látvány volt, utána jött a többi nyolcvan liba nyílegyenes sorban. Gazdasszonyom láthatóan örült, hogy nagy beggyel vonulnak be az udvarra.

Az egyik ebédszünetben éktelen gágogásra lettem figyelmes. Szaladtam a kazalhoz, de már a gazdám is jött utánam. Volt mit látnunk. A Bibircsók elszántan hadakozott egy sassal, amely bizonyára a kései költésből akart elragadni egy kisebb libát, de ahogy abban a malomkerék nagyságú fekete kalapban meglátott, rögtön elrepült.

– Ennek a gúnárnak ismertetőjelként miniummal egy csíkot kell festeni a farkára – mondta Berkes bácsi. – Erős is, bátor is, jövőre ezt hagyjuk meg magnak.

– Fölösleges megjelölni. Abban különbözik a többi gúnártól, hogy barna dudor van a csőrén – mondtam, s módfelett örültem annak, hogy kedvencem elkerüli a töméssel járó kínszenvedést és a zsidó hitközségi böllér nagykését.

A második kopasztás után a cselédasszonyok befogták a ludakat tömni. Ezután énrám már nem volt szükség.

Egy szombat délután a gazdasszonyom a szemétdombra dobta madár-ijesztő kalapomat, szappant, törülközőt nyomott a kezembe, hogy fürödjek meg alaposan a libaúsztatóban, amelyben az artézi kút langyos vize folyt.

Megfürödtem.

Másnap vásár volt Zentán. Gazduram reggel korán befogatott a parádés kocsiba. A béresekkel két zsák búzát, egy zsák krumplit, egy tarisznya babot, miegymást rakatott a saroglyába. Az én ülőhelyem a zsákokon volt.

Két óra múlva már a városban voltunk. Berkes Sándor megállította a lovakat a házunk előtt, és bekiáltott apámnak, hogy rakodjon le a

kocsiról. Jött is már, és hálásan megköszönte munkaadóm jóságát. Ezután irányt vettünk a vásárba. A kisiparosoknak ilyenkor volt csak igazán nagy forgalmuk, mert fölösleges terményük eladása után a földművesek bugyellárisa dagadt a százasoktól, és bevásárolhattak mindent, amit gazdaságuk és családjuk igényelt. Itt már világos volt előttem, hogy előző este miért kellett megfürödnöm, és gazdasszonykám miért nem adta át pénzbeli járandóságomat a szüleimnek. Fűzős cipőt, meleg ruhácskát vett nekem. És strucctollas kis kalapot, majd libapásztori szorgalmamat megdicsérve utamra bocsátott. Szinte látom még magambalra fordítva gyönyörködtem a kalapomban. Ez az őszi vásár gyermekkorom legszebb, feledhetetlen emléke.

IKONOSZTÁZ A VILÁG VÉGÉN (II.)

Regénykenotáfium

DRAGAN JOVANOVIĆ DANILOV

S amíg Danilo kollégái, Fulbright- meg ilyen-olyan állami ösztöndíjakkal megtámogatva már nagyban kóstolgatták az amerikai egyetemek, majd Oxford és Cambridge elit szellemiségét, addig Danilo egymaga utazott el Franciaországba, méghozzá vonaton, és abból a pénzből, melyet hosszabb ideje úgy kuporgatott össze. Szeretett utazni – az utazás ugyanazt jelentette számára, mint részt venni egy színházi előadáson. Összecsomagolt egypár könyvet, hozzácsapta két legjobb ingét, s ezzel a poggyással érkezett Párizsba azzal a céllal, hogy összejárva az ottani könyvtárakat meg antikváriumokat, folyóiratokban szétszórt esszéket hajtson fel Rimbaud-ról, sőt könyveket is, hogy tanulmányt írjon erről a csodálatos charleville-i ifjúról. Kezdetben egy deszkabarakkban lakott Párizs egyik szegényes külvárosában, valójában egy tyúkólra emlékeztető, nyomorúságos menhelyen, csak később sikerült egy csöppnyi padlásszobába költöznie az Avenue Kléberen, ahol a szobácskát egy kóbor macskával osztotta meg, melyet Kurtizánnak nevezett el. Reggel, ébredés után (az alvást követő szokásos fix első adagja gyanánt) fölhajtott egy pohárka konyakot. Mindig, amikor kilépett lakásából, azaz elhagyta vackát, úgy érezte magát, mint a lyukból előbúvó egér. Párizsban szobafestésből, szemétkihordásból és abból tartotta fenn magát, hogy az önkiszolgálókban és a boltokban összeszedte a hulladékpapírt meg a kartondobozokat. Ebből a pénzből egy-két ritka, Rimbaud-val foglalkozó könyvet is megvett A könyvmolyhoz címzett, Szajna-parti antikváriumban. Néhány hónap múltán Danilo párizsi napjait elképesztő

véletlenek színesítették meg. Sorra végigjárta az eldugott, kis régiségboltokat, napokat töltött el könyvritkaságok után kutatva és azt a lelkeséget keresve, amelyben a magáéra ismerhet. Összebarátkozott Michael Potoczkival, a zsidó antikváriussal, ő megengedte Danilónak, hogy – az ódon kötetek misztériumának bűvöletében – kedvére kutakodjon pompás birodalmában.

– Ezek a könyvek itt, a polcon, a jobb kezed felől, olyan kötetek, amelyekről kevesen tudnak. A világ titkos könyvtárához tartoznak – mondta Potoczki úr.

Az említett úr időnként vasárnapi, családi ebédekre hívta meg Danilót. Ezeket az ebédeket bizonyos választékos előkelőség lengte be, emiatt maradtak neki emlékezetesek. Három óra körül madame Potoczki, Michael és két gyönyörű lányuk asztalhoz ültek. Ezek a halk szavú emberek finoman és tartózkodóan élvezték Isten ajándékait.

Potoczki úr néhány darab rendkívüli szépségű üvegneműt mutatott meg gyűjteményéből.

– Ez a henger alakú pohár kobaltkék üvegből készült, 13,5 centiméter magas, szára rövid, és csillag alakú, vaskos talpazaton áll.

A pohár palástját, két vízszintes sorban, tizenöt ovális, domborműves medalion díszítette. Matt csiszolással készült fürdőhelyi látképet ábrázoltak, megfelelő képaláírással mindegyik alatt. Az egyik, szeszélyesen indázó, aranyozott palmettákkal kitöltött érmébe az 1830-as évszám volt bevésve, alatta pedig az IN KARLSBAD és a Per memoria felirat. A pohár talpán olvasható D. B. iniciálé elárulta, hogy a pohár Dominique Binam munkája. Aztán itt volt még egy remekművű, fehér zománccal díszített, téglalakú üvegpersely. A fedelén egy kislánnyal meg egy kisfiúval, amint kint, a természetben labdáznak, az oldalain pedig vérpiros cseresznyékkal mosolygó, virágos ágakkal. A vasveretes doboznak ezenkívül díszes fogantyúi és alacsony lábai voltak.

– Látod, ezt a két darabot azért is mutatom neked, mert éppen Belgrádban vettem őket egy régiségkereskedőtől még 1971-ben.

Amikor az ember hosszabb időre egyedül marad, különös érdeklődés ébred benne a tárgyak – figurák, porcelánfélék, régi festmények, könyvek iránt. Michael Potoczki még inkább felszította Danilónak a régi, ritka könyvekhez meg térképekhez fűződő szenvedélyét. Egy alkalommal neki ajándékozta Rimbaud Les illuminations-jának igen régi és nagy

értékű kiadását, ezt azután Danilo mindenüvé magával vitte, mint valami fétist.

– A hajdan kori térképek bővölete örök – mondogatta Potoczki úr.
– Itt van, mondjuk, Atlantisznak ez a mappája, ez a számtalanul sok hajtogatás nyomait viselő, töredező, elvásott pergamenlap, olyan rejtélyt tár elénk, melyet bizony nehéz megfejteni.

A Michael névre hallgató könyvszaurusz jó ember volt, és megvolt az esze is hozzá. Méltóságteljes alakja valamelyik késő római császárra emlékeztette Danilót.

Bármilyen fájdalmas is, az élet, a puszta élet, csupán üres keretet, lakatlan csigaházat nyújt mégis. Egyedül a művészet az, amely ezeknek a kereteknek teljességet kölcsönöz, és életsorssá avatja, fejtegette Michael Potoczki egyfajta tántoríthatatlan belső szenvedély pírjával az arcán, melyről kívülállónak csak sejtelme lehetett.

Michael antikváriuma a rejtély izgalmát jelentette Danilónak. A legnagyobb könyvritkaságok kövéren, lomhán, mint a túl hizlalt disznók, heverték a polcokon. Danilo nemigen kedvelte a vastag fóliánsokat, különösen az agyonzsúfolt regényeket nem, ahol a mértéktelenül sok részletben elhomályosul az eredeti szándék. Szívesebben vette kézbe az átgondoltan korlátozott terjedelmű műveket, amelyekben a precíz szóhasználat magától értetődik.

Ezeket a hónapokat Danilo mintegy holdkórosként vészeltte át, úgyszólván a szemét nem nyitotta ki. Még nem tudta, amit pedig minden középkori utazó tudott, hogy az igazság a keresésben rejlik, nem a fölfedezésben. Párizs pedig oly gyönyörű volt, különösen az októberi esték fényeiben. Sötét és szemkápráztató titkaival megrészegítette a megalopolisz ritmusa. Párizs, a tolvajok, transzvesztiták és bűnözők városa, meg a másik, az úri, burzsoá, parfümtől illatozó Párizs. Ez volt az egyetlen város a világon, ahol Danilo neuraszténiás, spleenes lelki-világa, legalább egy pillanatra, a gondtalan flaneur lelkiségét ölthette fel.

A nagyváros nagy pusztaság – olvasható a költő hátrahagyott írásában, s amikor ezt leírta, minden bizonnyal a világ legnagyobb városára, Babilonra gondolt. Vagy a pompás Ninivére, vagy Tirnek erős várára, vagy a népes Edomra. Manapság mindezek a hajdan híres városok évszázadok homokjától belepert halmok csupán. Esetleg csupasz kövek, amelyeken a halászok hálóikat szárítják. A valamikor nagy

hatalmú városok soha többé nem támadnak fel hamvaikból, hogy megcáfolják a próféta szavát. Danilo szemében Párizs fontos metafora volt, de ugyanakkor egyfajta závar, retesz is, egy kozmográfia a maga ősképi alakjában. Ez a száz kisebb városból álló, csodálatos urbánus pusztaság, úgy tetszett, éppoly megfoghatatlan, mint – egyébiránt – maga az ember. Parttalan száműzöttségében és magányában úgy haladt „valamiféle teljesebb szabadság felé”, hogy közben szüntelenül fülelt, hallgatta a megalopolisz lüktetését, minden szívdobbanását. Annak a szegény embernek a bőrében érezte magát, aki tanácsot kért a nagy festőtől, hogyan lehetne maga is gazdag és híres. Ezért hajlandó kenyéren és vízen élni, csak sikerüljön. No, és tudják-e, mit felelt a festőhíresség? Azt mondta:

– Kár a gőzért, fiatalember. A siker ott van, ahol pezsgőt isznak, és kaviárt esznek.

Egy pillanatban Danilo utánaszámolt, s látta, hogy a maga elvesztségében és szenvedély fűtötte vágyában egy időben hét nővel tart fenn kapcsolatot, akik közül az egyik spanyol flamenco táncosnő, két másik pedig közönséges szajha volt.

– Micsoda remekbe szabott, hétágú gyertyatartója a szexnek! – tűnődött el Danilo.

A promiszkuitást, ezekben a hónapokban, egyfajta mentsvárnak érezte. Éjszakai mulatók körül kóborolt (ő, Danilo, a valamikori szemérmes ifjú), bejárta a képtárakat, színházakat, parktereket, mindezt abban a reményben, hogy összefut Monique Zanzibarral, egy érzéki, telivér venezuelai nővel, aki jellegzetes dél-amerikai hangsúllyal beszélte a francia nyelvet. Ehelyett mindenütt vénségekbe meg nagyikba botlott, főként német meg svéd turistákba, akik öreg napjaikra becsatangolták a világot, hogy életükben még minél többet lássanak belőle. Esténként a késő éjszakáig nyitva tartó könyvesboltokban töltötte idejét, ezek ilyenkor tele voltak magányos sétálókkal, egyetemi diákokkal meg elmagányosodott nőkkel. Roppant megörült, amikor a verses kiadványoknak fenntartott polcon rábukkant kedvenc költője, Miodrag Pavlović egyik kötetére Gallimard kiadásában.

Egy alkalommal ebédelni tért be egy szegényes munkásmenzába. Gulyást, salátát és két deci vörösborot rendelt. Az első néhány falat után azonban, amikor szájához emelte a poharat, női arcot pillantott meg az ital tükrében. Elképedve nézett körül, de a tulajdon meg a pincéren kívül

nem látott senkit a helyiségben. A bort a padlóra lötytyintette, majd újra töltött. Ekkor még egyszer viszontlátta a szépséges hölgyet, még pillogott is a szemével. Most már bosszankodva, megragadta a poharat, és gondolkodás nélkül, egy hajtókára kiitta.

Kíváncsiságból olykor-olykor ellátogatott a leghíresebb párizsi kabaréba, mely szinonimája volt a főváros élvhajász éjszakai életének, a Folies-Bergéres-be. Százhusz esztendeje, amióta fennáll, ez a revüzínház (melyet a híres festő, Toulouse-Lautrec örökített meg vásznain, a törpe, aki a Moulin Rouge meg a Folies-Bergére között töltötte éjszakai) hiányosan öltözött, hosszú lábú szépségek pódiuma volt, s itt lépett fel a feledhetetlen Joséphine Becker is. A nézőtérén pedig néhanap megjelent egyik-másik filmszínész is, olyanok, mint – mondjuk – Sophie Marceau vagy Juliette Bonush. Körülöttük, az olcsó dicsőség meg a könnyű pénzszerzés lehetőségétől megrészegeülten, unalmas legyekként röpdöstek a paparazzók. Társtalanságában Danilo eljárógatott a burleszk színházakba, dzsesszklubokba, bárókba meg az agyoncicomázott éjszakai mulatókba, ahol csipkeharisnyában meg kurta szoknyában elragadó pincérlányok cikáztak az asztalok között, és felszolgáltak. A transzvesztiták, homokosok és leszbikusok nyüzsgésében úgy érezte magát, mint egy hullaházban. Egyszer, amikor egy ilyen klubból kilépett az éjszakai város neonfényes hisztériájába, vett egy Figarót a kioszkban, majd átfutotta a címeket:

A HOMOKOS FESLETTSÉG BAJNOKA TÁLCÁN KAPTA A MEGÉRDEMELT DESSZERTET! A POPZENEI CSILLAG AIDS-ET SZEDETT FEL! Danilo részvétellel gondolt ezekre a fiúkra, akik féltelen promiszkuitásban élő gayekként az önkívületig basznak, dugnak és szopnak autóüléseken, éjszakai klubokban, illemhelyeken meg hotelszobákban, amíg csak ki nem szikkadnak, és rettenetes kínok között bele nem pusztulnak.

Tavasszal a nők csípejében a szex sötét pávakakasai berzenkedtek. Holdtöltekor Françoise-t valami megmagyarázhatatlan nyugtalanság fogta el, amit alig-alig tudott elhessegetni. Mielőtt a Szajna-parti Cordier-galériában, Dado Đurić képkiállításán megismerkedett volna Danilóval, Françoise kereste a módját, hogy kievickéljen félresikerült szerelmeinek hinárjából. Jó néhány ipsével járt, egyikük pláne néger volt. S akkor szerelembe esett. Danilo a lány Desvauh utcai lakásának kü-

szöbét egy csokor skarlátvörös rózsával lépte át, úgy, mintha szentélybe lépne, ahol papnóként az oltárnál Françoise várta, teltkarcsúan, és készen arra, hogy elhalmozza őt szerelmének ajándékaival. Az embe-
reket, akik szeretnek, fény ragyogja be. Françoise azonban nem tartozott a kifejezetten erotikus töltetű nők közé, akiknek szexepilje nem ismer határokat. Inkább átszellemült volt, telis-tele lappangó Erósszal. Danilo és Françoise órák hosszat tusoltak együtt. A mód, ahogyan a lány szappanozta és mosta a melleit, abban annyi gyengédség volt. Danilo a tarkóját szerette nagyon-nagyon, annyira elbűvölő volt, amikor Françoise kontyba tűzte a haját. Szerette a szája mozgását, amíg Ady- és Petőfi-verseket mondott csodaszép magyar nyelven. Ő egyébként, Danilóval ellentétben, a francia költők közül azt a kapatos szatírt, Verlaine-t szerette inkább, akit a párja Danilo Kiš légius fordításában ismert. Ennek a holdkórosnak a költészete olyannyira hamvasnak, a maga festői és zenei valőrökben mért gazdagságában annyira lebegően könnyednek tetszett, hogy Françoise úgy érezte, Verlaine versei – szó szerint – valami olyanféle evolúciós forrósággal melengetik, hogy a nyelv, leküzdve a nehézségeket, olybá lett, mint a holdsugár.

Françoise Erdődy magyar grófi család sarja volt egy cseppnyi francia vérrel az ereiben és olyan bőrszínnel, amely fehér volt, mint az elefántcsont. Lelke legmélyén, csupán magával törődve és nagyszerű tehetségének hódolva, magányos ember volt. Danilónak, miközben kristálytiszt, kifogástalan, minden mellézköngé nélküli hangzásban, tökéletes zenei mondatokban és nagy kifejezőerővel, belülről adott elő műveket, feltárta a zene mélységeit. A férfi ilyenkor csukottszemmel, hosszan-hosszan elhallgatta a gordonkának a kecses ujjak nyomán kélt, ezüstös, halk danáját. Françoise bezárkózott a lakásába, és közeli kolléganője, Pascal diszkrét zongorakiséretével, napi tizenkét órát is gyakorolt. Olyan hangszeren játszott, amely még 1712-ben készült, maestro Michele Angelo Guarani bolognai műhelyében. Ha mi keserűség lakozik a lélekben, a legnagyobb is, az mind a gordonkára van bízva. Ez a hangszer, sokkal inkább, mint bármely másik, tartálykocsiszámra képes tárolni e világ bújából-bajából. Előfordult, hogy a húrokon futkosva Françoise a „kék hangjegy” néven ismert állapotba került. Ez az a lelkiállapot, amikor az előadóművész játszik vagy improvizál, s amikor annyira beleéli magát játékába, hogy teljesen elfeledkezik a körülötte levő világról. Az

ilyen önkívületi állapotban a virtuóznak az a csodálatos érzése támad, hogy ő mindenható, valóságos isten. Michael Stocker, az Odesa American zenekritikusa azt írta, hogy a fiatal Françoise Erdődy olyan fenégesen és az ösztönös beleézés olyan hihetetlen fokán játszotta Rahmanyinovot, hogy könnyekig meghatotta a közönséget, úgyhogy háromszor kitapsolták. Kislány korában, ötévesen, csellón kezdett tanulni. A moszkvai konzervatóriumon folytatta tanulmányait Kaljanov, majd a világhírű Rasztropovics növendékeként. Sokféle művet játszott, a korai barokktól Bachig, Mozartig, s jelenkori szerzőktől is nemkülönb. Műsorán szerepelt Bach Három duettje, Boccherinitől a Szonáta két gordonkára és Joplin Ragtime-ja, a saját hangszerelésében. Ezenfelül Julius Knegel lipcsei zeneszerző és gordonkaművész, valamint Gustav Holst szerzeményei is. Danilo legszívesebben Debussy gordonkára és zongorára írt D-moll szonátáját hallgatta kedvesének előadásában, amikor is Françoise, amint azt egyik kritikusa feljegyezte, „könnyedén oldott meg egész sor bonyolult technikai, formai és interpretációs problémát, miközben új meg új tempóbeli és hangulati változatokkal szolgált szüntelenül”. Hasonló előszeretettel hallgatta Edvard Grieget, Észak e gyengéd lírikusát is, különösen szóló gordonkára írt Monológját, amely a norvég népi táncok ritmusát kelti életre.

A barna nők tele vannak szesszel, a szőkék pedig tejjel, olvasta el Danilo valahol Hamvas Bélánál, akit hősünk egyik kedves barátja, Sava Babić fordítgatott szerbre. Danilónak, noha nem volt alkoholista, mégis a barna csajok tetszettek jobban. Françoise pedig bűbájos, fekete hajú, kikristályosodott nőiességről árulkodó, csupa lélek nő volt. Az afféle női szépséget, amely nem párosul lelkiekkel, gyengédséggel és törekénységgel, Danilo elviselhetetlenül harsánynak érezte. A filmszillagok klasszikus szépsége mindig is hidegen hagyta. Ellenkezőleg, névtelen női arcok vonzották, mondjuk, valamely asszony szokatlanul simára nyalt haja, egy-egy érdekes profil, rejtélyes mosoly az ajkak körül. Kedvtelve elnézte Françoise-t, ahogy simogatja szép, szürke kandúrrját, Fellinit, ahogyan rágyújt, vagy amint elnyomja a cigarettát. Mi több, megállapította, hogy a nő jelleme meg a között, ahogyan cigarettára gyújt, alkalmasint bizonyos összefüggés van.

Egy ízben, amikor feltárcsázta Françoise-t, néhány másodperc elteltével Danilo egy negédeskedő hangot hallott a kagylóban:

– Drágám, oldd meg a vastag derékszíjad, és nyisd szét a nadrágod annyira, hogy kivehesd azt, ami akarattalan játékszerekké tesz minket, nőket . . . Megteszed ezt nekem, csak nekem, kedves? Szólj, ha kivetted, drágám!

– Előkotortam, na! – fakadt ki Danilo, mivel azonnal rájött, hogy a postai automata, véletlenül-e vagy sem, a telefonos szexet szolgáltató forró vonalat kapcsolta, ő maga pedig belement a játékba, amibe véletlenül belecsöppent.

– Mért is nem vagyok ott, hogy simogassam őt? – suttogta a távszerető.

– Ó, milyen forró vagyok. Egy telefoncsókot küldök neki. Jó nagy, nyelvcsuszit a vöröslő fejecskéjére. Örülnék, ha már nagy és kemény volna. Játszadozol már vele, kedves?

– Igen, szerelmem – hagyta rá Danilo.

– Látod, kedves, a múlt héten a barátnőm meg én, bizony, nagyon csintalanok voltunk. Elmesélem, mi mindent csináltunk, addig mesélem, amíg ki nem röpül a mag szépséges fütykösödből. Előbb azonban ígérd meg, hogy szorgalmas leszel. Nézd, én is simogatom magam. De szeretném, ha itt volnál, mellettem, és simogatnánk egymást a végkimerülésig. Hát most ez van, a magam kezével kell megvigasztalnom kéjsóvár puncimat. Tüzelek, mint a szuka. Figyelj, már kimorzsolgatom a csiklóm, kikandikál belőlem, úgy megmerevedett, mint valami kis nyálkás angyalbögyöllő. Most pedig, ígéremhez híven, elmesélem, mit csináltunk én meg Katerine barátnőm.

– Fáj a faszom, miattad is, meg a kibaszott Katerine barátnőd miatt is – szitkozódott Danilo szaftos szerb nyelven, és lecsapta a kagylót.

Majd belehemperedett a tollas ágyba, és átengedte magát a Françoise-ról való álmodozásnak. A nőt, rajzoltak fel gondolataiban az olvasmány- emlékek, maga az ördög tanította meg rá, hogy a bizonytalanság és a megkísértés rejtélyének dicsfényével övezze fel magát, így aztán a nő veszedelmes praktikáinak áldozatául esett ifjú ember, akarva-akaratlanul bűnbe esik, melynek jelét tüzes vassal a jószág bőrébe sütött billogként viseli magán. Ekkor eszébe jutott, hogy egyedül Potoczki úr adott igazán jó tanácsot arra nézve, hogyan szabaduljon meg magányérzetétől.

– Ha meg akarsz szabadulni magányodtól, fiatalember – mondta –, akkor oda indulj, ahol magadban vagy, nem pedig oda, ahol tolongás,

tömeg, a plebs van. Mert az élet sivársága csak olyképpen gyűrhető le, ha éljük ezt a sivárságot, mindenestül belerévülve.

S csakugyan, Danilo tegnapelőtt még krízisben volt, alig-alig tudta lecsitítani mellkasában azt a veszett szívdobogást, ma reggelre pedig, lám, légiesen könnyed léptekkel sétál Párizs utcáin. Feldobta a szaxofon elbájoló fecsegése a sarkon, meg az a gondolat, hogy hamarosan viszontlátja Françoise-t, és élvezni fogja ennek az annyira gyönyörűen, éterien anyagtalan nőnek a jó illatú jelenlétét.

Danilo meg Françoise a lány fehér Vespáján robogva járták be Párizst. Tudatában sem voltak, milyen szerencsájuk van, ahogyan a bolondok sincsenek tudatában örülségüknek. Összel, amikor elállt az esőzés, és megjöttek a fagyok, voltak pillanatok, amikor szobájuk szinte teljes sötétségbe borult. Françoise vénuszdombján, mely összegömbölyödött, nedves sünikére emlékeztetett, megcsillant a vörös-fekete, sörtés szőrzet. Ölekezés után a tüzes dobkályha mellé kuporodtak, és sörbetet kortyolgattak citrommal. A mindinkább erősödő, hevesebbé váló szél egykettőre szétlebbentette a függönyöket, és belopta jeges leheletét, úgyhogy a szoba beleremegett, s megkocogtatta a falakra kiaggatott képeket. Françoise nem beszélt túl hangosan. Amikor váratlanul elhallgatott, megkondukt a sétálós falióra. A lépcsőházban sötét volt. Valami furcsa, sápatag fény szűrődött be a lebocsátott ablakredőny keskeny kis repedésén, és ömlött el az ott levő tárgyakon: a szalmán, a szétvert nyúlketreceken, a masszív lépcsőkorláton, amely kihegyezett fém rudakból és folyami kavics meg cement keményre döngölt habarcsából készült. Váratlan fordulattal Françoise görcsösen megragadta Danilo kezét, és levezette őt a Szajna-partra. Torkukban dobogó szívvel futottak odáig. Útközben elvéve találkoztak egy-egy sétálóval. Nyulaknak se híre, se hamva. Madaraknak se. A füst páráként ködölt a hártavékony jég fölött. Kavicsot dobáltak a jégre, és elnézték, milyen könnyen belyukad.

Igazában pedig (mint később kiderült), Danilót és Françoise-t, azon a rejtelmes kémián kívül, amely férfi és nő között létezik, az hozta össze, hogy mindketten sajnálatot éreztek a gazdátlan macskák meg a kóbor kutyák iránt, valamint, hogy egyként szerették a művészetet, a művészek közül pedig kiváltképp Leonor Finney-t, Max Ernstet, lelkiekben, szellemiekben mindkettő sokkal de sokkal gazdagabbnak tetszett nekik

Picassónál vagy Paul Delvaux-nál. Előkelő, úri benyomást keltő, valóban remek pár voltak, annyira fölötte álltak a világnak. Françoise a maga eszményi emberét látta Daniloiban, a művelt, turgenyevi típusú, de belül csupa szenvedély, csupa érző úriembert. Ő pedig Françoise-ban egyet azok közül az asszonyok közül, akik egy személyben szeretők és barátok is, de nem Káin fajtájából valók, gyönyörű, de veszedelmes asszonyt, aki mindent egyesített magában, ami az élet. Mielőtt megismerkedett Françoise-zal, a nők Danilo szemében hazug és álszent, merkúri lények voltak. Amikor szakított legutóbbi szerelmével, vagy pontosabban, amikor kedvese végérvényesen elment egy másikkal, kihajított mindent, amit ajándékol kapott tőle: a könyveket, pólókat, parfümöket, kidobott mindent egyetlenegy emléken, annak emléken kívül, ahogyan a haját meg a kezét simogatta az a lány. Attól fogva távol tartotta magát a szerelemtől.

Tavaszonként az Émile Desvauh utcában Danilo Kiš méltóságteljes, nyúlánk alakjával találkozott, aki már pitymallatkor, amíg Párizs fölött a hajnal hasadt, betért a közeli bisztróba a reggeli kávéra és kenyérra.

– Ez Kiš, Danilo Kiš, a mi nagy írónk – magyarázta Françoise-nak az utca másik végén ballagó magas, elegáns férfira mutatva.

Françoise-t egyszer elhozta Szerbiába, Duna menti kis szülővárosába. Arlaup Kozlovski csárdájában, kockás asztalterítőn, tormás-tejfölös, a la Budaváros csukasültet ettek, Mariola Bukureste hajósbort ittak hozzá, s utána hosszan simogatták egymás kezét. Danilo ezt a jelenetet egy másikkal kötötte össze, egy olyannal, amely mélyen az emlékezetébe vésődött. A Tom Jones című film egy jelenetéről van szó, arról, amikor a két főhős, a filmbeli pár, ebédel. Kétségkívül, ez volt az egyik legszebb erotikus jelenet, amelyet valaha is látott filmen. Csupa-csupa feszültség, amely oly ékesen bizonyította, micsoda gyönyörűeket lehet mondani a szexről koitusz nélkül, két nekihevült, verejtékes, vulgárisan meztelen és durván erőszakoskodó test nélkül, amelyek vonaglanak, lihegnek és ordítanak. Abból, hogy a szex milyen fenséges lehet, valamit maguk is megsejtettek, amikor éjszaka szerettek a néptelen miločeri strandokon.

Most pedig ezt a búcsút Françoise-tól Danilo leírhatatlan fájdalomként élte meg. Azt mondják, minden idők misztikusai, bármelyik hiten legyenek is, abban teljesen egyetértenek, hogy a szerelmespár búcsúvételénél nincs nagyobb gyötrelem. Ehhez képest minden más fájdalom

semmiség. Egy szerb költő pedig oda vélekedett, hogy „csak asszony miatt szenved az ember igazán”. Amikor Danilo egy időre Szerbiába távozott, Françoise, az elszakadás félelmetes mélységébe zuhanva, valósággal fizikai fájdalmat érzett. Most, hogy Danilo bizonyos időre visszatért Szerbiába, illetve Boszniába, elkerülhetetlen kényszerűség volt inkább, semmint tudatos döntés. Françoise, puhán sorjázva végig az ujjain, hosszan a magáéban tartotta a férfi kezét. Hiábavaló volt a lány hátborzongató rimánkodása, hogy maradjon, ne menjen Bosznia poklába, hiszen mindennap erről írnak a francia napilapok, naponta beszámol róla a francia televízió. Mindhiába. Danilo eltökélte magát, és valamiféle homályos, mintegy víz alatt elsuhanó sejtelemről űzve, elment.

II.

Az 1854. esztendőben a világmindenség kifürkészhetetlen homályából előbukkant Arthur Rimbaud-nak, ennek a fenségesen demiurgoszi költőnek olyannyira erőteljes és magával ragadó alakja, hogy olybá tetszett, misztikus intelligenciája meg intuíciója révén markában tartja az egész életet és világot. Úgy jelent meg, váratlanul, mint a meteor, fölragyogott, s izzásba hozta az egész utána következő költészetet. Lautréamont-nal együtt Rimbaud tudta, hogy a szenvedély sohasem tévelyeg annyit, mint az értelem, mert a szenvedély a józanság egyfajta felső foka. Ezért ő, hogy szóhoz jusson a maga paradicsomi egyértelműségében, lemerül a tudatalattiba, a tenger éjszakai homályában, szívének sötét mélységeiben búvárkodik, ott, ahol a megismerhetetlen, a megfoghatatlan vak erői lakoznak. Nem mondá-e Schleiermacher, hogy a művészet minden lényeges alkotóeleme fellelhető az álomban? Ennek a lenyűgöző költőnek, aki azonban az ifjú poétasülvények igen rossz példaképe lehet, tizenöt éves korában megvan mindene – tökéletes mesterségbeli tudása, ismeri a latin meg a görög költészetet, franciául és görögül beszél, szerteágazó alkimista és ezoterikus ismeretekkel rendelkezik, s mindennek tetejébe húszévesen már egy befejezett költői mű áll mögötte. Itt mindenképpen megemlítendő az a telepátias hatás is, amelyet Rimbaud édesapja, az arab nyelv kiváló ismerője, a Korán francia fordítója gyakorolt fia költészetére. Nemkülönben Rimbaud-

nak a költészetben való megmerítkezése, a misztikum nyelvén szólva: hozzáidomulása. A legkevésbé sem véletlen, továbbá, hogy Rimbaud költészetére a Kelet varázsa, valamint a keleti bölcsek hiedelemvilága és mitológiája is jó hatással van. Az ezoterikus Rimbaud, a hermetizmusnak ez a messiása, az összeférhetetlen ellentétek látnoki feszültségekkel teljes, varázslatos megtestesülése volt: egy személyben nyers és ékesen szóló, istentagadó és hívő keresztény, marxista forradalmár és mindennemű polgári érték védelmezője, kommunista (az oroszok szemében) és a fasizmus előfutára (az olaszok szerint), hazafi és defetista, pimasz, bár szépreményű ifjonc és irgalmas szamaritánus egyszermind. Ez a zabolátlan és szemérmes és élvhajhász romantikus olyasféle nomádnak tetszett Danilo képzetében, aki demiurgoszi előjogokat tulajdonítva magának egyszerűen letér a történelem meg a költészet autóújáról, s aki hátat fordítva a polgári élet összes konvencióinak és egész puritanizmusának a francia nyelvben, úttalan utakra téved, miközben eretnek módon lábbal tiporja a költészet minden, eladdig érvényes szabályát, dogmáját és szentségét. Igen, Rimbaud neve összeforr a kicsapongással és az érzékiséggel, ebben azonban egy szemernyi perverzió vagy szemérmatlenség sincs. Az írás Rimbaud számára mélyről jövő, belső megkísértés volt, rohamokban csúcsosodó szenvedély kultusza. Egész műve, de különösen A szó alkímiája (mely „az összes érzékek összezavarása” istenének szeme előtt készült), nem egyéb, mint varázslatos változata az Orpheusz pokolra szállása mítoszának.

Rimbaud viharzó, vad érzelemvilága, érzéki örömöket hajhászó individualizmusa, szüntelen vágyakozása az ismeretlen után, látnoki próféciái és távoli megérezései, ösztönösen átérezett, színes kifejezésmódja, magas hőfokon működő „diktátori képzelete”, gazdagon szárnyaló, ritmikus invenciója, messianizmusa, forradalmi dühe, ilyen-olyan irányú rajongásai, hiátusai, heveskedései, szeszélyesen váratlan szókihagyásai, megtorpanásai és „mágikus szofizmái”, misztériumok általa felállított konstellációi, túlfűtött érzékisége, a szövegeiben megnyilvánuló ezoteriája, a képzettársítások, képek-képzetek és érzelmek szétszórtsága, melynek – egyebek között – kóros és gyermekneurózisra visszavezethető gyökerei vannak – mindez akrobatikusan, mintegy borotvaélen egyensúlyoz a szakadék fölött. Mindezenközben Rimbaud eksztázisos látomásai, amely a legsötétebb komorsággal és a lehető legnagyobb elragadtatással

párosul egy időben, a maguk hermetikusan áttetsző mivoltában Püthiaként őrzik értelmük titkát, s ez máig korszakalkotó rejtélye az egész világművészetnek. A megismerhető felől a szavakba nem foglalható és a misztikum felé száll alá az út, a misztikum pedig Rimbaud-nál egyfajta önkéntelen vallásosság, melynek nincs is tudatában. A tudatalatti Rimbaud-nál sajátos nyelvezetté szerveződik. Az *Illuminations*, a maga „eredendő talányaival” Danilo szemében több volt mint költészet. A Színvázlatoknak is nevezett kötet villamos töltetű, radioaktív lírai aranytelérje a lélek legmélyebb tárnáiból került elő, azaz Rimbaud egyéniségének lényegi magjából, legtitkoltabb betegségeiből (ezek, kétségkívül, líraiságának igazi forrásai), a nyelvében megnyilvánuló szent megszállottságából, koraérettségéből és zsenialitásából, amelyek egy korai halál csíráit sejtették. Innen a magánvalóság, a misztikum és a szentség érzete. Számos kutató, valóban, szent szövegekként tanulmányozza Rimbaud írásait. Az *Illuminations*-ban a charleville-i legényke csodakamerája a költészetben mind a mai napig nem látott módon békíti össze a lirizmus barbárságát a legkifinomultabb kultúra raffinement-jával. No de a legszebb mondatot az Ikaruszként a mélybe zuhanó Rimbaud-ról René Char írta le: „Jó, hogy eltávoztál közülünk, Arthur Rimbaud, hiszen alig néhányan hisszük el bizonyítékok híján is, hogy lehetséges a boldogság teveled.” Rimbaud-val a költői zsenialitás vilámlámpénye a pillanat egy tört részének idejére beragyogta a világot, majd elfoszlott a természetfelettségben, hogy utána soha többé ne találkozzunk hozzá foghatóval. Márpedig aki önnön tükörképébe merült, természetfelettiként hal is meg. Rimbaud a maga misztikus beavatottságának piedesztáljáról mondhatta A zseni című prózaversében (amely anyagi mivoltának csíráját rejti magában), hogy hiszen „ő mindannyiókot szeretett”.

Danilo a tökéletes arányok titkára a művészetben Vermeer festészetében érzett rá legkorábban, majd Zurbaránnak, e szent révületekbe eső udvari festőnek a munkáiban, aki misztikus verizmusában ügyesen ötvözte és békítette össze a gótikus szellemet a barokk megmunkálással, Leonyid Sejkánál, a nagy rendszerezőnél és a Totalitás Misszionáriusánál, s csak legvégül Valéry meg Rimbaud költészetében. Tessék ide egy ifjút, majdhogynem gyereket képzelni, aki ifjonti, éjszakai magányában, az első bál helyett, Arthur Rimbaud ölelő karjaiba siet. Nem áll nehéz

helyen a magyarázat, mi volt az, ami miatt Danilo olyan mélységesen vonzódott a charleville-i fiatalemberhez, meg hogy honnan ered a Színváltozatok annyira korai és vak imádata. Érjük be annyival, hogy Rimbaud verseinek elolvasása érzékeny, sajgó sebeket ejtett Danilón. Először valamikor 1976-ban olvasott Rimbaud-t, Kotorban. Ebben a városban volt valami az olasz citták, mondjuk, Velence kifinomultságából, ráadásul egyfajta északi fjord mélyébe beékelve – képzeljék el, fjord a mediterrán partvidéken! Később, amikor tanulmányozni kezdte Rimbaud-t, egészen tekintélyes könyvtárat hordott össze róla. Kiváltképp Gérard Baillot-nak Az ismeretlen Rimbaud című remek tanulmánya keltette fel érdeklődését a maga számtalan, precízen kifejtett, eredeti elképzelésével meg vitára készítő felvetésével. Ennek a nem mindennapi könyvnek a különlegessége pedig az a négyszázötven szóból álló szótár volt, amelyet a szerző állított össze Rimbaud költeményeinek elemzéséhez. Hány, de hányféle könyv meg szótár fordult meg Danilo kezében! Még a római katakombákról, a sírgyalázásokról szóló könyveket is tanulmányozta, vagy – például – Szt. Katalinnak a Purgatóriumról szóló traktátumát, amellyel Rimbaud esetleg a charleville-i könyvtárban találkozhatott.

A költészet elől egyedül a pusztaságba lehetséges elmenekülni, ezt tette Rimbaud, aki élete vége felé, mindannyiszor, ha a költészetéről történt említés, metszően éles mondattal nyilaz vissza: „Értelmetlen, nevetséges, undorító.” Maurice Blanchon találóan állapítja meg, hogy itt a költői zseni nem hajlandó saját magára emlékezni. Azt a rémületet látja, melyet Rimbaud még mindig érez, nemkülönben azt a megrendülést, amellyel a költő képtelen volt megbirkózni.

Utazás az ismeretlenbe, ez vezérelte Danilót is, amikor boldogsága csúcán visszatért Boszniába.

A lazac, az egyik legelszántabb és legremekebb halfajta, azt mondják, pontosan emlékszik annak a víznek az ízére, ahol kikelt, az iszapot alkotó ásványok szagára meg az ottani növényekre és állatokra, amelyek a vízben élnek. Szülőhelyének emléke úzi, hajtja, hogy az óceán több száz kilométeres távolságából, elképesztő akadályokon át eljusson egy bizonyos öbölbe, majd ahogyan mindinkább szimatot fog – a pontosan meghatározott folyóba vagy patakba. Ezüstösen fénylő, erőteljes, izmos testét karikába görbítve, a lazac a farkuszonyával rugaszkodik el és ugrik

ki a vízből, kaszkádról kaszkádra lendülve, a levegőben úszva gyűri le a zuhatagos vadvizek háborgó sodrát. A fáradságos és veszedelmes út végén így vergődik el azokba a sekélyebb vizekbe, ahol annak idején a szülei is leívtak, ott fekszik, pihentet maga is a számtalanul sok más lazac társaságában, amelyek sötét hátától megfényesedik a folyófenék. Itt csatlakozik hozzá az ikrás, lerakja petéit, amely a tejjel együtt, nesztelenül, mint a pilinkéző hópehely süllyed alá a kavicsba. A viszontagságos úton szerzett sebekbe belerokkant lazac ekkor már teljesen kimerült, végül elpusztul, anélkül, hogy valaha is viszontlátná a tengert. Az élettelen tetemek bomlásnak indulnak, mígnem a víz fűrtökben partra nem veti őket, ott aztán hegyes csőrükkel az odaseregülő sirályok marcangolják húukat, és vájják ki szemüket. Amikor kitavasodik, a halivadék, planktonokkal táplálkozva, néhány hétig még a patakban marad. Amidőn a lazac aprónép fölserdül, fölszedelőzködik, és a folyók útjain elúszik a tengerig, s a körforgás újraindul.

Nos, akárcsak a megfáradt lazac, Danilo is úgy érezte magát a Bosznia felé vezető útján.

BORBÉLY János fordítása

(Folytatjuk)

A HALAK IDEJE

Hangjáték

GOBBY FEHÉR GYULA

Szereplők:

Péter

és

Pál

(Ágak csörgése. Léptek. Halk zihálás.)

PÉTER A hajnali horgászás első öröme, hogy még éjszaka van. Sötétben minden zöld fekete. A fű fekete, a fák feketék, azt hiszem, a levegő is fekete. Csak az vigasztal, hogy én is fekete vagyok. Apám bosszúja, hogy Péternek nevezett el. A családi hagyomány szerint. Nálunk minden fiúgyermek át kell hogy élje a csúfolódás traumáit. Ha valakit Fekete Péternek neveznek, még a közlekedési rendőr is mosolyog, mikor igazoltatja. *(Reccsenés, majd koppanás. Felszisszen)* Átkozott ágak. Kiverem a szememet, csakhogy elmesélhessem, hajnalban halászni voltam. A szekta tagjai körülfoznak, hol, mivel, mekkorával, mit fogtam. Aztán nem hiszik el, amit mondok. Akármit mondhatok. Én se hiszem el nekik, amikről regélnek. Hogy a Macska-sziget a legjobb, hogy a Hágliban vannak igazi kapitális pontyok is, hogy mennyire beetették a helyet, amit titokban kisajátítottak . . . *(Nyekken)* Gödör. Egy kóbor gödör a Duna mellett. Itt a nagy fa mellett jó lesz. Szépen egymás mellé rakni a holmit, hogy minél

kevesebb dolog vesszen el. (*Csörgés*) Valami elgurult. Aminek el kell gurulnia, az úgysis elgurul. Murphy kilencvenhetedik törvénye.

PÁL Elkaptam. Itt van nálam. Egy kerek dobozka. Horgok lehetnek benne.

PÉTER Jó reggelt kívánok. Nem vettem észre, hogy már ül itt valaki.

PÁL Semmi baj. Én már úgysis pakolászok. Nemsokára mennem kell.

PÉTER Várjon, mindjárt lámpát gyújtok, akkor lejjebb mászok magához azért a dobozért. Itt van a hátizsákban valahol.

PÁL Nem kell a lámpa. Semmiképpen. Egy istenért se. Hagyja csak.

PÉTER (*zörög a holmijával*) Nagyon jópofa szerkezet. Újfajta rendszere van. Még vijjog is, ha a kocsijára teszi az ember.

PÁL Ne is keresse. Fölösleges. Kérem, hagyja nyugodni. Majd én föladom a kezébe a dobozt, hogy el ne essen a gyökerekben.

PÉTER Maga a sötétben is lát?

PÁL Mint a macskák. Megszokja az ember. Üljön csak két percig nyugodtan a fa alatt, szuszogja ki magát. Maga is látni fog mindent, amire szüksége van. (*Szuszogás. Halk csörgés*) Tessék. Most úgy tegye a keze ügyébe, hogy könnyen meglelje.

PÉTER Köszönöm. Nagyon ügyes. A maga megszokott helye ez? Zavarom?

PÁL Nem nagyon. Mondtam, éppen készülődöm hazafelé.

PÉTER Éjjeli horgász. Nappal a fészkében nyugszik. Mint a baglyok.

PÁL Bizony úgy. Meg lehet szokni. Lehet, hogy furcsállja, de én már beleszoktam.

(*Gyufásdoboz csörren.*)

PÉTER Na, végre! A kezembe akadt a gyufa. Most megláthatjuk egymást. Gondolom, nem ijedt meg tőlem, de egy villanás alatt bemutatkozom.

PÁL Nehogy meggyújtsa! Nagyon kérem, maradjon sötétben.

PÉTER Gondoltam, csak egy szál gyufa . . .

PÁL Ne! Azt mondtam, ne!

PÉTER Nem okozok tüzet, ne féljen. Ilyenkor hajnalban nedves még az erdő . . .

PÁL Ne gyújtson lángot. A kedvemért. Sötétben kell maradnom, érti?

PÉTER Ahogy parancsolja. Udvarias szerettem volna lenni. Mondom, ne féljen tőlem.

PÁL Maga se féljen, nem vagyok bűnöző, a fényt nem bírom. Még pár perc, már itt se vagyok.

PÉTER Talán a szemét műtötték meg? Akkor testi erőfeszítést sem szabad vállalnia. A sógorom egyik nagybácsijának raktak be műlencsét a bal szemébe, az meg másnap kapálni kezdett, s persze, kinyílt a seb, alig tudták megmenteni a szeme világát. Vigyázni kell hetekig, sőt, hónapokig is.

PÁL Nincs ilyen bajom. Még szemüvegre sincs szükségem.

PÉTER Közlekedési baleset? Égési sebek? Lemarta a sav a bőrét? Hozzászórtam az ilyesmihez.

(Zörög a gyufával.)

PÁL Könyörgöm, ne gyújtsa meg! Ha istent ismer, akkor ne tegye!

PÉTER Ne izguljon, éppen elraktam a tűzszerszámot.

PÁL Akkor jó. Helyes. Megnyugtatott. Valamelyest. Az az igazság, sohase vagyok teljesen nyugodt.

PÉTER Ki lehet nyugodt ebben a mai világban? Talán a csendes örültek. Senki más. Maga csúnya? Már ne haragudjon, de ha nem akarja, hogy megpillantsam az arcát, akkor csak arra gondolhatok, hogy esetleg csúnya vagy ijesztő.

PÁL Hát nem vagyok éppen férfiszépség. Mit mondjak magának? Hórihorgas vagyok. Anyám azt mondta rám: ösztövé. A bőröm majdnem átlátszó. Mivel nem járok napra, a szokottnál is sápadtabb vagyok. De kétszer nősültem, mindkét asszonytól van egy-egy lányom. Ha azok elfogadtak férjnek, gondolom, közepes pasas lehetek. Így saccolom magam.

PÉTER Akkor nem értem a félelmét. Egy kis láng mit ártott volna?

PÁL Hát, ha mindenáron tudni akarja, félek.

PÉTER A tűztől? Fóbiája van?

PÁL Valamiféle fóbia.

PÉTER Nem kell szégyellni. A tűztől nagyon sokan félnek. Ismert betegség.

PÁL Nem a tűztől félek. Az emberek szemétől félek. Attól félek, hogy valaki rám néz.

PÉTER Attól félt, hogy magára nézek a gyufa lángjánál?

PÁL Attól. Amíg így a sötétben ülünk, egész kellemesen érzem magam. Mindjárt hallani a hangjáról, hogy maga rendes ember. Nyugodt, mély hangja van. Nem kapkodja a szavakat, pontosan megfogalmazza, amit mondani akar. Egész jól el lehet magával beszélgetni.

PÉTER De nem láthatom.

PÁL Ennek semmi köze magához, hiszen még a nevét se tudom. Ne is mondja, nem is akarom hallani. Egyszerűen félek, amikor rám néznek.

PÉTER Ilyet még nem hallottam. Furcsa betegség lehet.

PÁL Átkozott dolog. Ha másról lenne szó, őszintén szólva nyerítve röhögnék rajta. Sajnos, kedves uram, most csak sírni tudok. Azt is csak akkor, ha nem látja senki. Talán megérti, talán nem. Akkor sem hibáztatom, ha értetlenül áll az eset előtt. De mivel nem is ismerem, az alakjának a körvonalait is alig látom, nyíltan beszélhetek magával. Olyan ügy ez, mintha átokkal sújtottak volna. Ha a középkorban élnék, keresném a boszorkányt, aki csinit dobott rám.

PÉTER Orvosnál volt?

PÁL Orvosnál? Az egész klinika meg minden egyetemista engem tanulmányozott, amíg végleg meg nem szöktem tőlük. Mind bámult a pofámba . . . Már ne haragudjon, de végre megértettem azt a mondást, hogy bámul, mint borjú az új kapura. Én voltam nekik az új kapu. Százszor megbántam, hogy orvoshoz mentem. Rossz beidegződések. Az ember azt hiszi, valami baja van, majd akad szakértő, aki meggyógyítja. Nem vagyunk motorok. Nincsenek cserélhető alkatrészeink. Nehéz belátni, de néha jobb, ha az ember messzire elkerüli az orvosi rendelő környékét is.

PÉTER Ezt biztosan haragjában mondta. Sértődött, amiért még nem tudták meggyógyítani. De ami késik . . .

PÁL . . . nem múlik. Népi bölcsességek. Lényegében igaza van. Bízni kell. Reménykedni. Másképpen nem élet az élet. Valahol mélyen bízom is. Nem vagyok vallásos, pedig az segíthetne. De tudat alatt reménykedem. Múlik az idő. Változom. A szervezetem küzd önmagáért. Ilyesmiket gondolok.

PÉTER *(hallani, hogy rakodik. Suhogatja az egyik botot. Később csobbanás)* Nehéz elképzelni, amit mesél. Én például szeretek nézelődni.

Ha tárgyalok valakivel, annak a szemébe akarok nézni. Ha nem látom a szemét, becsaphat. Én akkor leszek ideges, ha nem néznek velem farkasszemet.

PÁL Ne idegesítsen. Akaratlanul tette, őszinte volt. De rögtön viszolygni kezdtem magától. Nagy szerencsém, hogy ma felhős az ég, így nem láthatjuk egymást. Végre elbeszélgethetek valakivel.

PÉTER Miért nem jár gyónni? A plébános urat nem látná, mindent elmondhatna neki. Kiönthetné a szívét.

PÁL Egyrészt nem vagyok vallásos. Másrészt református vagyok. Harmadrészt el kellene jutnom a templomig. Tudja, az milyen kibírhatatlan kínokkal járna? Rágondolni is rossz.

PÉTER Hiszen most is haza kell jutnia. Kocsival jött ideig? Hogy közlekedik?

PÁL Sehogy. Most összepakolok, átvágok a tisztáson, bemegyek a házba, bezárom az ajtót, s leheveredek. Ismét egyedül maradtam önmagammal.

PÉTER Itt lakik a Kövesben? Értem. Nem rossz megoldás.

PÁL Jó megoldás nincs. Képzelterti, mint kínlódok este a petróleumlámpával. A rádióba elem kell. Frizsider helyett a ház hűvösébe raktározom az élelmet.

PÉTER Lemondott a civilizációról. Viszont nem kínozza senki buta kérésekkel.

PÁL Akadnak szomszédok itt is, de lassan megszokják, hogy külön vagyok. Hallottam, az ablakom alatt azt szajkózták a gyerekek, hogy „remete, remete”. Még csak nem is haragudhatok érte, valóban remete lettem.

PÉTER Azért nem egészen értem, miért zavarja az, hogy mások nézik.

PÁL Én se értem, higgye el. Csak érzem. Nagyon hevesen érzem, hogy zavarnak.

PÉTER De mit érez? Rosszindulatot? Gyűlöletet?

PÁL Elkezdtem attól félni, hogy szégyenben maradok. Elkezdtem félrenézni, ha másokkal beszéltem. Elkezdtem kerülni az emberek tekintetét. Aztán már elvörösödtem, ha rám néztek. Aztán olyan felindulás fogott el, hogy semmilyen kérdésre nem voltam képes válaszolni. Aztán meg már inkább nem mentem sehová, csak ne bámuljon rám senki.

PÉTER Félelmetes. Bár azt hiszem, ilyen vágyaim nekem is gyakran vannak. Sokszor elegendem van mindenkiből, sokszor szeretném fakép-nél hagyni a butaságokat beszélőket, sokszor nem bírom elviselni saját családom tagjait sem. Talán ezért járok pecázni. A magány segít nekem.

PÁL Amíg vissza tud térni a társaságba, addig maga győzött. Én már vesztes vagyok. Tudom, hogy erőt kellene vennem a félelmeimen. Tudom, hogy csak valamicskével több akaraterőre lenne szükségem ahhoz, hogy visszamehessek dolgozni. Tudom, hogy csupán egy kicsi önbizalom kellene, és ismét pártfogásába venne egy hasonszőrű magányos asszony. Vágyom is ezekre a dolgokra, de valami legyőz belülről. Ahogy az egyik pszichiáter mondta, egyik felem legyőzi a másikat.

PÉTER Azám, mi a diagnózis? Végül is, hogyan határozták meg a betegségét?

PÁL Diagnózisból van egy kocsiderékkel. Csupa latin szöveg. Említeni se akarom őket. Maga azt mondta, főbiám van. Biztosan. De megremegtem már a szótól is. Kényszerképzet. Szorongás. Félelem. Azt hiszem, pontosabban senki se tudja megfogalmazni, mint én, mikor néha bevallom az igazat, mint magának is: félek attól, hogy rám nézzenek az emberek. Vagyis, akárhogy is csűrjük, csavarjuk, megbolondultam. Tulajdonképpen örülhetek, hogy nem vagyok másokra veszélyes. Sohasem bántottam senkit. Nem is akarok bántani senkit.

PÉTER Volt a háborúban, igaz?

PÁL Kérem, ne akarjon amatőr lélekgyógyásszá válni. Nem voltam a háborúban. Vagyis nem jártam egyik harctéren se. Annyira voltam háborúban, amennyire mindnyájan voltunk itt Újvidéken. Tíz éve folyamatosan háborús körülmények között élünk. Tüntetések az utcákon. Szegénység. Rablások. Katonai behívók. Menekültek áradata. Sorok a boltok előtt. A világrekordot megdöntő infláció. Értéktelen fizetések. Állandó fenyegetettség. Sokat gondolkodtam ezen. De arra jutottam, nem sokkal veszélytelenebb az élete egy New York-i péknek se.

PÉTER Maga pék?

PÁL Sütőipari technológus vagyok. A városi pékségben voltam termelési igazgató nyolc évig.

PÉTER És a harctéren nem járt soha?

PÁL Szerencsére megúsztam. Valószínűleg a mesterségem mentett meg. Kenyérre mindig szüksége van a városnak. Tőlünk alig vittek el valakit. Néhány fiatal segédet ragadtak el a behívók. (*Hatalmas csobbanás*) A horga ott veszik. Ott egy nagy rönk lapul a víz alatt. Előbb is szólhattam volna, hogy inkább jobb kéz felé dobáljon.

PÉTER Megpróbálom óvatosan visszahúzni. Hátha sikerül.

PÁL Próbálja meg. Az a baj, hogy az öblöcskében éppen a rönk felé húz a víz.

PÉTER Maga etet itt rendszeresen? Szór nekik főtt kukoricát vagy kenyeret?

PÁL Nem szórok én semmit. Amúgy sem szeretem a halat. Ide járok levegőzni. A négy fal között megbolondulnék. Miket beszélek! Még rosszabb lenne, ha nem jöhetnék néha ki az erdőbe. Akármennyire is becsavarodott az eszem, a folyó csobogása megnyugtató. Üdögélek a sötétben, néha lepergetem a múltamat, hátha rájövök, hol toltam el. De az a legjobb, ha csak úgy üres fejjel magam elé nézek. Jobban múlik az idő. Néha arról álmodozom, hogy meggyógyít a természet.

PÉTER (*nyög egy nagyot. Szuszog*) Kijött! Sikerült kiügyeskednem a horgot. Megkerültem a maga rönkjét.

PÁL Sikerült. Látja, szerencse is kell az élethez. Nekem négy horgom maradt lenn abban az átkozott fában. Még évekig itt fog rothadni. Esetleg, ha levonul az ár, és ha nagy szárazság lesz, akkor kibukkan a vízből. A környékbéli szegény emberek hazavontatják majd fűteni. Mostanság nem nagyon apadt olyan mélyre a Duna. Mióta működik a vaskapui vízerőmű, a vízszint mindig magas. Maga szerencsés ember. A hangján hallom, hogy boldog is.

PÉTER Fölösleges irigykedni. Egy fél doboz horgom van lent, itt a part mentén.

PÁL Dehogy irigykedem. A magam életéről vonom le a következtetést. Akármiről elmélkedem, mindig mindent magamra vonatkoztatok.

PÉTER Mindenki így van másokkal. Én is irigy lettem a maga mesterségére. Legalább a katonai behívótól megmentette a sors.

PÁL Attól meg. A többitől meg nem. Ahogy nem menekült meg a baj elől más senki ebben a városban.

PÉTER Kivéve azokat, akik rászánták magukat, és valóban megszöktek. Eltűntek. Megpattantak. Kámfort játszottak. Elillantak.

PÁL Mindnyájan sokat gondoltunk erre a lehetőségre. Többen megtették. De nem hiszem, hogy nekik könnyű lett a sorsuk. Ha belegondolok, ők magukkal vitték itteni bajaikat, s az új helyen még új bajokkal tetézték őket. Nem hiszem, hogy ideális megoldást találtak.

PÉTER Ideális megoldás nincs is. Haragszik, ha meggyújtok egy szál gyufát? Csak annyi fényre van szükségem, hogy kivegyek egy másik horgot.

PÁL Hiszen le sem szakadt a horga. Épségben kihúzta a zsinórral, nem?

PÉTER Igen, de meg is éreztem, hogy csak egy hármassal van rajta. Nagyobbat kellene rákötni.

PÁL Pakolok én, csak két perc türelme legyen. Én is megpattanok. Bezárom magam a magam választotta cellámba.

PÉTER Ne siessen, bevágom még egyszer a hármassal, hátha ráharap valami.

PÁL De most jobban célozzon. Bevetni csak pontosan, szépen . . .

PÉTER . . . ahogy a csillag megy az égen. *(Nevetni kezd, csatlakozik hozzá Pál is)* Ide nem pászol. Ezt bizony erőből kell megtenni. Még akkor is, ha pontosan meg szépen akarja az ember.

(Nyög egyet suhintás közben. Halk csobbanás)

PÁL Jó volt. Így érdeemes.

PÉTER Majd kiderül. Ha kerül egy halacska, amelyik ráharap. *(Halk csörgés. Mozgolódás)* Ne menjen még. Olyan jól elbeszélgettünk. Tudja, inkább szertartás nekem a horgászás, nem szenvedély. Otthon az asszony is elismeri, hogy ez férfidolog. Kissé kellemetlen, hogy éjnek idején fölkelek, sötétben biciklizek kifelé a városból, de van benne egy kis bizsergető izgalom is. Apró kaland, ami senkit sem veszélyeztet, senkit sem zavar, nekem meg jólesik.

PÁL Én is örülök, hogy mellém telepedett. Hetek óta nem beszéltem két mondatnál többet senkivel. *(Szünet. A Duna halkan csobog)* Még nevettem is. Ez is bizonyítja, hogy milyen kettős lélek vagyok. Csak más emberrel együtt vagyok képes nevetni. Közben meg más embereket látni sem bírok.

PÉTER Velem egész jól elvan.

PÁL A sötétség adta nekem a biztonságot. Ha lámpával a kezében közlekedik, én halkan eltűntem volna a part alatt.

PÉTER Pedig én is nyaggattam. Ne haragudjon érte, az emberben önkéntelenül is fölmerül a kérdés, ha meghallja a maga baját: mi okozhat ilyesmit. Azért is buggyant ki belőlem a kérdés.

PÁL Nem haragszom. Tudja, én ugyanezt kérdelem magamtól napról napra, óráról órára. Igyekszem minél szisztematikusabban végiggondolni az életemet.

PÉTER És nem jutott eredményre?

PÁL Mindennap más következtetésre gondolok. Akárcsak az orvosok. Tudja, elkezdem a gyerekkoromnál. Milyen volt anyám? A fiúgyerekeknél állítólag ez a döntő tényező. Szeretett eléggé? Szoptatott? Simogatott? Biztonságot adott? Rámtelepedett? Elnyomott? Megnyomorította a lelkem? Valami mély sebet ütött rajtam?

PÉTER Milyen volt az anyja?

PÁL Normális asszony volt, szegény. Három éve halt meg. Elütötte egy autó a Futaki úti piacnál. A fülével volt baja, alig hallott már.

PÉTER Isten nyugosztalja.

PÁL Nincs róla semmilyen rémisztő emlékem. Úgy nevelt, ahogy a saját anyjától tanulta. Úgy bánt velem, ahogy a Zombori utcában az anyák bántak a gyerekükkel. Nem ijesztgetett, nem tartott hercegnek, nem vert meg, csak amikor intőt hoztam haza magaviseletből, de akkor is lefogtam a söprűt tartó kezét. Semmi kirívó, semmi különös nincs az emlékeim között. Nem üldözte a lányokat mellőlem. Még a menyeeivel sem veszekedett soha.

PÉTER És az apja?

PÁL Apám vasutas volt. Mikor elvette anyámat, kalauzként dolgozott, de aztán váltóőr lett, hogy ne utazzon annyit. Szeretett kártyázni. Egyetlen csalódásomat akkor okozta, mikor egy este rájöttem, hogy csalt osztás közben.

PÉTER Nem verte?

PÁL Talán négyszer vagy ötször kaptam tőle pofont. Mindig megérdemeltem. Betörtem labdával a paplak ablakát. Teleettem magam zöld barackkal a Vicsekék kertjében. Egész éjjel hánytam. Papásma-

mást játszottam Vastaghék lányával a kukoricagóréban! Elfelejtettem vizet adni a nyulaknak, mikor elutaztak Feketicsre a rokonokhoz.

PÉTER Megvan! (*Nyög. Küzd a hallal*) Elkaptam egyet. Csak most be ne húzza a tuskó alá.

PÁL Irányítsa! Most rántson egyet balra. Tekerje! Most gyorsabban húzza meg.

PÉTER A part felé jön. Van iszákja?

PÁL Megyek érte. Most lassan, most ne rángassa, egy istenért se . . .

(*Elpattant a zsinór.*)

PÉTER Az ördög vigye el! Elment! Mondtam, hogy nagyobb horog kell rá.

(*Sóhaj.*)

PÁL Nem a horog az oka. Gondolom, a damil volt vékony. Esetleg régi. (*Szünet*) Ne haragudjon rám, magának szerencséje van. Lesz itt még ma hajnalban kapás. Majd meglátja. A halak ideje még csak eztán jön el.

PÉTER Nem magára haragszom. Mérgecs vagyok a történetek miatt. A fene egye meg! Most én mesélhetem a többieknek „az elszalasztott alkalom” című történetet.

PÁL Rólam egy szót se. Talán még az emlegetésem is szerencsétlenséget hozhat mások számára.

PÉTER Ne túlozza el saját jelentőségét. Előveszem a teleszkópos botot. Babonás vagyok, azt csak végső esetben használom. Most úgy tekintem, végső eset van. Jó?

PÁL Ha nem fél kockáztatni.

PÉTER Maga miatt?

PÁL Igen. Miattam.

PÉTER Maga nagyon öntelt beteg. Inkább mesélje el további kínjait, amíg fölkészítem a botot.

PÁL Unom a saját történeteimet. Az első szerelmi élményeim. Egy gimista lánnyal voltam a töltés aljában. Lehet, hogy kicsit direkt volt a kívánsága, de nem emlékszem semmiféle traumára. Az első házasságom története. Kínlódunk, amíg nem kaptam kölcsönt a vállalatától a házra. Három albérletet cseréltünk itt a Telepen. Aztán megszüle-

tett az első kislányom. Nem mástól lett, talán túlságosan is hasonlít rám. A válásom. A feleségem egy vállalati ünnepeken becsípett, és összefeküdt a főnökével. Sírva mesélte el, én meg nem tudtam többé ránézni. A második házasságom. A második feleségemnek nagy családi háza volt az Epres utcában.

PÉTER No, isten segedelmével behajítom ezt is. Hátha lesz még fogás.

PÁL Megvárhatta volna, hogy hazainduljak. (Nyögés. Csobbanás) Jó helyre ment. Vastagabb a damil?

PÉTER Tizenöt kilót játszva kibír. Ha nem hazudik a gyártó cég. Tőle miért vált el?

PÁL A másodiktól a családja miatt. Mi az udvari épületben laktunk, nagyon jól elvontunk egymással. Jött a gyerek, szép kislány volt. Nyugodt természetű. Alig sírt. Jól éreztük magunkat. Nyaralni jártunk Görögországba. Volt egy közepes méretű utánfutóm. De aztán elkezdte az asszony, hogy ideje meggazdagodni. Hogy hagyjam ott a vállalatot, majd az apja ad egy kis tőkét, nyissak magánpékséget. Közben én váltásvezető lettem, aztán termelési igazgató. Szerettek a gyárban. Én is jól éreztem magam. És rá kellett jönnöm, hogy az apósom meg az anyósom fúr.

PÉTER Kivel elégedett az após, főleg az anyós?

PÁL Túl sok rossz szó hangzott el köztünk. Talán túl érzékeny vagyok. Biztosan az vagyok. Kevesebbet voltam otthon. Akkor az asszony azzal vádolt, hogy van valakim. Hogy biztosan van szeretőm. Hogy azért nem közeledek hozzá eleget. Számolni kezdtük, hogy hányszor vagyunk együtt. Közben hívogatott az igazgatónő, mert bizonytalan volt, segítséget kért tőlem, ha kellett, ha nem. Végre talált a feleségem egy nőt, akire féltékeny lehetett.

(Szünet.)

PÉTER Elváltak?

PÁL Még három évig veszekedtünk. Egyszer el is költöztem hazulról, aztán hazaköltöztem, de végül elváltunk.

PÉTER És ez nem a trauma?

PÁL Fájó élmény, de átéltem. Egyszer már váltam, ismétlés volt.

PÉTER És az igazgatónőt legalább elintézte?

PÁL Nálam hét–nyolc évvel idősebb mérnöknő. Kissé kapkodós. Lehet, hogy tetszettem neki, de inkább támaszt keresett a munkában.

PÉTER Meg se támasztotta?

PÁL Nevethet nyugodtan. Nekem már semmi nem vicces az életemből.

PÉTER Hülye tréfák. Az ember igyekszik megjátszani a Nagy Vicces Férfit.

PÁL Tudom. Én is csináltam. Azért se értettem, egyszeriben miért váltam Félénk Pacivá. Olyan lettem, mint egy kisleányka a lányregényekben. Néha küzdenem kellett, hogy ne ájuljak el a másokkal való beszélgetés közben. Nem bírom elviselni, ha bámulnak rám. Akkor összezavarodok, nem tudok többé logikusan gondolkodni. Sőt, semmi sem jut az eszembe. Vad félelem száll meg. Csak szökni akarok. Elszökni mások szeme elől. Akárhová, csak ne nézzenek rám. Megtanultam, hogy minél tovább küzdök a félelem ellen, annál nagyobb győzelmet arat rajtam.

PÉTER Azért jött a Kövesbe.

PÁL Még a jó időkben vettem egy befejezetlen nyaralót. Most is csak félig kész. De egy remetének így is megfelel.

PÉTER Miért nem fejezi be? Nincs rá pénze?

PÁL Ne tréfálkozzon velem. Már itt a nyaralók között se lehet egyedül az ember soha. Elég sok házban laknak. Néhányba boszniai menekültek költöztek be. Amint kilépek az ajtón, valaki belémköt, bámul rám, érdeklődik, akár meg is fogja a karom, beszélgetni akar. Csak ilyenkor éjjel járok ki, még ilyenkor is szöknöm kell néha. Elbújni az emberek elől.

PÉTER Akkor én kiváltságos vagyok.

PÁL Nem is hiszi, milyen jólesett, hogy tudom, ebben a vaksötétben nem vagyok egyedül.

PÉTER Tőlem nem félt?

PÁL Tudom én, hogy az emberek többsége nem akar bántani. A maga hangja meg egészen kellemes. Baráti.

PÉTER De látni nem akar? Egy gyufaszál erejéig sem? *(Szünet)* Értem. Ne haragudjon, de amit elmesélt magáról, azt bizonyítja, hogy képzelt beteg. Nem vagyok orvos, semmi tapasztalatom a lelkibetegségekkel nem volt, de olyan értelmesen beszél, olyan valósan ábrázolja

magát és a környezetét, mi a fene baja van magának? Nem viccelt velem? Muszáj arra gondolnom, hogy csak kihasználta az éj sötétjét, és jól kitekert egy hajnali horgásztárssal! (Szünet) Itt van még? Halló, kérdeztem valamit.

(Gyufacsörgés.)

PÁL Nehogy meggyújtsa! Nagyon kérem, legyen tekintettel rám. Ed-dig is megértő ember volt.

PÉTER Gondoltam, elment. Ha úgy lát, mint a macska, a környéket is jól ismeri, úgy eltűnhet, hogy észre sem veszem. Aztán majd hallom a Félkarúnál a kocsmában, hogy miket beadott egy hülyének.

PÁL Ne higgye. Hiszen a nevét se kérdeztem meg. Miért akarnék rosszat egy ismeretlen embernek.

PÉTER Az előbb beszéltünk a Nagy Férfias Macho Viccekről.

PÁL De azt is bevallottam magának, hogy én sajnós a Félénk Pacák szerepét kaptam a sorstól.

PÉTER Jaj!

PÁL Mi baj?

PÉTER Rántott egyet a teleszkópos. De úgy látszik, nem reagáltam időben.

PÁL Visszajön. Csak jobban figyeljen. Maga szerencsés ember. Nem vagyok jó, de fogadni mernék, ha itt csend lesz, ha nem beszélgetünk tovább, garmadával jönnek a halak. Majd meglátja.

PÉTER Bár igaza lenne. Mind elajándékoznám a szomszédoknak, amit fogtam.

PÁL Maga se szereti a halat?

PÉTER Szeretem én, de arra nagy szükségem van, hogy legyen egy csokor tanúm, igenis ügyes horgász vagyok. Elterjed az eset, elhiszik, hogy még fölösleges halam is volt, a kollégák befogják a szájukat.

PÁL Értem. Mégiscsak küzd az Elismert Férfiú címért.

PÉTER Nem szégyen az. Nagy elődeim voltak. Péter, a halász.

PÁL Péter? Jézus tanítványa?

PÉTER Bizony az. Meg Simon. Meg András. Ők mind hálót vetettek, tehát halászok voltak. Igaz, nem a Dunában, nem ilyen mocskos vízben dolgoztak, de mit tehetünk. Ez van . . .

PÁL . . . ezt kell szeretni. Nem szeretem a közmondásokat. Sem az aranyköpéseket. Lehet, valamikor igazak voltak, de ma már a helyzet bonyolultabb. A mai világot nem lehet annyira leegyszerűsíteni, ahogy a régiek tették.

PÉTER Azt mondta, nem szereti a halat? Úgy mondta: „maga se . . .”

PÁL Jó megfigyelő. Nem kedvelem őket.

PÉTER Érdekes. Meg voltam győződve róla, hogy pecázik. Még nem látni jól, de kétségtelen, hogy két botot leszúrt maga elé.

PÁL Kettőt mindig kihozok. Védelmi eszközök. Ha meglátja őket valaki az erdőből, elsomfordál, hogy ne zavarja a fogást. Így védem a nyugalmamat.

PÉTER Ezzel az erővel akár horgászhatna is. Legalább volna mit ennie mindig. A hal finom az asztalon.

PÁL Nem szeretem a szemüket. Olyan meredten bámulnak az emberre, ha kézbe veszem őket.

PÉTER A halak szeme is zavarja? Nemcsak az embereké?

PÁL Nem félek tőlük. Utálkozom.

PÉTER De hát miért? A hal a vízben él. Tiszta. Amennyire a víz tiszta. A termékenység jelképe. Nem véletlen, hogy az első tanítványok halászok voltak. Tudja, hogy a hal görög nevéből a Jézus Krisztus, Isten Fia, a Megváltó rövidítést olvasták ki.

PÁL Nem érdekel. Olyan meredten néz. Nem is tud pislogni. Csak bámulni tud. Még a döglött hal is mereven bámul. Kell a csudának!

PÉTER Most tönkretette egy titkos tervemet.

PÁL Miféle titkos terve volt?

PÉTER Arra gondoltam, ha nem viseli el az embereket, biztosan szereti az állatokat. Nem vagyok orvos, de éppen azt akartam ajánlani, hogy szerezzen maga mellé egy kutyát. Beszélgethetne vele. A kutya megérti az embert. Érzi az örömét, érzi a bánatát is.

PÁL Tudja, hogy ez már nekem is eszembe jutott?

PÉTER Csakhogy a kutya is nézi az embert. Szereti figyelni a gazdáját. Semmiképpen nem fordítja el a fejét, ha a gazda a közelben van. Ahogy maga mondja, bámul. Ha az ember megmoccan, már rajta a szeme.

PÁL Kellemetlen. És még a sötétben is lát. Ha nem is olyan jól mint a macskák, de biztosan lát valamennyire.

PÉTER Nem úgy, mint az ember.

PÁL Az ember vaksi. Ha nincs hold az égen, ha felhős az éjszaka, bátrabban jövök ki levegőzni.

PÉTER Amíg lámpás emberekre nem akad.

PÁL Vannak megértő társak is. Mint maga. Megértette, hogy beteg vagyok. Megsajnál, és segített a maga módján. Az értetlenek elől menekülnöm kell. Hetekbe tellett, amíg a postás megszokta, hogy csak az ajtó mögül közlekedek vele. Az idősebbik lányom még mindig pityereg, amikor hozza a boltból rendelt holmit. Azt mondja, azzal büntetem, hogy nem akarom megnézni, milyen nagylány lett belőle, mert rám hasonlít. Azt hiszi, csúnyának tartom. Pedig csak félek a szemétől. Azt hiszi, gonoszkodom vele, bántani akarom, de ez nem igaz. Csak félek.

PÉTER Igaza van a lánynak. Gonosz ember maga.

PÁL Miért volnék gonosz? Eddig megértett. Fölfogta, hogy beteg vagyok.

PÉTER Aki szökik saját életétől, az gyáva. Aki úgy szökik saját felelősségétől, hogy másokat megbánt, ahogy maga teszi a lányával, az gonosz. Mitől védekezik? Attól, hogy lássák. Hogy meglássák igazi valójában. Hórihorgas testtel, ösztövére lélekkel. Azt hiszi, csak magának van joga elrejtteni saját magát?

PÁL Megijeszt. Mit vétettem én magának?

PÉTER Azt hiszi, csak maga szeretné megúszni ezt az életet? Minden nyomorúságot? Minden bánatot? Minden keserőséget? Másoknak erre nincs joga?

PÁL *(csörög, ahogy összekapja a pecabotokat)* Mennem kell, mert pirkadni kezdett. Most jön a halak ideje. Majd meglátja, sok szép halat fog.

PÉTER Mindig a halak ideje van. Magára bámulnak a merev szemükkel. Akkor is nézi magát valaki, ha bezárkózik a víkendházba. Nem szökhet meg előle, hiába siet.

PÁL *(lihegve mászik föl a parton)* Ugyan ki nézhet engem ott a zárt ajtó mögött? Már az ablakokat is beszögeztem.

PÉTER Be is festheti őket feketére. Hiába. Az a szem mindig látja magát.

PÁL *(halkan liheg)* Maga hittérítő? Vagy csak babonás?

PÉTER Azt mondta, szép nyugodt a hangom. Tudja meg, az igazat szoktam mondani. Hiába zárkózik be, önmagával mindig szembesül. Szökik önmaga elől, de hiába teszi. Az a belső szem merevebben és kitartóbban nézi, mint akármelyik hal szeme. Ha élni akar, egyszer nézzen szembe önmagával.

PÁL Akár az orvosok. Remélem, magának nincs köze az orvosaimhoz. Azoknak is utálok a szemét. Utáltam mindig, hogy belém akartak bámulni. (*Reccsenés, esés zaja*) Ne ugráljon, most épp elestem. Majd segítek magamon. Ahogy elestem, úgy föl is kelek. (*Nyögdéssel*) Egyedül estem el, egyedül kelek fel. Ezek után már mindig mindent egyedül kell csinálnom. Nincs szükségem senkire. Senkire az égvilágon.

PÉTER Nagyon téved. Bizalomra volna szüksége. Erőre, hogy legyőzze a félelmeit. Merészségre, hogy rábízza magát az ismeretlenre, ami mindnyájunkra vár.

PÁL Sok szerencsét! Sok halat a szomszédok részére. Hogy valóban legyen miről mesélnie.

PÉTER Meglesz, ha itt a halak ideje. És egyre közeledik, ahogy a hegy fölött világosodik az ég.

PÁL Nem maradhatok tovább. Vizszontlátásra!

(*Léptek távolodnak. Ág reccsen.*)

PÉTER Azt hiszi, hogy a sötétben nem láttam magát? Talán tisztában, mintha lámpa alá ült volna. Azt hiszi, nekem nincs szükségem minden erőmre, hogy ne szökjek el valahova messzire ebből az átkozott világból? Hogy engem nem bánt a jelen? Hogy engem nem vizsgál a fiam szeme minden áldott nap? A feleségemé? A szomszédoké? A boltosé, hogy miért nincs pénzem? A tanároké, hogy miért visz szakadt kabátot a gyerek? A társaké, hogy nekem is azért kell halászni, mert nem jut már húsrá sem a fizetésből? Talán nekem nem kell minden reggel megküzdenem a félelemmel? Segítenem másoknak, hogy megbirkózzanak ők is a saját félelmeikkel? (*Ordít*) Azt hiszi, maga olyan kiváltságos, hogy csak magának lehet főbiája? Akárhová bújik, nézi a szem, higgye el nekem. Nem bújhatsz el tőlem! Sehova el nem bújhatsz, te nyavalyás. (*Szünet. A Duna hullámai. Suttogva*) Hozzám mindig bizalommal fordulhat. Szívesen beszélgetek az emberekkel. Nagyon szívesen. Egyszer majd én is elmesélem a saját sorsomat.

(*Zene és lejelentés.*)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

ABSZURDUMOK ABSZURDUMA

Háborús napló

UTASI CSABA

Néhány előljáró megjegyzés

A bombázás kezdetén eszem ágába se jutott, hogy naplót kéne írnom. Néhány nap után azonban annyira sűrű lett körülöttünk a levegő, hogy kínomban tollat ragadtam, s kusza mondatokat, félmondatokat vetettem papírra. Ezeket most kiegészítettem. A péterváradi és a kamenicai híd lerombolása után már rendszeresen jegyzeteltem a riadók szünetében.

A kézirat előkészítése során csak azokon a helyeken hagytam el részleteket, ahol indulataim túlcsapnak a tolerálható határokon. Ez azonban a lényegen mit sem változtat.

A kezdbetűket csak részben oldottam föl.

1999. március 24.

Reggel, ragyogó napsütésben, vizsgáztatni indulok a karra. Mély undorral rovgatom a megszokott utat, hisz tegnap a szerb parlament gyűlölködőn, páratlanul ostobán és primitíven „hadat üzent” a nyugati világnak. A piac mellett egy pofa jó hangosan mondja társának: „Šta je to Kosovo? Ko jebe Kosovo?”

Egyetlen vizsgázóm visszalépett, úgyhogy gyorsan indulhattam haza. Elköszönőben csak annyit mondtam V.-nek, hogy sietek, mert órákon belül elkezdődhet a bombázás.

Este nyolckor négy egymást követő, hatalmas robbanás rázkódtatta meg az ablakokat. P. és A. fölugrottak, s azon tanakodtak riadtan, hogy ugyan mit szarakodik már megint a katonaság. – Elkezdődött – mondtam nyugalmat erőltetve magamra, s kimentem a teraszra, hogy az utca hangulatát figyeljem. Elég nagy csoport ember verődött össze, főleg fiatalok, s a helyzethez nem

éppen illőn nagy nevetések hatoltak föl hozzám. Valaki hangosan bizonygatta, hogy látta a második cirkálórakétát, amint elhúzott fölöttünk.

Március 25.

Az első riadalom után egész délelőtt Freiburgot keresem, hogy megnyugtassam Cs.-t, nem esett bántódásunk, igyekszünk tartani magunkat. Végül Ilia Mihálynéval sikerül kapcsolatot létesítenem, aki nagyon szívesen vállalja a telefonálást. Délután már Cs.-vel is halljuk egymást. Nem annyira a bombáktól félek, bizonygatom neki, hanem a csőcselék garázdálkodásától. Ezzel ő is egyetért.

Az emberek egyelőre gyönyörűek. Előzékenyebbek, mint egyébként, s lép-ten-nyomon beszélgetések alakulnak ki olyanok között is, akik csak látásból ismerik egymást. A boltban magam is valósággal rátukmáltam egy asszonyra az utolsó üveg Rosa ásványvizet, mert épp olyan kerestem.

Március 26.

Benn jártam a karon. G. meséli, hogy a pénztárban M. ízetlenül kioktatta: „Vi se javljate samo za novac. Ja vas sve volim, ali zašto ne protestujete protiv bombardovanja? Vi kao da se radujete bombardovanju?” Higgadságát megőrizve G. erre így válaszolt: „Ja sam ovaj novac pošteno zaradio, a politika me ne interesuje.”

A karon B. és G. arról számol be, hogy az albán pékek, cukrászok és burekosok kirakatait városszerte vandálul betörték. A szomszédunkban ugyanez történt. Valaki azonban cédulát ragasztott a pékség ajtajára, s arra kérte az elvadult fickókat, hogy ne bántsák a „szomszéd”-ot, kenyeret süt számunkra. A kérélésnek azonban nem volt, nem is lehetett foganatja, hisz a pék akkor már messze járt.

Március 27.

Vettem egy csokor nárciszt a lányok születésnapjára. Legalább ez a kis virág emlékeztessen a békére.

Március 30.

Fél ötkor nagy robbanások.

Március 31.

Délelőtt váratlanul beállt B. I. Sinkó készülő verseskönyvének általa írt recenziójával, amelyet a rendkívüli helyzetre való tekintettel azonnal aláírok. Őszintén csodálom, hogy még most is áthatja a tevékenység láza.

Egész délután robbanások.

Április 1.

Hajnali ötkor lebombázták a régi hidat. A becsapódást láttam a teraszról.

Április 3.

A NATO ma hajnalban cirkálórakétákkal a két belgrádi belügyminisztériumot támadta. Este nyolc után az új híd is lebombázták. A becsapódást ezúttal is láttam. Mint halljuk, néhány személygépkocsi volt épp átkelőben.

Április 4.

Egy vadidegen alak megállít az utcán, s jóakaratóan közli, hogy a sarki kioszkba cigaretta érkezett. A telefon-összeköttetés megszakadt Szerémséggel, de alighanem Európával is.

Lenn a ház előtt két gyerek játszik. Műanyag revolverrel, kattogó géppisztollyal. Mennyire reménytelen is az ember!

Április 5.

Éjjel rettenetes bombázás, odalenn. A NATO már pontosan tudja, hogy célt tévesztett, de esze ágába se jut, hogy ezt belássa. Persze a másik félnek sem. S ezért kell tovább rettegni és borzadva gondolni mindarra, ami a fegyverek elhallgatása után vár ránk.

Április 6.

Mára virradólag még keményebb bombázás. Minket este tíz után ért masszív támadás. Négy erős detonáció. Az ablakból néztem a becsapódásokat. Első benyomásom az, hogy a Naftagas és a vasúti híd került sorra. Most még nem tudni, mennyire sérült meg a híd. A gombosi vasúti híd állítólag lerogyott.

A tanszéken B. J. meséli, hogy a kamenicai hidat épp szokásos esti sétája közben találta telibe a rakéta. Alig néhány száz méterre volt a robbanástól. A vele tartó R. azonnal a járdára vetette magát, neki viszont a szó szoros értelmében földbe gyökerezett a lába. B. F. gyalog jött át a megsérült vasúti hídon. A fia ma magisztrál, de már behívót kapott.

A NATO ma éjjelre minden eddiginél súlyosabb bombázást ígér.

A vadkan tűzszünetet ajánl a pravoszláv hűsvét idejére. Márminthogy nem folytatják a tiszogató hadműveleteket.

Éjjel háromnegyed háromkor két újabb találat érte a Naftagast. Nagy tűz a szemközti házak mögött, később sűrű, fekete füst. P. a támadás előtt heves légvédelmi tüzelést észlelt. Én félálomban a SZER-t hallgattam, de a becsapódásokat már pontosan regisztráltam az ágyban.

Április 7.

Ma reggel újra kaptam Bestet. A trafikosnő, a szomszéd házban lakik, a korlátozás ellenére szívesen adott volna tíz dobozzal. Megköszöntem, jelezve, hogy nem kívánok kivétel lenni. Nem tudom, érti-e.

Tegnap úgy értesültem, s ez aligha pletyka, hogy az általános iskolák tele vannak katonával, a rendőrség pedig a Putnikot „szállta meg”.

Épp az imént hallottam a Kossuth rádióban, hogy egy pofa, a nevét nem jegyeztem meg, azt indítványozza, Magyarország kérje a NATO-tól, hogy védelmét terjessze ki a vajdasági magyarságra is, még mielőtt a komolyabb atrocitások megkezdődnének ellenünk. Hiába, Pest egyszerűen képtelen *átélni*, amit mi *megszenvedünk*. Minek olajat önteni a szerb nacionalizmus amúgy is magas lánggal égő tüzére? Minek? Ahelyett hogy mértékadó helyről elhangzana végre, hogy Magyarország mindennek ellenére barátságban kíván élni a szerb néppel.

Április 8.

Nyugtalan éjszaka. A szokásos esti riadó után éjfélfele működni kezd a légvédelem. Elnézem az égnek kúszó sorozatokat, a grandiózus tűzijátékot, és közben hallom, amint a gépek elhúznak a város fölött. Mintha most már alacsonyabban vonulnának. Szerencsére becsapódások nincsenek.

Különös tapasztalat. Ma már nem csupán magyar politikusok éretlen nyilatkozatai vágnak kupán, hanem a Kossuth rádió némely műsorai is. Ha a szokásos „tülerotizált” hirdetéseket hallom, csömör vesz rajtam erőt. Már az odaátrol sugárzott népzene is irritál. Vajon miért nem tud Magyarország együttérezni velünk? Miért jelenti ki Orbán Viktor, hogy Magyarország majd kvóta nélkül befogad bennünket? Magyarország örökös sorsa volna, hogy komország marad? Mennyire igaza van Kertész Imrének, midőn a *Gályanapló*-ban megállapítja: „Magyarország megszabadult a bolsevizmustól, de önmagától nem.”

Orbán kijelentését, miszerint a „NATO oldalán nemcsak katonai hatalom áll, hanem a történelmi és emberi igazság is”, K. J. keményen bírálta.

Szíven ütött az aleksinaci tragédia, amelyről a NATO cinikusan megállapította, hogy, sajnos, a tökéletes technika ellenére is hiba csúszhat a számításba. Kurva hatalmi logika!

Dermesztő, hogy a NATO csakugyan elvadult. Legutóbb egy-két rakéta a nejlonpiacnál ért célba, civil épületeket rongálva meg. Hát csakugyan eljön az idő, amikor mindnyájan ki leszünk szolgáltatva a modern, mélyen istentelen világ kényének-kedvének? P. már legalább ötször inszisztált azon, hogy menjünk le az óvóhelyre. Nem tudom megtenni. Meggyőződésem, hogy senki sem menekülhet a sorsa elől. Állandóan Cs.-re, Zs.-ékre gondolok. Mennyit kell szenvedniük értünk abban a világban, ahonnan terhükkel minden este felszállnak a gyilkos gépek.

A két fél propagandája az agyamat mossa!

B. Gy. hív föl. A Forumban néhányan arra az álláspontra jutottak, hogy a *Híd* márciusi-áprilisi számában *A ma vázlatkönyvéből* címmel egy kis blokkot kellene összehozni arról, ki hogyan élte meg az eddigieket. Igent mondtam, de nem tudom, lesz-e erőm az írásos reagálásra. Amit szívemből írhatnék, az

a hadiállapot körülményei között egyszerűen elképzelhetetlen. Maximálisan óvnom magamban a hűvös tárgyilagosság igényét, de egy ilyen írásban az általam annyira megvetett politika dimenzióiról egyszerűen nem hallgathatnék. Az elsíratott péterváradai hídról írjak? Hisz csakugyan, kora gyerekkorom nagy élménye volt, amikor 1946-ban először láttam. De hogy tegyem, ha az elmúlt tíz esztendőről ma semmiképpen sem szólhatok?!

Április 9.

Éjfél után a légvédelem kemény tüzelésére ébredek. P. mondja, hogy ez a második hullám, mert fél tizenkettőkor már megtörtént ugyanez, halk morajjal vonuló NATO-gépek ellen. Izgatottan az ablakhoz ugrok, mert úgy tapasztalom, könnyebb a támadást elviselni, ha látom a becsapódást, és lélekben fölkészülök a detonációra. Szerencsére ezúttal nem ér támadás bennünket.

Sűrűn forgatom a Bibliát, amely pontos válaszokat ad a mai tébolyra. S újra érzem, hogy *Az út* írásakor Sinkó Ervin gyönyörű pályán mozgott. Felfedezte az evangéliumi „belső szobá”-t, amely nélkül semmire sem mehetünk ebben az abszurd világban. Fegyvert fegyver ellen? Csakis genny lehet a következmény.

Thürmer Gyula a Beli dvorban. Istenem! Pillanatnyilag mégis ő a „jövőnk”.

Lenn a ház előtt várakozok T.-re, „cédulá”-t, honoráriumot hoz, amikor megjelenik két katonai rendőr, golyószóróval, pisztollyal felszerelve, és többször végigpásztáz a lakók névsorán. Megborzongok.

Április 10.

Az éjszaka csöndes volt. Belgrád környéki célpontokat és egy kosovói tévérelét bombáztak.

Már a fülelen folyik ki a „nép”. Az egyes ember most végképp szemétdombon van. Szutykos médiaháború mindkét oldalról. De hát ez valójában szükségszerű is, hiszen az erőszak nem ismer igazságot.

A Kossuth rádióban: *Az orosz medve mézesmadzagja, méz nélkül.* Ez nagyon jó.

Mindkét fél győzni akar, ami még rondább körülményeket fog teremteni.

Tegnap óta a propagandamasinéria teljesen visszafogottan informál a támadásokról. Akárha békében élnénk. Nagy lehet a baj!

Ez a háború mindannak gyökeres ellentéte, amiért éltem és írtam. Úgy érzem magam, mintha nyakig szarban állnék. De úgy is kell nekem, ha illúzióimtól vén fejjel sem tudok szabadulni.

Délelőtti bevásárláson: riadó. Visszafordulok. Egy pasas: – Igen, riadó van, de az orosz már feléjük fordította rakétáit. Itt a harmadik világháború. – Ne adj’ Isten! – felelem csöndben, kerülve a vitát.

A hentesnél a fölöttébb primitív kiszolgálónő heherészve odaszól a főnöknek: – A boszorkány (Madeleine Albright) az orosz külügyminiszterrel akar tárgyalni. – Lassan teljes az elhülyülés. Hát nem „sárkányfog-vetemény” az ember, mint hiszem régóta? És nem tud megváltozni. Ahol a gazdagság és erő, ott az igazság? Egy nagy büdös francot!

Magyar Szóért voltam lenn az imént. Végig az út mentén sárgálló pitypangszőnyegek.

Mást se hallok, mint hogy milyen nagyszerű a szerb *nemzeti dac*. De hát miért nem értik szerb testvéreink, hogy a dac kifelé, a tragédia fokozódása felé mutat?

Egyre többször töprengek B. Gy. ajánlatán. Ki vagyok én, hogy gennytól fuldokolva – közszerpeljek? Még ha mindent elmondhatnék is, mint ahogy nem tehetem, akkor is szemérmetlennek tartanám ma a szereplést. Se gyáva, se bátor, se ostoba, se okos nem vagyok, s többet talán nem is tehetek, mint összebújni azokkal, akik számíthatás nélkül érzik, hogy a remény perspektívakusan is elveszett.

Április 11.

A rossz idő, hál' Istennek, akadályozta a NATO tervezett akcióit.

Tegnap Göncz Árpád végre szépen szólt. Nemcsak arra hívta föl a figyelmet, hogy egy rendszert nem lehet azonosítani egy néppel, hanem arra is, hogy egyként fáj az embernek, hogy Szerbiában fegyverek dörögnek, az albánok pedig exodusra kényszerülnek. *Ez a kettős fájdalom a releváns.*

S. B. tegnap Göncz Árpádhoz fordult, hogy nyilatkozzon végre az agresszióról. S. B.-t azonban nem zavarja az, amit ez a rendszer ártatlan albánok százezreivel tett és tesz. Nyilván ő is propagandának tartja, amit a Nyugat tényekkel támaszt alá. Idegenkedek minden olyan embertől, aki az emberi tragédiát nemzeti tragédiára szűkíti le. Vajon mikor fog a szerbség nagy többsége ráeszmélni, hogy vétkes volt, amikor Vukovár, Dubrovnik, Szarajevó kegyetlen bombázása idején dórén megmaradt a „szerb igazság” körén belül? Egyébként is, milyen igazság az, amely magyarázatot talál Srebrenicára vagy az ovčarai tömegsírra? Föl kellene már ébredni végre a mítoszokból, hogy a szerb népben rejlő gyönyörű képességek érvényesülhessenek.

Egy *Magyar Szó*-beli képen: Fuck USA. Horogkeresztek Újvidék belvárosában, a McDonald's ablakain.

Mióta az eszemet tudom, abszurdnak látom a világot, s erről az észleletemről analomig menően beszéltem is. De most, hogy az abszurditás csontig fájón ránk telepedett, mégis valami naiv hitetlenséggel szemlélem mindazt, ami történik. Mintha nem tudnám elhinni mégsem, hogy az ember olyan, amilyen.

Sátáni erők sugárzásának terében éltünk az utóbbi tíz esztendőben, növekvő sötétségben és megalázottságban, most azonban mégis minden maradék erőm-

ből azt kiáltanám, hogy a NATO-nak senki sem adta kezébe a büntetés gyalázatos eszközeit. Ugyan mikor fog tudatosodni itt ez a *kettősség*, amely „szkizofréniánk”-at táplálja nap nap után?

Egyébként mindenütt egy másfajta, kétségbeejtő kettősség figyelhető meg. A honi propaganda cinikusan azt állítja, hogy a humanitárius katasztrófa kizárólag az agresszió következménye, a nyugati propaganda pedig váltig azt szajkózza, hogy csakis a bombázások ürügyén végrehajtott etnikai tisztogatásról van szó.

Elképedve olvasom *Magyar Szóban Sz. P. A. Információs hadviselés* című cikkét. Sok mindenben igaza van, de ugyanakkor semmiben sem, hiszen szemléletét végletes egyoldalúság határozza meg. Talán már a jövőre készít elő magának pozíciót, mint tette azt annak idején V. J. és F. E.? Úgy látszik, a szemét lassan fölszínre úszik közöttünk is. Kettősségemet mindvégig óvnom kell. Más út előttem nincs.

A Kossuth rádió déli krónikájában V. Sz. ostobaságot követ el. Interjút készít egy vajdasági magyarral, aki szerint a betelepültek már fenyegetőznek falvainkban, kinézték maguknak a jobb magyar házakat. Minek ez a hír? Nyilván van benne igazság, de maga a hír csakis esetleges menekülésünket sietteti. Ez kell ma Magyarországnak?

Miklós, azt, hogy „szobájuk járt az eszükben, / mely sziget és barlang volt nekik e társadalomban”, ma még jelen időben mondhatjuk. De meddig?

Most hallom a Deutsche Welle hullámhosszán, hogy a Pentagon uránium-töltetű gránátokat készül bevetni, amelyek atompusztasággá fogják változtatni Kosovót. Őrület.

Este háromnegyed nyolc felé óriási detonáció. Nyilván cirkálórakéta. Egy másodperccel később eltemtem föl a telefonkagylót, megdöbbenve, mert a szirénák ugatása ezúttal elmaradt. Cs. persze érezte is hangomon a döbbenetet, de aztán csak beszélgettünk. Amikor A.-val szólt, végre felbőgtek a szirénák, nyilván Cs. is hallotta Freiburgban. Még nem tudjuk, mi volt a célpont. Állítólag a Bistrica lakótelepen túl, a mezőn csapódott be a rakéta. Bár úgy volna! – Később úgy hallom, hogy az ide légvonalban mintegy 1200 méterre levő Majevisa kaszárnyát lőtték.

A huszonegy órai hírek elején a francia rádió bemondja, hogy lakása előtt két géppisztolyos megölte Slavko Čuruviját, a Dnevni telegraf kiadóját. Lassan föllép a hatalmas irányított terror.

Április 12.

Hajnali négy után P. újabb távoli detonációt hallott.

Az orosz és fehérorosz humanitárius konvojt a magyarok továbbra is feltartják. Orosz miniszter Pesten. A jugoszláv nagykövet tiltakozik. Orbánék megint jófiúk

akarnak lenni? Ez nekünk megint nem jó. Vajon mit fogok kiolvasni az emberek tekintetéből ma reggeli bevásárló körutamon? – Nincs változás!

Fölhívtam G.-t, hogy egyszerűen nem tudok megszólalni a *Híd*ban. Ő is szenved, töredékeket készül közzétenni. Cs. S. P.-re is rácsöngettem, ott lakik az esti robbanás szomszédságában. Jólesett neki.

Az elmúlt napokban a rendszer rádióállomásainak egyikén elhangzott a hátborzongató megállapítás: – Egységes a nép, a vezetőség és a főparancsnok. – Érdemes-e egyáltalán eszmélkedni még?

Az éjjel a SZER-ben fölmerül a kérdés, mit szól a rádió belgrádi tudósítója ahhoz, ami ártatlan albánok százezreivel történik Kosovóban. A tudósító válasza igen jellemző: – Mi most elsősorban a családunkra, a településünkre, a városunkra gondolunk, ahol könyörtelenül pusztít az agresszió. – Borzalom, mert így volt ez az utóbbi tíz évben mindig. A Vukovár felé vonuló páncélosok virágeseben úsztak, és senki mértékadó ember nem hallatta tiltakozó szavát. Mindaddig, amíg mást öl a pőre erőszak, süketek vagyunk a „mennyeiség” jogán? Szegény Szerbia, mikor eszmélsz már föl nacionalista álmodból?

„A szavak íze, illata, mint a friss sütetű soroksári kenyér. Szépséges hazám, magyar nyelv, csak ez maradjon az utolsó pillanatig” – írta még 1985-ben is Márai Sándor, s most arra kell gondolnom, hogy ezt a hazát senki sem veheti el tőlünk. Az utolsó pillanatban sem!

A szövetségi parlament mindkét háza csaknem egyhangúlag megszavazta az orosz-fehérorosz szövetséghez társulás javaslatát. Ugyan mi lehet ebből az idétlenségből?

Az imént a tévé egy Belgrád környéki iskolába kalauzolt, ahol szellemileg elmaradott gyerekekkel foglalkoznak. A gyerekek húsvéti tojást, édességet, sőt habos tortát kaptak – TARGET felirattal.

„Milyen távol vagyok valójában magától a korszaktól, amelyben élek” – sóhajtottad, Erzsi, valamikor az évtized elején, s most önkéntelenül is azon töprengek, vajon ezt a mai távolságot hogyan neveznéd meg.

A szirénák ugatása kegyetlen dresszúra.

Április 13.

Ma éjjel több hullámban vonultak fölöttünk a NATO-gépek. A légvédelem ösztűzzel fogadta őket, amelyet az ablakból szemléltem, mérhetetlen szomorúsággal. Hát csakugyan van ember, aki a háborútól értelmet remél?

Wesley Clark erősítést kér. Ha megkapja, ezer gép fog pusztítani közöttünk, éjjel-nappal, amíg a vaddisznó be nem látja, hogy ezúttal nincs balkáni átejtés. Lehet, hogy végül elővesz egy darabka kötelet, de addigra a vérfürdő kiteljesedik. Borzalmas, hogy egy ember tűszai vagyunk mindannyian.

N. I.-vel futok össze az utcán. Nagyon tiszta, nagyon emberi pár szót váltunk. Sz. P. A. cikkét is szóvá teszi. Istenem, miért is hitték egyesek erre felénk,

hogy ennek az embernek köze van a felelősségteljes, igazi irodalomhoz, amely ma, sajnos, lyukas garast se ér?

Április 14.

Az éjszaka felhős volt, kisebb erővel támadott a NATO. Fél kettő táján légvédelmi ösztűzre ugrottam ki az ágyból.

Megértem az ellenállást, de folyvást azért fohászokodom, hogy fakadjon ki már a nacionalizmus dögletes kelése. Lehetséges-e? Vajon jóváteheti-e valaki is az albán tömegek golgotáját és az ártatlan jugoszláviai polgárok halálát? És azt a lelki lepusztulást, amely minden utcai koncertezés ellenére tény?

Micsoda nagy ricsaj volt a szövetséghez társulás ürügyén is. *Szláv testvéreink, majka Rusija* (vagy ahogy Déry írta: *Mama Oroszország*) stb. Nem az ember áll előtérben, hanem a faji rokonság, a pravoszlávság „mennybe” emelő elsőbbsége. Azé a pravoszlávságé, amelynek evangéliumi alapjaival ma senki, még a pravoszláv egyház sem törődik.

Étolaj után lóstatam az imént, hiába, amikor félúton robbanás hallatszott, talán Futak felől, majd egy gép morajlott el elég magasan. Elöttem egy asszony mendegélt, rá se hederítve a robajra. Csak amikor néhány perc után fölbúgtak a szirénák, akkor kezdett el futni. Meglepett, hogy ennyire rábízta magát a riadóra.

K. L. meséli, hogy Ledincin, a házuk mellett, légvédelmi tüzérség állomásozik. Kővér tartalékosok, akik egész nap keményen cugolnak, hogy aztán esténként megeresszenek egy-egy sorozatot. Akárha csúzlival lőnének.

Miközben rajtunk a pokol, teljes pompájában kizöldült minden.

Intenzíven keresik a politikai kiutat. De vajon lehet-e kiutat találni? Hisz a jugoszláv hatalom változatlanul azt hirdeti, hogy nemzetközi katonai egységek be nem tehetik a lábukat az országba. Nélkülük viszont hogyan is lehetne a menekültek százezreinek visszatérését szavatolni? Ha nincs kiút, bombázás – végkimerülésig?

Az Egyesült Baloldal giccses tévéreklámjainak egyikén egy alagútból virágos rétre érkezik a néző. Hát virágosnak virágos, de azért ennyi virágot mégsem remélhattünk!

Egyszerűen nem értem, hogy a pravoszláv egyház számára miért fontosabb a mai kurva helyzet, mint az evangéliumok. Számára mindig is fontosabb volt a politika, mint Isten? Belegondolni is rossz. Szüntesse meg már valaki a gennyes nacionalizmus tűzfészkrét!

Április 15.

Közép-Szerbia és Belgrád iszonyatos bombázása. Az örült vadkan mindnyájunkat föl fog áldozni. A magyar hatóságok pedig, a „törvény, az törvény” jegyében, csöndesen packáznak menekülő honfitársainkkal. Orbán Viktor is

jobban tenné, ha valamely grundon futballozna, ahelyett hogy a NATO-esernyő alól tarthatatlan nézeteket hangoztat. Ez az ember mintha nem érzékelne a tragédiát.

Tegnap a *Beszéljük meg* műsorában megszólalt egy szülőföldemen élő, baranyai nő. Elmondta, hogy ő bizony kárörvendőn pezsgőt nyitott a támadások megkezdésekor. A mákszemnél is kisebb vagyok, nyakig a szarban állva.

Április 16.

Nehéz éjszaka. Dübörögve keringtek fölöttünk a gépek, légvédelmi ösztűz, kavargó levegő, óriási erejű becsapódás. Mint később kiderült, újra a Majevisa kaszárnyánál.

A legerősebb dörgés idején, valahol a vaksötét utca túloldalán, egyszer csak szemrehányón felcserregett egy szarka.

Az este Szabadkát is bombázták, először, de jellemző módon nem mondják be, hogy mit. Állítólag a Ferenczi Ibolya utcában van a legtöbb kár.

A boszniai „menekültek” zöme eltűnt a házból.

Délelőtti részt vettem a kari tiltakozó gyűlésen. Elsőként J. D. beszélt, meglepetésemre az ún. „szerb igazság” átkozódó hangjait szólaltava meg. Barátkozó gyerek volt azelőtt, okos könyvet írt a szerb szürrealizmusról, s most mintha begörccsölt volna. Vajon csakugyan képtelen az önvizsgálatra? De ha képtelen is, miért a gyűlölet hangján szól? Nem értem. Egy nemrég diplomált fiatalember is szónokolt. Sztereotípiákkal tűzdelt beszédében volt azért egy-két hely, amely megérintett. Egy szerb írófőléte rámutatott, hogy védekezni a ránk támadó másoktól *junaštvo* (hősiesség), de az igazi *čojstvo* (emberség) mégiscsak az, ha magunktól meg tudunk óvni másokat. S úgyszintén ő hívta föl a figyelmet arra, hogy az albán burekosokon, pékeken és cukrászokon bosszút állni teljesen méltánytalan, hisz ezek az emberek ártatlanok.

A gyűlésen persze elhangzott az is, hogy „nemaju oni toliko dolara koliko mi inata” (nincs annyi dollárjuk, amennyi bennünk a dac), s ezt az öngyilkos logikát, sajnos, nem értem. Mert ugyan mi lesz a daccal, ha a NATO végül szarrá bombázza az országot? A mítoszi eredetű, irracionális dac több, mint a józan megfontolás? Meddig?

Hazafelé jövet végre fecskék cikáztak az égen.

Április 17.

Csöndes éjszaka után vagyunk. Ronda szél fúj egész éjjel, felhők kergették egymást, s ilyenkor a NATO, hál' Istennek, nem tud „dolgozni”.

K. J. tegnap tiltakozó levelet menesztett Göncz Árpádnak, Orbán Viktornak és Solanának. Dedinjére persze nem ment hasonló levél.

Rugovából szomorú bohócot fabrikált a rendszer.

Újabb menekültáradat.

Ma reggel már sehol sem találtam cigarettát. Kínomban kimentem a piacra, esőben, vad szélben, és egy Karadžić-országbeli nőtől vettem némi vágott dohányt. Csináltam már ezt, évekkkel ezelőtt, s nincs bennem háborgás.

Képtelen vagyok dolgozni, hiszen az egyetemleges negatív energiák minden értelmet a bányabéka segge alá söpörtek. A NATO-tábornokok, sajnos, nem tudják, hogy ők is csak tábornokok, kiknek a szellemhez nem volt és nem is lehet közük.

Egy világnagy hazai papagáj azt ismétli szüntelen, hogy csakis a békés politikai tárgyalások hozhatnak megoldást. De arra senki nem mutat rá, hogy a kisstílusú balkáni diktátorral, évtizedes packázása után, ugyan miként is lehetne tárgyalni?!

Most hallom a *Tizenhat órában*, hogy a rambouillet-i szerződés katonai függelékében olyan pontok is voltak, amelyek Jugoszlávia szuverenitását nemcsak Kosovóban korlátozták volna, hanem a klasszikus megszállásig menően az egész országban. A NATO-tagországok parlamentjei ezt egyáltalán nem vitatták meg. A magyar legalábbis nem! A jelek szerint a német sem, hisz a teljes szöveget csak mostanában fedezte föl egy újságíró az interneten.

Undor. Undor. Undor. A végén Magyarország netán még abba is belemegy, hogy seregeket vet be Jugoszlávia ellen? Valóban a harmadik világháború felé tartunk? És újra és vég nélkül és kétségbeesetten: a *Sátánt Belzebubbal kiüzni nem lehet!*

A napokban összefutottam K. K.-val a tanszéken. Valamikor a bombázások előtt azt fejtegette, hogy a Vénusz és a Szaturnusz együttállása nagyon jó jel számunkra. Most emlékeztettem rá. Nem hiszem, hogy természeti jelenségek határozzák meg létünket.

Április 18.

A szarka ma éjjel újra, többször cserrentett. Néhány perccel korábban pedig idegesen, helyét nem lelőn egy galamb húzott el a ház előtt.

Három hullámban támadták a Naftagast. Soha nagyobb tüzet. Még a felhők is vöröslöttek. A lakásban intenzív naftaszag!

Cigarettát ma reggel sem kaptam. A frissen érkezett néhány dobozt percekben belül szétkapkodták.

Az albán menekültek bibliai golgotája tovább tart. Százazrek szenvednek a nagy „igazságtevés” mindkét részvevőjétől. Irodalom? Csak volt.

A szabadkai rokonoktól tudjuk, hogy a hozzájuk közel levő kaszárnyából radart rámostak ki a Ferenczi Ibolya utca tájára, s egy transzformátorhoz csatlakoztatták. Ez volt hát a célpont! A katonaságnak persze fáj a füle.

Április 19.

Az éjjel, felhős idő lévén, egészen későn, egy óra tájban szólaltak meg a szirénák. Nem sokkal ezután repülők dörögtek el fölöttünk. A légvédelem lagymatagán tüzelt.

Hajnaltól felriadok. Pest bemondja, hogy az éjjel találat érte az újvidéki megyeházat. Miféle megyeház, a kurva életbe? Később a városi adók arról számolnak be, hogy a Vajdasági Végrehajtó Tanács épületét érte rakétatámadás. Nem provokáció ez? Attól tartok, hogy végül önmagunkat fogjuk löni propagandacélból. Hisz a propaganda terén a rezsim pillanatnyilag jobban áll, mint a NATO.

Szabadkát is bombázták az éjjel, ismét Kisradanovac térségében. Feltehetőleg lőszerraktár van a két kaszárnya között.

Cigaretta ma egyáltalán nem érkezett.

Cs.-nek mindenről beszámolunk, semmit se hallgatva el, de ő szerencsére mindezt nem éli át közvetlenül. Talán látjuk még egymást.

Az imént beszéltem J.-vel a végrehajtó tanács épületének bombázásáról. Ő is módfelett gyanúsak tartja az ügyet. Reggel körüljárta az épületet, de néhány betört ablakon kívül semmit sem látott. Detonációt sem hallott az éjjel, pedig ők igazán közel laknak. A telefonvonal igen rossz. Nyilván folyik a lehallgatás.

A rádió makacs következetességgel ismétli Mira Marković nyílt levelét Robin Cookhoz, melyben „megható” képet fest a maga anyagi családjáról.

Cs.-vel álmodtam délutáni pihenőm alatt. Jöttem haza bevásárlásról, s a konyhaajtónál pillantottam meg. Megrökönyödve, de nagy örömmel öleltem, csókoltam meg. Szomorú volt a tekintete. – Hát te hogy jöttél? Hisz nemrég beszélgettünk telefonon. (Ebéd előtt csakugyan.) – Ez egyszer gyors volt a Schnellzug – mondta, s fölébredtem.

A váratlan meglepetés: Jelcin ma *hajthatatlan*, *makacs embernek* nevezte a vadkant, aki nem hajlandó még csak tárgyalni sem nemzetközi erők Kosovóba telepítéséről.

Április 20.

Ma reggel végre sikerült öt doboz Lovcent szerezniem.

Csöndes éjszakánk volt, ismét lenn bombáztak.

Jovo Todorović miniszter barátunk egész nyári, szombatra és vasárnapra is kiterjedő pótlólagos oktatást ígér. Jó, nem bánom. De micsoda pofa ez, ha még januárra sem adott fizetést? Dolgozz patriotizmusból? Dolgozz, mert legyőzhetetlenek vagyunk? Dolgozz, mert népünk egysége a főparancsnokkal megbonthatatlan?

Tegnap a SZER egyik kommentárírója kijelentette: – Nem helyeslem a bombázást, de ellene ma csak az szólhat, aki annak idején Vukovár és Szarajevó

bombázását is elítélte. – Milyen messze vannak a tömegek ennek átgondolásától!

Fél füllel hallom a Kossuth rádióban, hogy egy magyar lap szerint a válság kiéleződése esélyt ad a Délvidék visszacsatolására. Tűszok vagyunk, de lám, odaát egyesek nyíltan fölládoznak bennünket.

P.-hez egy szerb kollégája odaszólt a napokban: – Vi čekate da oni dođu, je li?

A sovén Csurka is a határok átrendezésének gondolatát melengeti.

Benéztem a tanszékre. Végig az úton tömött sorok a kioszkok előtt. Cigaretta várnak türelmesen. A patika sarkán, a kávé előtt, úgyszintén tömeg, pedig az elárusító még meg sem érkezett. A brutális rombolás mellett ezek a háború első beszédes szimptomái.

Április 21.

Szomorú reggel. Hajnali fél háromkor újabb két rakéta találta el a sérült vasúti hidat. A Naftagas is kapott legalább kettőt. A čoti relé kész. Már az Újvidéki Rádió viszonylag mérsékelt magyar adásait sem hallgathatjuk. A tévé minden csatornája „üres”.

Az éjjel telibe találták az SZSZP belgrádi székházát is. A peckesen kivonuló Gorica Gajević megjegyzi, hogy ide szebb és jobb épületet fogunk építeni. (Nyilván hamarosan, bornírt szölamok kíséretében.)

Mind kínzóbb a cigarettahiány. Ma reggel, a légiriadót még nem fújták le, ötven–hatvan ember tolongott a trafik előtt az esetleges néhány doboz bagóért.

Irigylem G.-t, hogy cikket tudott írni a Racine-évfordulóra. Bennem a „melózás” igénye még csak nem is pislákol. Az értelmet manapság csakis a látható valóságon túl tudom keresni.

Úgy gondolom, a légvédelem központja a végrehajtó tanács átriumában lehetett, mert ma éjjel igen lagymatagon, megkésve, koordináció nélkül ugattak föl a gépágyúk.

Minden kárörvendés, minden gyűlölet idegen tőlem, de ha meggondolom, hogy egy örült a nyomorult foteljéért mindnyájunkat hajlandó fölládozni, mégsem tudom megőrizni higgadtságom.

Tizenhárom ötven: riadó.

Április 22.

Viszonylag nyugodt éjszaka. Vonultak ugyan a gépek, de itt nem bombáztak. Délebbre igen, ám a rezsim egyre kevesebb információt közöl. Hogy ne gyengüljön az öngyilkos dacolás?

Most hallom a rádióban, hogy hajnali négykor találat érte a vadkan Tolsztoj utcai villáját. Semmi sajnálatot nem érzek, hisz lopott volt az a villa, mint ismeretes.

Kávét, cigarettát, étolajat sehol sem tudtam felhajtani.

Aggódok Cs.-ért a mandulája miatt. Betegsége alighanem összefügg minapi álmmal.

Tizenöt tíz: erős becsapódások. A szirénák csak percekkel később szólalnak meg. Három robbanás, melyet füstfelhő követett, a Naftagas felől hallatszott. A negyedik talán ismét a sérült híd felől. – A híd volt a célpont.

Napok óta a jó öreg Tömörkénynek az a katonafigurája jár eszemben, aki a háború vége felé az asztalra könyökölve elsóhajtja: „Csak félóra hosszág lehetnék én guta...” Ezzel az indulattal párhuzamban azonban minden órában a „ne állj ellen a gonosznak” érzése is él bennem.

Április 23.

Az éjjel beledurrantottak a belgrádi televízió épületébe, a város központjában. Sok halott, sebesült. Amikor kora hajnalban megtudtam, egyetlen szó szaladt ki a számon: *könyörtelenség*. Maszlaggyár volt, igaz, de azok a szerencsétlen technikusok nem ezt érdemelték.

Az éjjel Užice központjában lebombázták a főpostát. Izgalom kerített hatalmába, mert A. ma tizenkettőtől este hétig ügyeletes a főiskolán, a belvárosi posta tőszomszédságában. – Szerencsére egy óra tájt hazaengedték. Ha együtt vagyunk, valahogy minden sokkal könnyebb.

Martonyi János végre biztatón nyilatkozott, mondván, hogy Magyarország területéről nem indulhat támadás Jugoszlávia ellen, s hogy Magyarország a jövőben, egy demokratikus itteni jövőben, szorosan együtt kíván működni a szerb néppel.

Április 24.

Némi sorbaállás után öt doboz filter nélküli Drinát kaptam. Fejedelmi bagó a piaci vágott dohány után.

Az éjjel gyors egymásutánban négy rakéta csapódott a Naftagasba. A sérült hidat ezúttal megkímélték.

Cs. telefonált, már jól van.

Nehéz napirendre térni a belgrádi tévé bombázása fölött. A lányok barátnőjének férje, aki szintén technikus, de itt Újvidéken, megrendült, mert csaknem minden belgrádi társa odaveszett. De miért nem lehetett szüneteltetni a tévé *masszíván hazug propaganda-hadjáratát* a légiriadó idejére? Ez nem kegyetlenség? Dehogynem, a javából!

Április 25.

Csöndes éjszakánk volt, de három óra körül reflexszerűen fölriadtam, és a SZER-t kerestem a rádión. R. R.-től csakhamar megtudtam, hogy nem sokkal korábban az avalai átjátszót támadta a NATO, s azóta Belgrádban az állami tévé egyetlen csatornája sem működik.

Most, tíz órakor a BK már sugároz, s lehet, hogy a Palmát is rendbe hozzák. A „Šamponká”-nak csúfolt Spomenka Jović az este, nacionalista önteltségtől feszítő belgrádi polgárok megszólaltatásával, ocsmány riportot közölt Clintonról. A SZER-ben Zoran Đinđićtel készített interjú hangzott el. Normálisan beszélt, de még ma sem érzi személyes felelősségét amiatt, hogy a szerbség egy részét ő maga is nacionalista vízekén tartotta éveken át. Még mindig nem látja be, hogy az agresszív mitikus nacionalizmus és a korántsem eszményíthető nyugati demokrácia teljesen összeférhetetlen.

A NATO könyörtelensége fokozódni fog. A medvét újra átejtette a balkáni hentes. Pillanatnyilag nincs kiút.

Szörnyű történetek az elűzött albánokról.

Tizennégy óra negyven: riadó. Gép húz el fölöttünk. A légvédelem tüzel.

Április 26.

Éjjel egy után óriási robajra riadok. Nem sokkal később tüzelni kezd a légvédelem. Hat rakétával végképp lerogyasztották a vasúti hidat. Egy ideig még hallani lehetett a gépek vonulását.

A köpönyegforgató Vuk Drašković radikalizálódik. Főlhívta a figyelmet, hogy senki se hazudjon többé a szerb népnek, mert a NATO nincs szétesőben, s orosz fegyveres segítségre se számíthat a vezetés. Sürgeti a kompromisszumot, nem tartja elfogadhatatlannak az ENSZ-erők jelenlétét. Lehet, hogy kiugrási kísérletét hamarosan szobafogság követi.

Az éjjel a SZER-ben Mirko Kovač nyilatkozott. Öröm volt hallgatni, hiszen egészen pontosan látja évtizedes nyomorunk gyökereit. Ha megszűnne a sátáni kisugárzás, talán lehetne még valami ebből az országból.

Ugyancsak a SZER-ben, a *Most* (Híd) című rovatban hallottam Zagorka Golubović párbeszédét egy horvát professzorasszonnyal. Hihetetlen, de igaz, hogy Zagorka egyszerűen nem érzékeli az albán tragédia méreteit. Mintha a kiüzetés, minden pokoli dimenziójával egyetemben, periferikus volna számára a bombázások mellett. Messze még az ébredés.

B. J. meséli a tanszéken, hogy reggel kinn járt a vasúti hídnál. Az egész masszív betonszerkezet szórén-szálán eltűnt, s csak a pillér szálkás maradványai meredeznek az égnek, arról tanúskodva, hogy itt híd állt valamikor.

Hazafelé légvédelmi ágyúk döbögése kap el az utcán a borús ég alatt.

Április 27.

Az éjjel viszonylag nyugodt volt. Repülők húztak el fölöttünk, kaffogtak a légvédelmi ágyúk, de közeli becsapódást nem észleltünk.

Hosszú sorbaállás után sikerült öt doboz Drina originalhoz jutnom. Elszorult a szívem, amikor egy munkás külsejű ember *egyetlen* doboz Moravát vett, mert többre nem volt pénze. A sorban érdekes módon a háborúról nem esett

szó. Az előttem álló fiatalembert biztatta egy könyöklő nő, hogy tegyen már rendet a sor elején. – Á, nem – felelte a fiú –, tegnap összeverekedtem egy pasással, mert Miloševićet szidta. – Csöndes röhögés.

Vuk továbbra is nyilatkozzat. Nem lehet tudni, csakugyan a kiutat keresi-e, vagy pedig a vadkan megbízásából zavart akar kelteni a NATO-nál.

Szabadkán a kábeltelevízióban minden magyar csatornát kikapcsoltak. A nyugati adókat nem. K. J. méltatlankodik, joggal.

Míg P.-vel cigarettáért álltunk sorba ma délután a heréskerti kispiacnál, egy cigányasszony, be nem állt a szája, azért szörnyülködött a hidak lebombázása kapcsán, mert most majd nem lehet lefelé menekülni. Erre P. elég hangosan megjegyezte, magyarul: – Majd úsztok. – Vigyázni kell a tömegben! – feddtem utóbb, indokolatlannak tartva reflexióját.

A Kossuth rádióban K. J.: – Ne játszadozzanak velünk! – Mire Orbán Viktor: – Ez nem játszadozás, hanem bombázás! – Jé, ezt eddig észre se vettük!

Április 28.

Riadó egészen későn. Mint kiderült, Belgrádot érte néhány rakéta.

Szorongva, sőt lélekben nyüzszítve hallottam az éjjel, hogy Surdulicában, téves célpontválasztás következtében, húsz ember halt meg gyalázatosan. Ez csakugyan nem játszadozás, ez csakugyan bombázás. Fiú, eredj focizni! Olykor nagy szomorúsággal kell megállapítanom, hogy „pufajkás” barátunk is éretbben politizált.

A napokban a vadkan bunkerben fogadta Somorugát. Majdnem fölnyeríttem!

Ma délelőtt elment a víz. Ha tartósan, ráfizettünk.

Vukot leváltották.

Tizenhárom negyven: öt-hat nagy detonáció. Füst a Naftagas felől. A szirénák meg se szólaltak.

A déli órákban csordogált a víz, most megint nincs.

Április 29.

Az éjjel újabb légicsapás. Ismét a Naftagas ellen. Vöröslött az ég alja. Sz. G., aki ott dolgozik, épp ügyeletes volt. Az óvóhelyen húzta meg magát.

Este későn, csordogálva, megjött a víz. Most, reggel kilenckor, már nem is csöpög.

Kegyetlen sorbaállítás után hozzájutottam öt doboz Classichoz. Itt nálunk valahogy mégis emberibb a várakozás, mint amikor P.-vel szenvedtünk a kispiacnál.

Tizenhat harminc: riadó. Tizenhét óraker: vége.

Mekkora öröm este fél tíz, tíz felé telecsurgatni az edényeket, ásványvizes flakonokat vízzel, még ha az a vécéartály magasságáig nem jut is el.

Április 30.

Éjjel arra ébredek, hogy gépek húznak el fölöttünk. Nagy légvédelmi parádé, majd két becsapódás a Naftagas térségében. Jelzem is a családnak, de ezúttal a várt detonáció elmarad. Nagy füst kezd kavargogni, majd vörösre vált az ég alja. Még most, hajnalban is csúnya fekete füstoszlopok emelkednek. A felhő Szerémség felé húzódik.

Három órakor arra riadtam föl, hogy a SZER belgrádi tudósítója tíz-tizenkét robbanást regisztrált Belgrád központja felől. A Terazijét füst lepi, jelentette. Persze nem tudtam elaludni. Kiderült, hogy a Jugoszláv Hadsereg főparancsnokságának épületére mértek csapást. Néhány polgári épületet is találat ért. Halottak, sebesültek.

Fél hat tájt kikönyökölök a teraszon, a füstfelhőt nézni. N. F. épp munkába indul, megszólalnak a madarak. Egyszer csak mozogni kezd lábam alatt a terasz. Benézek a konyhába, az edényekben lötyög az este összegyűjtött víz. – Földrengés! – mondom. P.: – Igen. – A. is előbújik hamarosan: – Csak az árvíz hiányzik még – mondja. Különös mód a földrengés számomra most szelíd természeti jelenségnek tűnt a pusztulás árnyékában.

Újabb sorbaállítás cigarettáért. Clinton és a NATO ócsárlása mára alábbhagyott. Enyhülne a mítosz hatalma?

Pillanatnyilag egyetlen csatornán sincs kép. Az éjszaka ledöntötték az avalai relét is.

A gyermekklánfű után most nagy fehér foltokban százsorszép nyújtózkodik az utcán.

Dél van, de a Naftagas felől továbbra is ronda füstfelhő emelkedik. Szerencsére nem erre fúj a szél.

Tizenkettő hús: üvöltenek a szirénák. A. a postára ment. Tehette volna holnap is.

Tizenöt óra négy perc: vége a riadónak. Tovább gomolyog a sűrű, fekete füst.

Csernomirgyin gyorsan, nyilván dolgavégezetlenül hazarepült. A vadkan, úgy látszik, csakugyan föl akarja áldozni országát. Reméljük azonban, hogy végül mégiscsak eljön a pillanat, amikor elkiáltja: „Országomat egy lóért!” Nyilván az egész fasiszta-kommunista maffiózó társaság repülőre ül, és irány „Mama Oroszország”. Amikor a napokban G. L.-l el erről beszélgettünk, megjegyezte, hogy igen, de távozóban a vadkan azért meg fogja üzenni az életben maradtoknak, hogy „čuvajte mi Jugoslaviju”.

Süllyedünk, még mindig süllyedünk – a bombázás hatodik hetében is.

(Folytatjuk)

A SZABADKAI ÉS A ZOMBORI BÁCSKA ALAPÍTÓJA: RADICS GYÖRGY

Egy művelt és sokoldalú gimnáziumi tanár sajtótörténeti szerepéről

KALAPIS ZOLTÁN

„Ő volt az, aki városunkban a sajtóirodalmat a »Bácska« című hetilappal a 60-as évek végén megteremté” – ezzel a találó bevezető mondattal adta hírül Radics György halálhírét a szabadkai *Bácskai Ellenőr* ismeretlen hírlapírója, mintegy kiemelve ezzel az életmű legfontosabb részét is (1886. III. 7.).

Radics György sokoldalú ember volt, a XIX. század művelt gimnáziumi tanárainak mintaképe (később gimnáziumi igazgatóként is jeleskedett), ezért a kortársak, s nyomukban az utókor képviselői is, olykor „elvesztek” szerté-ágázó munkásságának megítélésében, „elvakította” őket a sokszínűség, s legtöbbször azokat a tevékenységi ágakat nyomatékosították (a szerb népköltészet fordítója és méltatója, költője), amelyek végül is nem állták ki az idők próbáját, miközben nem eléggé méltányolták pedagógiai és közéleti szereplését, még kevésbé a sajtó fejlesztése terén kifejtett úttörő munkásságát. Egyszerűen nem vették észre, hogy nálunk ő a „sajtóirodalom megteremtője”, ahogy azt a szabadkai *Bácskai Ellenőr* ismeretlen hírlapírója megfogalmazta.

Margalits Ede is úgy tartotta a zombori gimnázium értesítőjében közzétett nekrológiában, hogy az élők sorából egy „fáradhatatlanul munkás férfiú, öt tagú családjának bálványozott feje, a vezetésére bízott tanintézetnek tapintatos kormányzója, tanártársainak szerető és szeretett barátja, az ifjúság komoly, de gyengéd őre és gondviselője, a tudománynak több oldalú művelője, a közügyeknek minden jót pártoló előharcosa, a nevelés-oktatásnak sokat tapasztalt vezérmunkása” távozott.

Bár Margalits a két *Bácska* tényét nem hallgatja el, sőt méltatja is, az általános képből mégis valahogy kimaradt a lapalapító, a lapszerkesztő alakja. Pedig Radics Györgynek éppen a déli peremrészek sajtótörténetében vannak elvülhetetlen érdemei, sokkal nagyobbak, mint amelyeket a fordításirodalomban, a kapcsolattörténetben számon tartanak. Ő indította el a két *Bácskát*:

a szabadkait és a zomborit, s ezzel a korábbi, rövid életű kezdeményezések után, tartósabb sajtóorgánumokat hozott létre a Délvidéken is, ahol az idő tájt a szerb sajtónak már szép hagyományai voltak.

Szabadkán, mint kezdő gimnáziumi tanár, 1871. január 1-jén alapította meg az ottani *Bácskát* – az első huzamosabb ideig megjelenő délvidéki lapot –, több mint húsz évvel az első kísérlet, a Szép Ferenc szerkesztésében, 1848–49-ben megjelenő *Honunk Állapota* után.

Hasonló történt Zomborban is: miután elfoglalta a zombori gimnázium igazgatói székét, 1878. július 7-én, ugyancsak *Bácska* néven, újabb lapot indított. Itt korábban Zách Józsefnek voltak lapalapítási kísérletei 1865-ben (*Ipar, Bács-Bodrog*).

A két *Bácska*, a Nagybecskereken, 1872. április 4-én induló *Torontállal* együtt, mindenképpen fontos előzménye a jugoszláviai/vajdasági/magyar sajtótörténetnek. S ez még akkor is igaz, ha *A magyar sajtó története* (II/2., 1867–1892, Akadémiai Kiadó, 1985) nem vesz róla tudomást: nem jegyzi sem Radics György nevét, sem a két *Bácskát*, hacsak nem tévesen állítja a szabadkai *Bácskáról*, hogy Baján jelent meg. Erre a mulasztásra nem kerülhetett volna sor, ha a szerkesztők használták is volna az irodalomban feltüntetett Kolozsi-féle sajtótörténetet (*A szabadkai sajtó, 1848–1919*, Szabadka, 1973). Sajtótörténetünk egyébként a nagybecskereki *Torontált* sem tartja számon, így aztán az ignorálás teljes.

Ki volt ez a Radics György, akit méltán lehet nevezni a délvidéki magyar sajtó alapozójának, az itteni hírlapírás atyjának?

Családja egy Sziszek (Sisak) melletti faluból került Zágrábba, apja az ottani királyi jogakadémián diplomált. Első munkahelye a szlovák többségű Trencsén vármegye azonos nevű székvárosában volt, majd onnan, a Vág völgyéből került Szabadkára városi hivatalnoknak. Harmadik gyermeke, Radics György már itt született 1846. január 5-én.

Horvát származású volt tehát, de ő már, apjának hallgatólagos beleegyezésével, magyarnak vallotta magát. Gimnáziumi tanulmányai ezt az elhatározást csak megerősítették benne. Nagy támaszra talált ebben a gimnáziumi tanároknak, mindenekelőtt az egrü születésű Frankl István történelemtanárban, a későbbi megyei tanfelügyelőben, az újvidéki állami főgimnázium igazgatójában, az *Újvidék* című lap elindítójában, a pedagógiai szakcikkek és történeti munkák szerzőjében. Az ő példája annyira hatott rá, hogy elhatározta: ő is történelemtanár lesz.

Meghatározó kapcsolat, már-már barátnak mondható viszony alakult ki, közte, a végzős növendék és Mészáros Nándor, a huszonhárom éves, szintén szabadkai születésű, a szomszédos utcából való latin- és görög tanárral, aki majd később egyengetni fogja pedagógusi pályáját.

Radics György kitüntetéssel fejezte be a pesti egyetemet, a történelmi szaktantárgyak mellett jogi, szépirodalmi és természettudományi előadásokat is hallgatott. Tanári vizsgát 1868-ban tett az egyetem mellett működő egyetlen országos középiskolai tanárvizsgáztató bizottság előtt, ugyancsak jeles minősítéssel (a kolozsvári egyetem 1872. évi megnyitásával ott is tanárvizsgáztató bizottság alakult).

Az ifjú tanerőt – a város szülöttét – Szabadka városi tanácsa azonnal alkalmazta, ettől fogva öt éven át látta el történelemtanári megbízatását (1868–1873). Valójában mintaképének és egykori professzorának, Frankl Istvánnak tanári székét foglalta el, aki akkor már a szabadkai gimnázium igazgatója, a megyei tanfelügyelői poszt várományosa volt, de idejét lekötötte az általa javasolt városi zenede beindítása is, amely végül is 1868-ban kezdte meg működését Allaga Géza színházi karnagy vezetésével. De ott bábáskodott a tanítóképző 1871. évi megnyitása körül is.

Tanári működéséről kevés adatunk van, annál több arról, amit az iskola falain kívül végzett. Már egyetemi éve alatt is „külső slapajként” a redakciók háza táján forgolódott: híreket gyűjtött, tudósításokkal bíbelődött. Szabadkai tanári kinevezése után, részben lokálpatrióta felbuzdulásból, a helytörténeti és a néprajzi témák felé fordult. A gimnáziumi értesítőben Szabadka múltjáról írt a „rokonszenves műkedvelő” szintjén, miközben figyelemmel tájékozódott a kortársak hasonló jellegű munkái között (Pesty Frigyes, Szentkláray Jenő, Stelzer Frigyes, Rónai István, Dudás Ödön). A bunyevác népéletből vett megfigyeléseit, gyűjtéseit a *Fővárosi Lapok*ban tette közzé 1869-től (Divan, Prelo stb.), irodalmi próbálkozásait pedig a *Hazánk* s a *Külföld* hasábjain publikálta (A szerb népköltészetéről, Branko Radicsevics dalai).

Miközben tanári teendői mellett a néphagyományok feltárásával és a délszláv–magyar irodalmi kapcsolatok ápolásával foglalatoskodott, egyre jobban megvilágosodott előtte az is, hogy az Alföld, de talán egész Európa legnagyobb parasztvárosának, Szabadkának további városiasodása, polgári fejlődése elképzelhetetlen egy vagy több sajtóorgánium, az eszmék közvetítése és ütköztetése nélkül. A politikai feltételek a kiegyezéssel végképp megeremtődtek, a helyi szellemi és anyagi adottságok azonban nem voltak egyértelműen adottak, a tájékoztatás utáni igény sem feszítette túlzottan a közéletet.

Az idő tájt Szabadkának már 56 000 lakosa volt (Budapest és Szeged után az ország legnépesebb városa), ezeknek túlnyomó része földműves: a városhoz közvetlenül 95 000 hold föld tartozik, a környező pusztákkal együtt 166 000. Ipara jelentéktelen, értelmiségi rétege elenyésző. Iványi István közli városmonográfiájában, hogy 1870-ben, hivatalosan, 443 értelmiségit tartottak számon, amit ő a földbirtokosokkal, a művelt kereskedőkkel és iparosokkal kiegészítve,

mintegy 1000–1500 főre becsült. Ez volt a potenciális olvasóközönség, a tényleges viszont ennek tíz százaléka: 100–150 fő.

Nem sokkal vigasztalóbb a helyzet akkor sem, ha a lehetséges olvasóközönségre egy másik szemszögből tekintünk: az írni-olvasni tudás vagy az iskolai hálózat fejlettségének szempontjából.

Az 1869/70-es esztendőben az iskolaköteles kort csaknem tízezer gyermek érte el, közülük a város huszonegy tantermét 3050 tanuló látogatta (egy osztályba átlag száznyolcvanöt diák járt). A következő évben ugyan a városi osztálytermek száma elérte a negyvenet, de ez a szám az elkövetkező évtizedben már nem változott, a hanyatlás csak azért nem következett be, mert a pusztai iskolák száma hatról tizennyolcra nőtt.

A város szinte képtelen volt megbirkózni a községben mutatkozó nehézségekkel, így aztán Szabadka hét éven felüli lakosságának csak alig egy harmada juthatott el az olvasni tudás szintjére. Ha viszont a többnyelvű közegnek csak a magyar anyanyelvű részét vesszük figyelembe, akkor az arány még rosszabb: a magyar lakosságnak csak huszonkét százaléka tud olvasni (Zomborban és Újvidéken ez a nagyságviszony még kedvezőtlenebb: tizenöt, illetve tizenhat százalék).

Csekély igény, kevés olvasó – így festhetnénk le azt a helyzetet, amelyben Radics György a lapalapítást fontolgatta kebelbarátjával, Hoós Dezsővel, a bécsi juristával, az ottani magyar egyetemi hallgatók körének betegszabadságon levő elnökével, akinek valójában pihennie kellene, tébécéje van.

Ők ketten nyilván nem látták sötéten a helyzetet, kezdeményezésüket egyébként is küldetesként fogták fel („A jelenkor a haladás kora! A haladás fő-fő tényezője a sajtó” – írták lelkesen az induló újság első számában). Fiatalok lévén – Radics huszonöt éves, Hoós eggyel kevesebb –, derűlátóak voltak a helyzetet illetően, úgy tartották, hogy egy városban, ahol főgimnázium működik, megnyitás előtt áll a tanítóképző, leánynevelő magánintézetek, ipari és kereskedelmi iskolák fungálnak, a családokban terjed a benne (gyermekgondozó), a gouvernante (nevelőnő), fejlett a színházi és zeneélet, egyre több a kaszinó, az olvasókör, a művelődési egyesület, ott helye van egy újságnak is, sőt, nélkülözhetetlen.

A két fiatalember 1870. október 1-jén jelentette be szándékát, hogy *Bácska* címmel lapot kíván indítani, s előfizetési felhívással fordult Szabadka közönségéhez. Bár az első szám vezércikkében azt írták, hogy „általános volt az óhaj, s most is az, hogy legyen Szabadkán egy lap, mely képviselje érdekeit a közművelődés terén . . .”, az előfizetési felhívásnak nem volt átütő sikere, úgyhogy a lap példányszáma eleinte nem haladta meg a százat sem.

A *Bunjevačke i šokačke novine* című horvát hetilap csaknem egy évvel megelőzte a *Bácskát*, Ivan Antunović kalocsai kanonok eredetileg Szabadkán

kívánta megjelentetni, de a város vezetőinél nem talált megértésre, úgyhogy 1870. március 19-étől Kalocsán nyomtatta, onnan érkezett hetente Szabadkára, s kelt el csaknem százötven példányban.

Szabadkán még számos pesti magyar és német lapot terjesztettek (*Néptanítók Lapja*, 40 példány; *Pester Lloyd*, 40; *Pesti Napló*, 21; *Magyarország és a Nagyvilág*, 12; *A Divat*, 12; *Fővárosi Lapok*, 8; *Szegedi Híradó*, 8 stb.), továbbá több újvidéki és pancsovai lapot is forgalmaztak (*Zmaj*, *Zastava*, *Danica*, *Pančevac* stb.). A külföldi lapok közül, több szerbiai újság mellett, egy-egy franciaországi (*Figaro*), angliai (*The Illustradet London News*) és németországi (*Leipziger Zeitung*) újság is érkezett az előfizetők címére.

Ennyit az induló új lap példányszámáról, a Szabadkára érkező hazai és külföldi újságok darabszámáról – az általános sajtópiaci helyzetképről.

Mint általában minden, a *Bácska* sem volt egészen előzmény nélkül. Antunovics József, a *Magyar Hírlap* és a *Pesti Napló* szabadkai tudósítója 1857-ben bejelentette, hogy *Szabadkai Közlöny* címmel lapot szándékozik indítani, de kezdeményezéséből végül is nem lett semmi. Antunovics egyébként a helyi színházi élet lelkes szervezője is volt, harminc éven át töltötte be a színügyi bizottság elnöki tisztségét, sőt, az egyik vendégszereplő vandortársulat előadta a *Sejanus*, a *kegyenc* című darabját is (1867. január 23.), amelynek témáját Tibérius császár hatalomra törő udvaroncának, Sejanus Lucius Aeliusnak, a pretoriánus gárda megalapítójának és első parancsnokának kalandos életéből merítette.

Az egyik millenniumi kiadvány szerint (*Hírlapjaink. A magyarországi hírlapok monográfiája*, Budapest, 1896) 1862-ben *Politikai Folyóirat* címmel havonta megjelenő szabadkai lap hagyta el a sajtót, de kellő támogatás nélkül maradt, és gyorsan megszűnt. Egy példánya sem maradt fenn.

A két ifjú előtt még Papp Zsigmond törvényszéki bírósági elnök is próbálkozott lapalapítással (jurista korában Petőfivel barátkozott, emlékeit közzé is tette), de nem járt sikerrel, részben az előfizetési felhívás kudarca, részben az időközben bekövetkezett áthelyezése miatt.

Hogy mennyire „hiánycikk” volt már akkor egy lap, mi sem bizonyítja jobban, hogy három hónappal a *Bácska* megjelenés után egy örökké opponáló vetélytársat kapott: a szüntelenül rivalizáló családi szövetségek egyike 1871. május 31-én létrehozta a *Bácskai Híradót*. Ennek élére is egy gimnáziumi tanár, Radics kollégája, Farkas Antal került. A *Bácskai Híradó* nem tartotta eléggé nemzetinek, katolikusnak és haladónak a *Bácskát*, s azonnal támadásba lendült, hogy leleplezze maradiságát. A két lap megjelenésével megkezdődött a pártoskodás is, amely az elkövetkező évtizedekben oly jellegzetes jegye lesz a szabadkai sajtónak.

A *Bácska* „vegyes tartalmú heti közlönynek” mondta magát (ez olvasható címe alatt), országászattal azonban nem kívánt foglalkozni, amit proklamált is az előfizetési felhívásban: „Politikába nem bocsájtkozunk, de úgy a hazai, mint a külföldi politikai eseményeket szigorú tárgyilagossággal és tömören elsorolni nem mulasztjuk el . . .”

Pártbefolyástól mentes, viszonylag szabad sajtó igényét tehát már az első „vajdasági” magyar lap is megfogalmazta, de jött is rá a válasz azonnal a *Bácskai Híradó* beindításával.

A négyoldalas, azaz „tömött íven” megjelenő hetilap arculata, a *Fővárosi Lapok* külalakját és rovatbeosztását követve, mindjárt az első számtól kezdve kialakult. A következő állandó rovatok jelentek meg benne: Munkásainkhoz, Közművelődés, Iskola, Egészségügy, Egyveleg (rövid hírek), Különfélék, Gazdászlat és közgazdászlat, Levelezések, Üzleti árak, Szerkesztői üzenetek, Elemi csapások, Hangok a központból, Tárca.

Érdekes, olvasmányos és változatos lap előállítása tehát a cél, s ezt a munkatársak „fényes koszorújával” kívánták elérni.

A hangadók maguk a szerkesztők, Radics György és Hoós Dezső, akik tudatában voltak, hogy úttörő munkára vállalkoztak, s ennek hangot is adtak a lap megjelenésének fél éve alkalmával. Nem kis büszkeséggel állapítják meg, hogy „városunknak, megyénknek lapja van”, és hozzátették: „Mit hinni vajmi kevesen mertek, mi annyi ideig vajúdott, két ifjúember bátorsága, vállalkozó szelleme által létesült.”

Radics György (a szabadkai *Bácskában* következetesen Raditsnak írja nevét) érdeme mindenekfelett abban van, hogy közlési lehetőséget teremtett egy polgárosodó város egyre növekvő értelmiségi rétegének, közreműködésre, gondolataik és javaslataik megfogalmazására buzdította őket, munkatársakat a megye és az ország többi részében is toborzott. Nem egy cikk, közlemény az ő kérésére készült el, így az ismert színházi szervező, Antunovics József egyik írása is A szabadkai színház jelene és jövője címmel (*Bácska*, 1871. január 21., 28. és február 4.). Ő maga is, mintegy példát mutatva, szorgalmas cikkíró volt. Már a harmadik számban (1871. január 14.) Szabadka város történelmének megírását szorgalmazta, s egyúttal javasolta a városi tanácsnak, írjon ki pályázatot a mű elkészítésére. Mivelhogy isten malmai ezen a tájon lassan őrölnek, a városi közgyűlés csak 1879-ben írta ki a pályázatot, de sikertelenül zárult, mire 1883-ban Iványi Istvánt kérték fel megírására, s a kutatásokra biztosították az anyagiakat. A kétkötetes munka első része 1886-ban jelent meg, a második pedig 1892-ben.

Radics más téren is életképes javaslatokkal áll elő, vagy támogatta mások indítványát. Lelkesen köszöntötte, hogy a város egyszerre tizennégy tanítónőt alkalmazott, s ezt a „nőemancipátió” követendő példajaként jegyzi. De vezér-

cikkben foglalkozott a túlzott alkoholfogyasztás káros következményeivel, a szabadkai homok fásításával, a szociális kérdések megoldásával, ennek keretében pedig a koldulás elterjedésével („Ha Bajmok képes eltartani szegényeit, miért ne tudnánk mi és mások is”).

A helyi kérdések felvetése mellett csatlakozott a nagy országos kezdeményezésekhez (Egy nagy magyar ipar-museumot, 1871. III. 25.). Mint ismeretes, a nevezetes intézmény Mű- és Iparmúzeum néven (később: Iparművészeti Múzeum), a londoni és bécsi után Európában harmadikként létesült Budapesten 1872-ben.

Közben rendületlenül hódolt irodalmi ambícióinak is. Versfaragással foglalkozott, de nagy rendszerességgel fordítgatta a horvát és a szerb népköltészet darabjait, ezek már a szabadkai *Bácskában* is megjelentek *Dalmát dalok* címmel. A hetvenes évek elején csokorba gyűjtötte saját és néhány bácskai író-társának (Szulik Géza, Tóth Kálmán, Hiador, azaz Jámbor Pál, Sziebenburg Károly, Rónay István, Erődi Dániel, Csupor Gyula stb.) költeményeit, prózai munkáit, s itt szorított helyet két versfordításának is. Válogatását egy 1873-ban, Szabadkán kiadott, *Bácskai emlény* (Bácskai nefelejs) című almanachjában tette közzé.

Kiadó- és szerkesztőtársa, az önpusztító életet folytató Hoós Dezső téma-választása talán még Radicsénál is „életesebb”: a paraszt olvasóhoz szólt, de ilyen alig van, leszámítva azt a néhány „szakmabeli” birtokost, gazdatisztet, erdőmérnököt, akik járatták a lapot. A mezőgazdasági társulásról írt, a gépek hasznát dicsérte, a mezőgazdasági hitelek kérdését feszegette, az agrárfejlődés föltételeit boncolgatta, majd egy cikksorozatban foglalkozott a munkásság egy csöppet se irigylésre méltó helyzetével, miközben a gyilkos kór, a tüdővész, gyakran levette lábáról.

A két szerkesztő közösen építette a *Bácska* munkatársi hálózatát. Radics György gimnáziumi tanártársait szervezte be: Balás Imrét, aki egy időben belső munkatárs, szerkesztőtárs is lett; Farkas Antalt, a regényíró; Merl Ferencet, aki a gimnáziumi értesítőben közzétette A vegytan történetének vázlatát; a kezdő Zanbauer Ágostont, aki majd új munkahelyén, az újvidéki gimnáziumban bontja ki szárnyait azzal, hogy Frankl Istvántól átveszi az *Újvidék* című lap irányítását, s több mint húsz évig az élén marad.

Más, Szabadkán kívüli tanárok is közreműködtek a lapban: Fialowski Lajos, az egyik pesti gimnázium professzora, a *Pallas Lexikon* szakszerkesztője, a „természetrész műnyelvének” egyik megalkotója; Földes (1881-ig: Weis) Béla, a budapesti kereskedelmi akadémia tanára, a későbbi egyetemi tanár, akadémikus, miniszter; Balás Árpád, a keszthelyi gazdasági iskola tanára. Itt említjük meg a hivatásos újságírókat, azokat, akik az írásban már megélhetési lehetőséget találtak. Legismertebb közülük György Aladár, a szabadkőműves

szellemű ember, a pedagógiai, képzőművészeti, művelődéstörténeti és néprajzi író. Ő volt a *Bácska* első külföldi levelezője, a lap már ötödik számában bejelentette, hogy „Nápolyból fog leveleket küldeni”. De Rómából, Firenzéből és Velencéből is tudósított, Londonból az ottani népeletről, Rotterdamból a gazdag múzeumokról írt. Mint a szocialista törekvések megértő ismerője Marxról és az Internacionáléről cikkezett. Több lapban közreműködött, egy időben a *Vasárnapi Újság* vezető publicistája volt. A *Bácskához* való kapcsolata nem merült ki írásainak másodközlésében, eredeti cikkekkkel is jelentkezett (Bácsmegyei zárandokok Rómában; Egy képzelt látogatás Szabadka leendő gyermekkertjében).

Külföldi útleírásokkal jelentkezett a *Vasárnapi Újság* másik kitűnősége is, Liptay Pál, aki korának nagynevű szerzője volt. „Liptay Pál New Yorkban időzik – jelentette be a *Bácska* 1871. július 22-én, majd hozzáfűzte, hogy levelét a következő számában közli. A technikai kuriózumok, a korlátlan lehetőségek és az egyenlőségi tanok hazájából Angliába megy, s élvezi, tudósításaiból ez derül ki, a „hatalmas, szabad és vendégszerető Albion” szellemiségét.

A bácskai származású és a Bácskában élő értelmiségiek a kezdettől fogva sajátjuknak tekintették a lapot, köszöntötték megjelenését, és közreműködtek benne. Sziebenburger Károly „a Pesten létező Szabadkai Kör” nevében az egyleti könyvtár részére fizette elő az újságot, Jónás János a müncheni Magyar Egylet munkájáról küldött tudósítást, Sziger József szabadkai „szabadságos néptanító”, a keszthelyi felsőtanintézeti hallgató a Balaton délnyugati sarkából küldött üdvözlöt, Nagy Ferenc a Bécsi Magyar Egyetemi Club munkájáról számolt be, s „a magát Bécsben művelő magyar ifjúság” nevében gratulál az induláshoz. „Egy-egy hírlap keletkezése mindig culturhistoriai momentum...” – írja.

Fridrik Tamás adai tanító és helytörténész a határelnevezésekről írt, egy névtelen tudósító közli, hogy Türr István tábornok Verbászra érkezett, s „átveszi a Ferenc-csatornát”. Pál Antal a zombori Gazdasági Egylet megalakításáról adott jelentést, a megye székhelyéről jelentkezett egy fiatal ügyvédjelölt is, Virter (1885-től: Vértesi) Károly, a későbbi népszerű útleíró. Képegy József vízimérnök, a törökbecsei Szabadelvű Kör elnöke felszólította Bács-Bodrog megye törvényhatóságát, hogy egy keresztöltéssel rendezze a törökbecsei komp kikötését a bácskai oldalon, az árteret ugyanis gyakran elönti a víz.

Három szabadkai munkatársra külön is felhívnanék a figyelmet: egy orvosra és két mezőgazdászra.

Dr. Kiss György 1864-ben került Szabadkára, egyik cikkében, Egészségügyünk címmel, vigasztalan képet festett a város higiéniai helyzetéről. Ő volt egyébként az, aki magánházában, 8–10 személy részére ispotályt hozott létre,

betegait ingyen látta el, s így méltán lehet tekinteni az 1897-ben megnyílt szabadkai kórház előzményének.

Rácz Vilmos, a megyei Gazdasági Egyesület elnöke az idő tájt már ismert mezőgazdasági szakíró, főleg a pesti szakfolyóiratokban publikál (Növénytermesztési viszonyok a Bácskában; Búza a nemzetközi piacon; A kender nemzetgazdaságunkban stb.), de fontosnak tartja a közreműködését a helyi lapban is, ahol a gazdasági irodalom pártolásáról, a marhavészről ír, meg Nyelv és nemzetgazdaság címmel a szaknyelv tisztaságáról értekezik.

Rácz Vilmos meghatározó személyisége az itteni közéletnek, Sámy Pálról viszont alig tudunk valamit, feltehetően, cikkei alapján ítélve, ő is gazdász lehetett, talán éppen gyakorló. A *Bácskában* egy gazdatiszti iskola megalapításáért szállt síkra, sürgette a gabonatózsde felállítását, de írt a város gyógyerejű fürdőjéről is, a palicsiról.

A munkatársak nagy száma és sokszínűsége mintha azt sugallná, hogy a *Bácska* mélyen beépült a bácskai közéletbe, legalábbis annak csatornán túli részébe. A látszat azonban csal: a lap mindvégig gyökértelen maradt, példányszáma 100–200-nál több sohasem volt. Szabadka lakosságának magyar fele, a művelődés, a polgárosodás alacsony foka miatt, nem igényelte a lapot, képtelen volt eltartani, életképessé tenni, a lakosság másik, horvát (bunjevác, dalmata) és szerb felének nyelvi okokból nem kellett, vagy idegenkedtek a horvát származású, de a magyarosítás eszméjével fellépő Radics Györgytől, aki, egyik kortársának tapintatos fogalmazása szerint „honunk délszláv elemeinek a magyarral való testvériesítésének hivatott apostolaként működött”.

A visszhangtalanság, a sokasodó anyagi gond szabta meg végül is a *Bácska* sorsát. A süllyedő hajó kormánykerekeitől előbb a kapitány vált meg, de, mentségére legyen szólva, nem hagyta el a fedélzetet, tollával továbbra is jelen volt a lap hasábjain. A főszerkesztői poszt betöltését, írja, „nem engedi meg roppant elfoglaltságom, tiltják jelenlegi viszonyaim”. Ezért „... a zászlót, mit eddig lobogtattam, átadom főmunkatársamnak”.

Elhatározását alighanem az is befolyásolta, hogy frissen házasodott, egy júliusi közlemény szerint „lapunk szerkesztője, Radits György, megunván a magányos életet, élete párjával a széplelkű Bauer Terézt választá Almásról. Barátai és ismerősei óhajtják vajha az ég bőségesen adja rájuk áldását”.

A halálosan beteg főmunkatárs és társtulajdonos, Hoós Dezső 1871. december 9-én vette át a főszerkesztést, de csak néhány hónapig vezette a lapot: 1872 májusában, huszonöt éves korában elvitte a tüdővész. Ekkor Piukovics Andor szabadkai ügyvéd vette kézbe a szerkesztést, de ő is csakhamar Budapestre költözött, s a *Bácska* 1873. március 29-én megszűnt.

„A Bácska megindításának elhatározása óta két és fél év folyt le – írta a búcsúzó főszerkesztő –, azóta Szabadkán, hol azelőtt hírlap még nem jelent

meg, három e nemű vállalat keletkezett, de míg az úttörők egyike, Hoós Dezső, leróván a halandóság adóját, egy boldogabb világnak lett polgárává; a másik, hivatali állása, s még inkább magánkörülményei miatt nem foglalkozhatván folyton és tüzetesen a szerkesztéssel, a Bácska is – előbbi irányának s szellemének megtartása mellett – a mostani felelős szerkesztő kezébe ment át.”

A lapot felszámoló szerkesztő tisztességesen járt el: az előfizetőknek visszaadta a pénzt, vagy ha úgy óhajtották, a visszajáró pénz helyett megkaphatták Radics György *Bácskai emlény* (Bácskai nefelejcs) című könyvét, amelyben tizenöt szerző munkáit gyűjtötte egybe.

Radics György nem sokáig élvezhette a friss házasság örömeit, a szerkesztőségi élet örökös zavaraitól mentes életet. Csakhamar újra a mély vízbe került, csak hogy ezt most nem egészen önkéntesen tette, hanem mások gondoskodtak róla: 1873-ban huszonhét éves korában kinevezték a kezdeti nehézségekkel küzdő zombori állami gimnázium igazgatójává.

A szakmai előléptetést egykori tanára, majd tanártársa, a vele csaknem egyvású Mészáros Nándor kezdeményezte, aki akkor már a szegedi tankerület főigazgatója volt.

Miért mondjuk, hogy mély vízbe dobták? Azért, mert a zombori gimnázium ügye a nálánál tapasztaltabb tanügyi munkásokat is próbára tette volna.

Az 1872-ben sebtében beindított szerb állami gimnázium tantestületében „a kinevezettek egyike sem készült tanári pályára”. Csak az igazgatónak, Kocsmár Józsefnek volt „fogyatékos, de államilag elismert tanképesítő okmánya”, bár ő csak néptanító volt, aki „a mennyiségben főgimnáziumi és a természetben algimnáziumi tanítására is képesítve volt”.

Ezt a szokatlan, a szabályoktól elütő állapotot egy szigorúan megkövetelt feltétel okozta: a tanárnak ismernie kellett mindkét nyelvet, mégpedig úgy, hogy szerbül is, magyarul is taníthasson. A nagy szerb többségű város ugyanis igényelte a szerb tannyelvű középiskolát, aminek a hatóság eleinte eleget is tett. Hogy, hogy nem, a végső minisztériumi döntés már nem „szerb tannyelvű állami gimnázium” megnyitásáról szólt, hanem „magyar és különösen szerb tannyelvűre”. Ezzel a határozattal senki sem volt meglegedve, legkevésbé a szerb szülők, de még az ottani szélsőséges magyarok sem, akik a többségi nemzet fiaiként sehogyan sem tudták elfogadni kisebbségi helyzetüket, s nem ismerték el a környezeti nyelv kötelező voltát sem, de még a fakultatív tanítást sem pártolták.

Az újvidéki Zastava, a szerb érdekek elszánt tolmácsolója fájdalmas hangon tiltakozott az ellen, hogy a beígért szerb állami gimnáziumban nem szerb nyelven folynak az előadások, s erősen támadta a kétkulacos politikát, az ennek nyomán kialakult gyakorlatot.

Radics György, a magyar állameszme, a politikai nemzet, az etnikailag különböző eredetű, de fokozatosan egységesülő magyarság híveként, többekévéb nyugodt hangon utasította vissza a tiltakozást. „De hát miért is folyjanak (az előadások szerb nyelven) ott is – írta –, ahol szükség nincs, s különben is, a szerb nyelv relatív kötelező tantárgy az 1872. október 29. évi, 28 521. szám alatt keltezett miniszteri rendelet szerint. Legcélserűbb lenne a nyelvművelés tekintetében egy külön katedrát állítani fel, s nem tantárgyak közt beosztva, úgy mint eddig.”

A korszellem, a szinte örök érvényű többségi érzéketlenség, olykor az intolerancia is, csak a nyelvművelést tudta úgy-ahogy „megemészteni”, a szabad nyelvhasználatot már nem. Ez szerintük nem is az állami iskolák dolga, esetleg a magániskoláké, azaz a felekezeti tanintézeteké.

A zombori „szerb” gimnáziumban tehát már az induláskor, „tanerőhiány” miatt, jórészt magyarul folyt a tanítás. 1881/82-től a szerb nyelv már nem kötelező tantárgy, 1903-tól pedig fakultatív tanítását is megszüntették.

Radics, az adott és az általa is helyesnek talált keretek között maradva, rövid idő alatt felvirágoztatta a gimnáziumot. Miután megszűnt a kétnyelvűség kötelezettsége, lehetőség nyílt a tanárválasztás bővítésére. Hogy, hogy nem, a tantestület ékességei mégis azok lettek, akik szerbül is, magyarul is beszéltek, ha kellett, előadtak is, meg egyébként szót tudtak érteni diákjaikkal.

Ezek közé tartozott Margalits Ede, a filológus, a fordító, aki később a horvát nyelv és irodalom professzora lett a pesti egyetemen, meg Jeszenszky Dezső, aki 1896-ban ezen a címen írta meg a tanintézet történiáját: *A zombori m. kir. állami főgymnásium története, 1872–1895*. Ebbe a sorba tartozott maga Radics György is, aki Herceg János városregénye szerint (*Módosulások*, 1989) „a tanár mintaképe volt az özönvíz előtti időkben”.

Mint igazgató sokat tett a szegény sorsú diákok tankönyvellátásáért, ösztöndíjalapot hozott létre, nagy gonddal működtette az önképzőkört, gyarapította a diákkönyvtárat, az iskola régiség- és éremgyűjteményét, kezdeményezésére alakult meg az iskolai dalkör, rendszeresen közreműködött a főgimnáziumi értesítőben.

A közéletnek is nagy tiszteletben álló részvevője volt. Tagja a városi képviselő-testületnek, a megyei történelmi társulat választmányának, amelynek létrehozásában ő is bábáskodott, továbbá az Olvasókörnek, a Polgári Kaszinónak, a Népkörben pedig az igazgatói tisztet látta el. „De ki győzné részletesen elsorolni – írja Margalits Ede is – a megyei gazdasági egylet, a magvizsgáló állomás, a sokféle társulat, a szeretetház, a polgári és kereskedelmi szakoktatás, a nevelés . . . a faiskolák, a selyemtenyésztés, a kertészet, a segélyegyletek, az ipari szövetkezetek érdekében frott, mondott és apostoli hévvel propagált cikkei, beszédei, indítványait?”

Szerteágazó sürgés-forgás töltötte be napjait, pedig irodalmi munkásságáról még nem is tettünk említést. Ő jelentette meg az első magyar könyvet Zomborban (*A zombori államgimnázium*, 1874). A két nép, a magyar és a szerb, szellemi közeledését kívánta szolgálni a legszebb délszláv népdalok átköltésével (*Rigómezei dalok*, 1882), meg azoknak a magyar történelmi személyiségeknek számbavételével, akik hősként jelentek meg a szerb népi epikában (*Sibinjanin Janko*, azaz Hunyadi János, 1883; *Kralj Matijas*, azaz Mátyás király, 1884).

Az utókor leginkább e fordításokkal és tanulmányokkal foglalkozott, kapcsolattörténeti szerepét méltatta. (Andelić Šulc Magdolna: Radics György. *Hungarológiai Közlemények*, 1970. 3. szám; Dávid András: *Délszláv epikus énekek, magyar történeti hősök*, 1978; Fried István: *A délszláv népköltészet recepciója a magyar irodalomban Kazinczytól Jókaiig*, 1979; Veselinović Šulc Magdolna: *A szerb népköltészet a XIX. századi magyar irodalom tükrében*, 1982; *Délszláv–magyar irodalmi kapcsolatok, I–II.*, 1982, 1984.)

Az irodalomtörténet végül is kritikusan mérte fel Radics György életművét. Fried István szerint bármilyen tiszteletre méltó szerzőnk szerepe a délszláv költészet magyar megismertetésében, az irodalmi életnek mégiscsak periférikus szereplője, mert szorgalma nem volt arányban sem tehetségével, sem elméleti-esztétikai képzettségével. Herceg János is azt írja idézett könyvében, hogy „a dilettantizmus visszahúzó közegéből ugyan nem tudott kitörni, de rajta maradt az emberi tisztesség nyoma”.

Többé-kevésbé ez mondható el erőtlen költészetéről is (*Tarkaságok*, 1881).

Radics György Zomborban is, pedagógusi tevékenysége mellett elsősorban publicisztikájával szerzett magának nevet, lapalapítással, szerkesztői tevékenységgel vívta ki a maga tisztas helyét sajtótörténetünkben.

Az történet ugyanis, hogy a szabadkai *Bácska* után Zomborban alapított újságot, ezúttal is *Bácska* néven.

Évekig ellenállt a „kísértésnek”, világosan látta, hogy Zomborban, a megyeszékhelyen sem jobbak a feltételek, mint Szabadkán, az olvasóközönség talán még gyérebb is, s az igény sem ér az égig.

Végül is engedett a több oldalról érkező nyomásnak. Különösen erős volt a ráhatás a zombori Szabadelvű Párt berkeiből, ahová Radics is tartozott választmányi tagként. Még abba is beleegyeztek, hogy szabad kezet adnak neki: szerkessze a lapot a legjobb belátása szerint, választmányi tagságát ne tekintse gátló körülménynek.

A zombori *Bácska* első száma 1878. július 7-én jelent meg. A szabadkai *Bácska* „vegystartalmú hetiközlöny” volt, ezen a mostanin nincs feltüntetve az újság jellege, fejléce alatt csak az áll, hogy „e lap minden 7., 14., 21. és 28-án” jelenik meg, azaz a hónap minden hetedik napján.

Radics zombori letelepedése óta csaknem öt év múlt el, azaz négy teljes iskolai év, az ötödik folyamatban van. Ez annyit is jelent, hogy túl van már a gimnázium beindításának nehezen, a tanintézet működőképessé vált, s az igazgató mentesült az első évek nehéz terheitől: fellélegezhetett, s esetleg újabb vállalkozásokon törhette a fejét, illetve fontolóra vehette az újabb igényeket.

Az utóbbi időkből elszaporodtak a hangok egy hetilap beindítására. Az érvelés rendszerint az volt: nincs rendjén, majdhogynem szégyen is, hogy a megyeszékhely nem képes kihordani magából egy újságot. A tekintetek Radics felé fordultak: itt az idő, hogy szabadkai tapasztalatait Zomborban is kamatoztassa. A hiányt maga is látta, sőt kedve is dagadt, amióta a gimnázium körüli szervezőmunkák csökkentek. Ha valaki belekóstol a lapkészítésbe, nem is szabadulhat egykönnyen a varázslat alól, szíve visszavágyik a redakcióba... Persze aggályai sem szűntek meg, félt egy újabb kiábrándulástól.

„Tartózkodólag fogtam a »Bácska« megalapításához – írta az induló lap első számában – . . . Talán meg sem születik e lap, ha lépten-nyomon nem találkozom azon óhajjal: vajha lenne már Zomborban is, mint e megye székhelyén, egy lap . . . Összevetve a dolgokat, mérlegelve a viszonyokat, elérkezettnek találtam az időt . . .”

Leszögezte, hogy a lap politikáját ugyan a „józan szabadelvűség” szellemében alakítja ki, de a Szabadelvű Párt és az egyház közvetlen ráhatása nélkül. Magyarázatul még hozzáfűzte: „. . . miként nekem nem lesz kenyerem a személyeskedés, úgy lapomban egyáltalán ilyenre tért adni nem fogok”.

Nem mondja ki, hogy a nemzeti türelmetlenség, a gyűlölködés ellen van, de sorából mintha ez is kicsengene.

Néhány elvi kinyilatkoztatás után több konkrét indítvánnyal is előállt. Így javasolta, hogy a Szabadkán működő Bács-Bodrog megyei Gazdasági Egylet térjen vissza a megyeszékhelyre, majd kezdeményezte több művelődési és szakmai egyesület létrehozását: „Létesüljön, miért már eddig is annyi tinta folyt, a »Bács-Bodrog vmegyei Történelmi Társulat«, és létesüljön, mi összehozná a megye tollforgató embereit, egy »Bács-Bodrog vmegyei Írók Egylete«, és végül létesüljön egy »Bács-Bodrog vmegyei Állandó Színügy-Egylet«, mely állandósítaná megénkben a színészetet s a színházat . . .”

A meglévő intézmények központosításának ötlete gyorsan hívekre talált, úgyhogy a Gazdasági Egylet csakhamar Szabadkáról Zomborba került, az új intézmények létrehozása viszont csak lassan valósult meg. Legérettebb a helyzet a Történelmi Társulat esetében: Radics György még megérte megalakulását, sőt első tisztikarának tagja lett, de a két másik kezdeményezés csak lassan öltött testet: a Színügyi Bizottság 1887-ben alakult meg, miután egy külön szerb és külön magyar színház megalapításának ötlete zátonyra futott,

az írói társulás létrehozása még jobban elhúzódott: a Tóth Kálmán Kör 1893 novemberében, a Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság pedig csak 1906 januárjában alakult meg. Ezeknek alakulástörténetét Káich Katalin írta meg több tanulmányában és könyvében (*A zombori Tóth Kálmán Kör, Hungarológiai Közlemények*, 1970. 4. szám; *Egy fejezet a magyar-szerbhorvát irodalmi és kulturális kapcsolatok történetéből, 1875–1918*, Zombor, 1975; *A zombori magyar színművészet története és repertórium, 1825–1918*, Újvidék, 1975; *Bács-Bodrog vármegye Történelmi Társulata, 1883–1918*, Újvidék, 1980).

A zombori *Bácska* sem előzmény nélküli, mint ahogyan a szabadkai *Bácska* sem volt az. Mintegy tizenöt évvel korábban Zách József, a helyi német tannyelvű alreáliskola tanára, a megyei királyi biztos engedélyével *Ipar* címmel „nem politikai időszaki lapot” jelentetett meg (egyetlen példányát, az 1865. évi február 5-ei első számot a zombori Városi Könyvtár őrzi). Nem sokkal később, 1865. április 1-jén átalakult megyei hivatalos közlönnyé, s címét is *Bács-Bodrogra* változtatta, megjelenési helyként pedig, Zombor mellett, Baja is fel van tüntetve. Ez már valamivel hosszabb életű volt (1866 végéig 49 száma jelent meg), feltehetően azért is, mert a város is, a megye is 100–100 forint szubvenciót folyósított a lapnak. A Városi Könyvtár ennek is csak egy számát őrzi: a 17. számút, amely 1865. június 3-án jelent meg.

Fontos nyomatékosítani, hogy az idő tájt, azaz az abszolutizmus bukása után, a provizórium idején az *Ipar* és a *Bács-Bodrog* az egyetlen magyar újság az egész mai Vajdaság területén, előtte csak német és szerb lapok jelentek meg, elég szép számban.

Még egy-két párhuzamot húzhatunk a szabadkai és a zombori *Bácska* között. Példának okáért ez az utóbbi is követte az előbbinek oldal- és rovatbeosztását, vagyis mindkettő az egyetlen irodalmi napilap, a *Fővárosi Lapok* mintájára készült. Radics György azon nyomban hozzáfogott a külső munkatársak verbuválásához, itt is a dolgozótársaknak „fényes koszorúját” kívánta összefonni.

Hívására már az első számoktól kezdve jelentkeznek a lap hasábjain Rác Vilmos, a közgazdasági szakíró, aki a szabadkai *Bácskában* is Radics György szorgalmas munkatársa volt, azaz az ő szavai szerint, „aki már az 1871. évi *Bácska* zászlaja körül sorakozott”, majd hozzáfűzte még azt is, hogy „Önnek szava nálam most is őszinte ügytársat talált, vajha számos bácskai magyar megbarátkoznék azon elvvel, hogy a közérdeket tollal szolgálni szintoly polgári kötelesség, mint pl. adót fizetni. S e jellemző hasonlat aligha sántikál, ha vesszük, hogy »úgy szeret a magyar ember írni, mint adót fizetni«. Pedig eszmecserére, lendítésre a hírlapnál alkalmasabb eszközt a történelem nem mutat fel.”

Rác Vilmos szinte ontja magából a gazdasági cikkeket: megfogalmazza a gazdtársadalom igényeit, az illetékesektől támogatást kér a háttérbe szorított

megyei gazdasági egyesület részére, kimutatja, hogy csak a fásítással megkét-szerezhető a föld értéke, a mocsarak kiszárításával pedig azt tovább lehet növelni, a „mindennemű gazdasági gép és eszköz” gyarapítására buzdít, sürgeti „a megyei gazdasági congressus” összehívását.

Az agilis közéleti ember példaképét alighanem róla is meg lehetne mintázni.

A megjelenés első hónapjaiban még Dekker Gyula (tárcaíró) és Városey Tivadar (tanár, a megyei Történelmi Társulat későbbi másodtitkára) nevével találkozunk a lap hasábjain, akik egy irodalmi kör megalapításának gondolatát népszerűsítették Radics Györggyel együtt. Ebben az időszakban jelentkezik még írással Fridrik Tamás adai tanító és helytörténész, Schmausz Endre, a Bács-Bodrog Megyei Tanító Egylet elnöke, s Virter Károly is feltűnik útirajzaival (karlsbadi levelet ír, alpesi bolyongásairól számol be), aki majd Vértesi Károly néven a századforduló előtt és után a megyei közélet gyakran szereplő, szinte elmaradhatatlan alakja lesz, miközben egymás után jelentette meg útirajzeit, kiérdemelve a „Bácskai Baedeker” nevet.

Miért emlegetem a zombori *Bácskának* csak ez első egy-két évét, amikor a viszonylag hosszú életű lapok közé tartozott: negyven éven át megjelent (1878–1918), s csak a Monarchiával együtt múlt ki? Munkatársainak lajstroma is az említettnél jóval nagyobb, hiszen, aki számított a vármegyében, az publikált hasábjain, köztük dr. Margalits Ede, Iványi István, Dömötör Pál, Thim József, Érdújhelyi Menyhért, Tormássy Gábor, Czirfusz Ferenc, dr. Váli Béla, Rónai István, Dudás Ödön és Gyula, Grosschmid Gábor, Donoszlovits Vilmos, Stelzer Frigyes, dr. Lovászy Márton, dr. Balogh Ernő, dr. Sziebenburger Károly, Scossa Dezső, Szulik József és mások.

A magyarázat egyszerű: Radics György Zomborban is, akárcsak Szabadkán, gyorsan megvált a laptól, mintha csak „az úttörés veritéke, a közrészvétlenséggel való megküszködés töviskoronája” lett volna az övé.

1878. július 7-én kiadóként és felelős szerkesztőként indította el a *Bácskát*, 1879. február 1-jén már vissza is lépett, s a lap kiadását Bittermann Nándor nyomdatulajdonos vette át, azzal, hogy megkérte: ne hagyja cserben, szerkessze a lapot, amíg nem talál megfelelő helyettest. A végleges csere 1880 januárjában történt. A lap élére Radics gimnáziumi kollégája, dr. Molnár István Lajos görög-latin szakos tanár került.

A kortársak egyrészt a részvétlenségben, a csekély példányszámban, s ennek következményeként fellépő anyagi gondokban látták a visszavonulás okát („nem volt elég kitarása megvárni, míg poliglott viszonyaink között egy lap elterjed és közszükségletté válik”), másrészt pedig az egyre jobban elhatalmasodó betegségében vélték felfedezni (a zaklatott szerkesztőségi munka „nem volt betegsége által is izgatott idegzetéhez való”). Radicsot, mint tudjuk, gyógyíthatatlan tüdőbaj emésztette, ez vitte végül is a korai halálba.

A két ok közül az egyik is elegendő lett volna a visszavonulásra, de a végső döntéshez alighanem még egy harmadik is vastagon hozzájárult.

Ez az időszak már a század végi magyar nacionalizmus „fénykorá”-nak kezdete, amely majd vészhelyzetbe sodorja az országot: előbb beláthatatlan következményekkel fenyegetett, utóbb pedig Trianonba torkolt. Kiteljesedése a XIX. század kilencvenes éveiben, a Bánffy Dezső-féle kormány idején következett be. A történészek megállapítása szerint „az iskolai és közéleti magyarosítás soha oktalanabb megállapítással nem folyt, mint Bánffy idején”, amikor „a cél szentesíti az eszközt” virágkorát élte. Maga Bánffy fogalmazta meg, hogy „jogállamról fantáziálni . . . veszedelem”, ily módon nem lehet az „egységes magyar nemzeti államot” megteremteni. A magyar társadalom többsége támogatta „a magyar állameszme” gondolatát, ennek oltárán rendre feláldozta a demokratikus szabadságjogokat. Egy 1898-ban hozott törvény még a tiszta nemzetiségi vidékeken is megszüntette a helységek kétnevűségét. „Nem tűrjük a nem magyar szót – írta dr. Baloghy Ernő, Bács-Bodrog főispánja –, tanuljon mindenki magyarul!” (*A magyar kultúra és a nemzetiségek*, 1908). Jászi Oszkár ugyan „olcsó sovíniszta pamfletnek” minősítette könyvét, de szava elmerült a többségi vélemény tengerében.

Az Eötvös–Deák-féle türelmes nemzetiségi politika feladása azonban jóval korábban megindult. Már a hatvanas években Deák Ferenc intelmét, hogy „nem szabad minden áron magyarosítani”, sokan elvetették, „kényelmesnek, szemet hunyónak, simogatónak” minősítették.

Zomborban, ahol a lakosság többsége szerb volt, akár dátumhoz is köthetjük a politika fordulatát: 1872-ben, a szerb gimnázium megnyitására szóló döntést megmászították, azaz különféle indoklásokkal, „átalakították” magyar tan nyelvűvé. A döntő váltásra azonban 1876-ban került sor, amikor az „erélyes”, a „vaskezü” Gromon Dezső ült a főispáni székbe. „Államellenes törekvésnek” nyilvánította „a szerb nyelv, a nemzeti érdek” előtérbe helyezését a városban. „Férfias” fellépésével és politikai ügyeskedéssel a szerb többségű képviselőtestületet átalakította magyar többségűvé. A lojalitás egyik főbb ismérveként a névmagyarosítást kiáltotta ki („Az a jó szerb, aki magyar nevet visel”). Ádáz küzdelmet indított, hogy a szerb feliratú cégtáblákat magyarral helyettesítsék, azzal az indoklással, hogy „nem Szerbiában vagyunk, hanem Magyarországon”.

Négy év múltán, amikor a város polgárainak többsége mégis egy Svetozar Miletić-párti képviselőt küldött az Országházba, menesztették. A vármegye vezetői „meglepetéssel vegyes megdöbbenéssel” vették tudomásul a királyi döntést, mivelhogy elvakultságukban úgy vélték, hogy „a vármegyénél nem voltak nemzetiségi bajok”.

A mór megtette a magáét, a mór mehet, mondhatnánk, de a valóság az, hogy nem ejtették el, csak felfelé buktatták: huszonegy évig töltötte be a

honvédelmi minisztérium államtitkári posztját, országgyűlési képviselőként pedig szinte élete végéig „szolgált az ügyet”, még a Függetlenségi Párt 1905. évi elsöprő győzelme idején is megőrizte mandátumát a vesztes Szabadelvű Pártnak. Ekkor államtitkári megbízatását már nem tudta megőrizni, de kárpótlták egy bárói címmel.

A kortársi hivatalos vélemények egyébként is nagyra értékelték Gromon zombori éveit. „Legfényesebb sikerei közé tartozott az, hogy a szerbek nemzeti törekvésének útját állta, és ennek haza- és magyar nemzetellenes politikáját megtörte” – olvassuk egy helyütt. Más forrás szerint Zomborban „a szerbek vezetésének Gromon Dezső főispán vetett véget”.

Radics György lapját Gromon Dezső mandátumának vége felé indította el, s értetlenül állt az eldurvuló közéleti szócsaták előtt. Az első szám vezércikkében – egyszer már hivatkoztam rá –, azt írta, hogy „... miként nekem nem lesz kenyerem a személyeskedés, úgy lapomban egyáltalán ilyenre tért adni nem fogok”. Ehhez tartotta is magát, kitartóan visszautasította a politikai nyomásokat, így nem közölt támadó cikket azok a szerb kereskedők ellen, akik makacsul ragaszkodtak a szerb feliratos cégtábláikhoz, pedig egy ilyen jellegű közleményt Gromon Dezső is hiányolt.

Ez lett volna az a bizonyos harmadik ok. Pedig akkor már nem is idegenkedett annyira a politikától, mint korábban – tagja volt a kormányrendnek, a Szabadelvű Párt városi választmányának, lapját is politikai lappá alakította át –, de a közéleti élet hangjának eldurvulását szervileg nem tudta elviselni. Még azt sem lehet mondani, hogy a magyarosítást nem pártolta – ellenkezőleg, ennek őszinte híve volt –, ám ezt természetes folyamatnak tekintette, s nem az erőszakos beavatkozások és nyomások esetleges következményeként.

Galamb volt a héják közt.

Emelkedett hangulatú, egy kicsit fellengzős széplélek, aki viszolygott a politika kíméletlenségeitől, a sértő és nyers beavatkozásaitól. Utóda már nem volt ennyire finnyás, alig foglalta el helyét, máris fulmináns cikket közölt a renitenskedő kereskedők ellen, akik ragaszkodtak a szerb nyelvű cégtábláikhoz...

Radics csapat-papot hagyva vonult vissza a gimnázium falai közé, dolgozószobájának csendjébe. Délutáni sétái során gyakran haladt el az épülő új gimnázium épülete előtt, nem kis boldogsággal látta a tantermek, a tetőszerkezet gerendavázának alakulását. Olykor kikocsizott a város széli erdőbe is, de legszívesebben munkaszobájában szöszmötölt: verseit rendezgette kötetbe (*Tarkaságok*, 1881), meg fordításait is (*Rigómezei dalok*, 1882). Kapcsolattörténeti tanulmányait két füzetben tette közzé (*Szibinjanin Janko*, 1883; *Kralj Matias*, 1884).

A maga módján tehát, s tehetségének korlátain belül, a szerb–magyar, továbbá a horvát–magyar szellemi közeledést szolgálta (lefordította Ivan

Mažuranić *Smrt Smail-age Čengića* című hőskölteményének egy részletét, a *Világirodalmi lexikon* azonban a Margalits Ede-féle változatot jegyzi, nem az övét, amely még kevésbé sikerült), a szerb és a horvát kultúra magyar nyelvű közvetítője volt.

Életének utolsó két évében az elhatalmasodó betegség egyre többször ágyhoz kötötte, miközben a halál, az elmúlás gondolata emésztette: „A halál mi? Talán csak éppen ennyi: / Jajgó életünk megcserélni csenddel . . .” – írta a *Betegágyon* című versében.

A gyötrő tüdőbaj 1886. március 4-én végzett vele.

A sors élete végén sem volt kegyes hozzá: március elején halt meg, a gimnázium új épületébe, úgy is mondhatnánk, fényes palotájába, március végén kezdték meg a beköltözést . . .

Radics György életművének megítélése az utókor részéről nem egyöntetű, legkevésbé méltatták azt, amiben a legtöbbet adta: a két Bácska elindítását, sajtótörténeti szerepét. E „hiány” pótlásának igénye szülte ezt az írást, miközben újabb tónusok és nűánszok is a palettára kerültek, hogy alakja lehetőleg árnyaltabban, hús-vér emberként lépjen elő a régmúlt időkből. Hogy is mondta Herceg János idézett könyvében: „. . . a dilettantizmus visszahúzó közegéből ugyan nem tudott kitörni, de rajta maradt az emberi tisztesség nyoma”.

A KOLUTI REMETE

VIRÁG GÁBOR

II.

A remete hívei nem nyugodtak bele szellemi vezérük elvesztésébe. Elhatározták, hogy kiszabadítására processziót szerveznek Zomborba. 1819. augusztus 14-én a késő délutáni órákban megrohmozták a vármegyeháza tömlőcét, ahol Frankovicsot és letartóztatott társait őrizték. A pandúroknak a tömeg első rohamát sikerült visszaverniük, és három *féktelenkedőbbet*¹, Egri, másképp Parulás Istvánt, Bezeg Antalt és Sztipánovits Györgyöt lefogták. Ezek azzal fenyegetőztek, hogy háromezer fölfegyverzett társuk fog a segítségükre jönni.² Mivel alkonyodni kezdett, és az *erőszakoskodók* csoportosulni kezdtek, a börtön őrei a katonaság segítségét kérték. Az gyorsan a helyszínre ért, és az újra csoportosuló zendülők közül mintegy negyvenet a megyeház udvarába beszorított és letartóztatott.

De nézzük, hogyan adta elő a kiszabadítási kísérlet történetét a vármegye tömlőcének tizenhárom óre:

1-ső Tanú

Batta Pál 32 esztendő, házas. Pápista. Kanizsai születés, mostanság pedig az N(eme)s Vármegye Fogháza mellett Káplár, le tett hite után valya, hogy folyó augusztus holnapnak 14-ik napján estve egy fertály hétre történt, hogy az Tanú hallott csöngetyű és ének szavakat, mellyet hogy megláthassa Boka Pál, és még egynéhány Pandurokkal Kernjaja felé valló kapura el-ment; látta az nagy sokaságot egy felől gyalog, más felől pedig kotsikal egyenesen jönni az Vármegye kapuja fele – mindjárt gondolta, hogy ebből jó nem lészen; azt

kaput véle levő Pandurral bé zárni akarta, az egyik részit be is tette, az másikat pedig már be nem tehetette, mert az sokaság ott termett, és be rohanni iparkodott; mellyet a Tanú látván meg szállította őket hogy mennének vissza, mert az Vármegye Udvarába nékiek szabad be menetelek nem lenne; de az sokaság azzal nem gondolván egyre másra tolakodott, fent szóval kiáltván, ők mennek Jézus Mária, és Sz. Anna nevében aki őket meg segíti – ezek után a Tanú ott hagyván Bóka Pál Pandúrt; látta a hogy meg ragatta Topolai Lakos Egri István, akor kiáltott az Strázsa Mestere, és az többi Legénységre, hogy fegyvert kapjanak mert az sokaság erőszakal tolakodik a Tanú alig ért a Tömlöczökhöz, már nyomában ott termettek az Processiosok; fegyvert ragadott, az többi Pandurok is Ki gatyában ki pedig ümögben, a melyek fel váltattak fegyverre kapottak. Ottan a Tanú strázsa mesterrel ujonnan megszólította, hogy hagyának fel az erőszakoságotkúl, és menyenek békivel vissza, de az Egri István felelvén; *de nem lesz az úgy a mint Kendtek gondolnak, mert meg segít az Jesus Mária, és Sz. Anna.* Azzal nékie rohantak az kis kapunak, vélük még Két Asszony mint vezető; látván ezt a Tanú, hogy máskép az sokaságtúl meg nem menekednek, amint az Tömlözt kaput bé törni akarták, Bezeg Antalt Roglaticzai juhász bojtárt a ki az Sz. Anna képit előre vitte puskával meg lökte, hogy le esett. A többi legénység is erőt kapván hátra nyomította – arra némely része az Processiosoknak le térgyepelt, más része pedig az kút mellett lévő téglákhöz kapott, az Legénységre haigált; mint hogy pedig el-mozdítani tovább az helytől őket nem lehetett, a tanú Egri István ellen az fegyverét fordította, mellyen amaz meg zavarodván magát nem engedte, még le nem vezetett: így osztán a többiek is nagy nehezen az vármegye házából ki nyomattak. A katonaság is addig meg érkezvén széjjel verettek. Egri István pedig és Bezeg Antal mint Elöl-Járók még az Udvarba le-nyomatattak, Szti-panovits György Omorovitzai Lakos pedig, a ki az köröszött vitte ez után meg fogatott.

2-dik Tanú

Bóka Pál 34 esztendő, házas. Pápista Szentai Lakós, mostanság az Ns Vármegye Fogháza mellett Pandúr, le tett hite után valja, hogy folyó Augusztus holnapnak 14-ik napján estve fértály hét óra tájban történt, hogy az Tanú tsengetyű, és ének szavakat halott, mellyet hogy meg láthassa maga is a kapuhoz ment. Látott egy felül sokaságot gyalog, más felül pedig kotsikkal sietve az kapu felé gyünni; azonnal véle levő kápláral az kaput bé zárni iparkodott, az egyik felét bé is huzta, másik felét már bé nem tehetette, mert az sokaság oda tolakodott, akor meg szállította őket, hogy álnának meg, és ha akarnak bé jönni, gyünne egyik közülük, és jelentse magát és kérjen engedelmet, mellyre Egri István felelvén: *Őnékiek szabad legyen bé menni, nem szükség az engedelem,*

mert meg segíti őket Jézus, Mária és Sz. Anna, és azzal a Tanút, aki az bé menetelt el engedte meg ragadta, látván a Tanú magát sokaságtól körülvetettve, nagy iparkodása által meg szabadulván, az többi Legénység felé szaladott és fegyverre kapott, és midőn látta, hogy Tömlöcz kapun erőszakkal bé menni iparkodnának többi Legénységgel együtt, nagy bajal, a midőn egynehányan be vezetettek, az Vármegye Udvarából kiszorítottak, Egri István pedig és Bezeg Antal mint Elöl-Járók az Vármegye udvarában el-fogattatak, Sztipánovits György akinél köröszt volt, az után megfogatatott, arra az katonaság is elérkezett és széjel verte.

3. Tanú

Stegmajer Jozseff 30 esztendőös házas, római katolikus, Kernyai születés, mostanság az Ns Vármegye Fogháza mellett Strázsa mester, le tett hite után valya, hogy folyó augusztus holnapnak 14-dik napján este egy fertály hét óra tájba, látta a Tanú sokaságot az Kernyaja felé való kapuhoz tolakodni, mellyet eleinten semmi rosznak lenni nem vélvén, de osztán hogy látta, hogy némelyek Bóka Pál Pandúrt megragatták maga is oda szaladott, megszólítván az sokaságot, hogy nem volna ez az úttya az Processionak, hanem menének körül, mellyre amazok felelvén, hogy ők Jézus Maria, és Sz. Anna nevében, a ki őket meg segíti mennek; ezek után a midőn a kaput semi módon bé nem zárhatta az Tömlöczök felé szaladott, és az Legénységre kiáltott, hogy fegyverhez nyúlyanak, maga pedig a Tanú bé szaladván az szobába fegyvert kapott, és ezzel ki ment; maga után bé zárva a kis Tömlöcz kaput, még az Legénység magát rendbe szedheti; ezek után az Káplár egynehányad magával az kis Tömlöcz kapu eleiben állott, és a midőn erőszakal bé törni akartak reá kiáltván a Legényekre, hogy ne engedjék magukat, a Káplár először is Bezeg Antalt a ki Sz. Anna képit vitte, le-vertte, utánna pedig Egri Istvánt aki ellene szegezte magát; a kik osztán le-nyomatattak, és meg fogattattak, mellyre nemely része az Processiósnak le-térdepelt, némely része pedig téglákkal az Legénységet hajigálta; mellyet nem szívelvén, kit puskákkal, kit pedig korbátsokkal az Legénység által az Vármegye Udvarából ki kergettetek, a Tanú pedig Feő Strázsa Mester Úrhoz szaladván segítséget kért, ki is azonnal katonákat lóra ültettvén széjel kergetette.

4-dik Tanú

Popa-Tesity Péter 25 esztendőös, házas görög nem egyesült hitű, Verbászi Lakos mostanság pedig az Vármegye Fogház mellett Pandúr, le tett hite után valya, hogy folyó esztendei, augusztus holnapnak 14-ik napján estve, látta a Tanú sokaságot bé gyünni az Vármegye Udvarába, és mivel erőszakal az Tömlöcz kapunak iparkodtak; az Strázsa Mester által, hogy fegyverhez nyúl-

janak parantsolatott kaptak – melyre az Tanú is, ámbátor gatyában egy imegben és mesztelen fővel, még is Tömlöczök mellé szaladott, és amidőn bé törni a sokaság akart azonnal mindnyája Legénység ki puskával, ki pedig korbátsal ellenük menvén, az udvarból ki nyomtták – látta a Tanú azt is, hogy némelyek az Tömlöztök előtt letérgyepeltek, némelyek pedig téglákat kapván, az Legénység ellen dobáltatak – magát az Tanút is meg ütötték – ezen zenebonába látta amint Egri István káplárnak keziben lévő puskát meg ragatta, de ez erősebb lévén lábáról le vertte, ki is újontan lábára fel kapván, a Tanú által hajánál fogva földhöz veretett, és meg fogattatott.

Az 5. és 6. tanú, Keller Ádám 23 esztendős *nyötlen Rheformata Vallású, Cservenkai születés illetve Kaszánovits Ferenc 19 esztendős, nyötelen Bajai Lakos*, pandúrok vallomása az előbbeni tanú vallomásával mindenben egyezett.

7. Tanú

Miloradov Demjén 23 esztendős, házas, Görög nem Egyesültt hitű Pirosi Lakos, mostanság Ns. Vármegye Fogházánál Pandúr le tett hite után valya, hogy folyó augusztus holnapnak 14-dik napján estve a Tanú jelen volt az kapun, amidőn Processiosok odaérkeztek, hallotta, hogy Bóka Pál őket bé ereszteti nem akarta, de emezek nem figyelmeztvén a szavaira az udvarba bé rohanttak, melyre asztán Strázsa Mester és az Káplár fegyverre kiállottak és így a midőn Tömlöcz Kapura érkeztek, és ezen bé törni akartak Legénység nékie szegezvén magát nagy bajjal, puskával és korbátsokkal vissza verték.

8. Tanú

Hegedős Mihály 30 esztendős, házas, pápista, baracscai születésű pandúr mindenben egyezik a második tanú, Bóka Pál vallomásával.

9. Tanú

Kontz Imre 27 esztendős házas, Rkatholicus Sztanitsitsi születés, mostanság az Ns Vármegye Fogházánál Pandúr, le tett hite után valya, jelen volt a Tanú az többi Pandúr Társaival, amidőn Processiosók rajt ütöttek az Vármegye házára, és minthogy az Tömlöcz kaput fel törni akarták Strázsa Mester, és Káplárnak parantsolattyára Tanú is fegyverhez kapott, melyek után nagy bajjal az udvarból is üzetettek.

Fady Vintze 20 esztendős, *nyötelen, Jankováczi születés, Halász István 21 esztendős, házas Rcatolicus, Adai születés, Rind Ferentz 22 esztendős, nyötelen Rcat. Topolai születés, Toplyatzki István 23 esztendős, házas, Görög nem*

egyesült hitű vallomása mindenkiben egyezik a kilencedik tanú, Kontz Imre pandúr vallomásával

*

A történetekre még aznap este reagált Ódry András alispán, és alárendeltjeinek elrendelte, hogy azonnal kezdjék meg mindazoknak letartóztatását és összegyűjtését, akik Frankovics álremete kiszabadításában részt vettek, sőt még a tanítványait is fogják le. Ezeket elkülönítve kell bezárni részben a megyeház istállójába, részben az üres cellákba, hogy az augusztus 30-án a hamis remete ellen kezdődő perben kéznél legyenek. Kihangsúlyozta, mindegyik zendülőt meg kell büntetni, kivéve a beteget és a gyengéket, azokat bocsássák szabadon, de ha a támadásnál ott voltak, azokat is ki kell hallgatni. A kihallgatásokról vezessenek jegyzőkönyvet. E feladattal Latinovits József megyei szolgabíró és Piukovics Dániel alszolgabíró bízta meg. Nyomatékosan hangsúlyozta, a zendülők közül minél többet Zomborba kell vezetetni, és a magisztrátuson kihallgatni. A nevezettek a letartóztatáshoz és a bekíséréshez vegyék igénybe a polgárőrséget, ugyanakkor a nép közt tegyék közhírré a koluti Szent Anna-kép elkobzását meg az ottani plébánia kútjának lerombolását.

A vármegye tömlőcének udvarán, illetve a börtön előtt augusztus 14-én letartóztatott három zendülőt a szabadítási kísérletet követő harmadnapon, már 16-án vattatóra fogták. Elsőnek Egri Istvánt vették elő:

1. Mi a neved, hány esztendő, micsoda vallású, hová való, és millyen sorsú vagy?

Egri István, másképp Parulás Pista, 40 esztendő R catholicus, feleséges, Topolai Lakos vagyok.

2. Miért vagy fogva?

Azért, hogy Frankovits Mihály Remetének követője lévén múlt Szombaton estve Prosetzioval nemes Vármegye háza Udvarába bé jöttem.

3. Ki tsábított Téged arra, hogy Te annak az hamis Remetének követője légy, és ki hozott arra, hogy Te oly nagy sokasággal Ns Vármegye Házára, említett hamis Remetének Tömlőtzből való kiszabadítására erőszakosan jöj, vald meg mind ezeket.

Bizonyos Öreg Klára nevű Topolai asszony, és annak leánya az egész esetnek első és legnagyobb okai, és csábítói voltak az népnek. Már fél esztendeje, hogy nevezett Remetének, akinél ők többnyire laktak, tsuda tételeit Topolyán az emberek, és Asszonyok között hirdették, erre az beszédre feleségem, aki karjaiban fájalmakat szenvedett, addig hízelkedett körülöttem, míg ötet is Remetéhez Koluthra el nem eresztettem, történt, hogy oda való első menetele után fájdmaktúl meg szabadult, a' melly történetnek valóságátul fel indítván magam is hozzája Kolúthra által mentem, és akkor tőle Kordát kapván

keze megcsokolása után tanításra figyeltem. Könyvből való imádságokat, mellyek mostani meg fogatatóskor el foglaltattak. magamnak némelyeket ki írtam és aval vissza jöttem – és jólehet, hogy Nemes Vármegyének parantsolattya szerént Kordáknak való hordozásátúl, és tsoportosan tartandó Processioiktúl eltiltattunk – még is említett két asszonynak sok beszédjei által anyira hozatattam, hogy ismét magam Kordát kötvén, többi sokasághoz, akiknek mint nékem Kordái vóltak, ujontan bé áloztam. Folyó Augusztus holnapnak 13-ik napján, említett Topolai két aszonynak hirdetésükre, minden féle Helységekbul és Pusztákból Topolyai szőlők alá ahol is egy pónára Sz: Anna képe jelül kitetett, öszve jöttünk: ottan ujonan hirdette azon két asszony, hogy Kolúthra Butsura, Zomborba Vármegye házához be térvén tömlöztökhöz mennénk ottan ajtó előtt mindnyája le térdepelvén Énekeljünk *Szeretek szép Jézus*, akkoron minden Tömlöcz kapui, és ajtai felnyitattnak, és az Remetéről vasok le húllanak. Meg győzetvén arrúl, hogy az Asszonyoktúl ki hirdetett szavak vallóságat történni fognak, nagy örömmel augusztus holnapnak 14-ik napján Topolyáról többi sokasággal, kinek számát meg mondani nem tudom el indulván emlitet két aszonynak és Horváth máskép Gantza József kormányozása alatt Zomborba Vármegye házához jöttem – és bé jövén az Udvarba Tömlöcz előtt le térgyepülvén, énekléshez hozzá fogtunk. Azonban Tömlöctznél lévő Pandurok tselekedetünket rosza magyarázván puskára kapttak és úgy benünket széjel verttek.

4. Batta Pál, és Boka Pál Ns Vármegye Fogházátúl való Pandurok szemedbe mondják, hogy éppen Te, említett két Aszonyal előre mentél, és minekutánna, hogy az kapun bé ereszteni nem akartak, erőszakossan, mondván: annak meg kell lenni, megsegít benünket, Jézus, Mária Sz: Anna, többi sokasággal, kapun bé törvén Tömlöztök kapuja eleibe jöttél, és mivel az Pandurok Tömlöztökhöz bé nem eresztettek, rajtok ütöttél, az Káplárnak kezében lévő puskáját ki ragadván akartad, többi Társaid pedig téglákat kapván azzal hajigáltak. Vald meg tehát ezen erőszak tétel kinek javaslatából történt?

Hallom, hogy szemembe mondják, de az nem igaz, mert az aszonyokkal némely Juhászok, kiket nem esmértem, elől mentek, és én tsak akkor jöttem bé, midón már az eleje Tömlöztök előtt vólt, és úgy előre menvén, midón többiek Pandurokal öszve kaptak, lehet hogy valamelliknek puskájához, minekutánna meg ütöttek kaptam, de én azt ijetségemben mit tselekedtem nem tudom; hogy pediglen valaki benünket erőszak tételre fel lázitott vólna, abban épen tudós nem vagyok, hanem úgy jöttünk a mint az Asszonyoktúl ki hirdetet vólt, hogy tsuda tétel által Remete szabadúl meg, és vélünk Koluthra mégyen.

5. Ki tsinálatott ezen zászlót, képet, és feszületeket mellyekkel ide jöttetek, és kinek?

Lobogót Adaiak hoztak, Feszületek kiknél vóltak nem tudom, hanem az Sz: Anna Képit fönt emlitet öreg Klára Remetétül kapta, számára pedig szedett

pénzt, és úgy erre az ajtatosságra csináltatta. Én ugyan azon képre semit sem fizettem, hanem Koluthon, a hol háromszor voltam Remetének 2 forintot adtam, az pedig az Plébánosnak.

6. Hány Kotsitok volt, és ki kotsija az, a mellyen botok, és fokos balták el rejtve voltak, és mi végre hoztátok magatokkal fegyvert? és miért nem egy hanem két felől jöttetek az Vármegye házához?

Kotsiknak számát nem tudom, és az én tudomra épen semmi fegyver sem volt, sem én olas valami tett volna leg kevesebbet sem tudok mondani, két felé való bé jövetelünknek oka az, hogy azon az utzán, a hol bé jöttünk, nagy víz állás volt, és azért kotsikal más utzán kerülni kellett.

7. Vóltál é meg valaha fogva?

Soha sem.

A következő Bezeg Antal volt, őt Piukovics Dániel alszolgabíró vallatta.

1. Mi a neved, hány esztendő, mitsoda vallású, hová való, és millyen sorsú vagy?

Bezeg Antal, mint egy 29 esztendő, Rcatolikus, nyötelen, szabatkai szünetés, mostanában Bajsai Vojnits István Úr Juhász bújtárja vagyok.

2. Miért vagy fogva?

Azért, hogy most múlt Szombaton Proseczióval Vármegye Udvarába bé jönni bátorkodtam.

3. Ki által, és kinek utasítására hivatattál ara az pompás Processióra, mennyien voltak, hol jöttetek össze, és mellik úton utaztatok Zombornak, mitsoda szándékkal, és millyen fegyverekkel, ki volt az Elöl Járótok, és ki jött leg első az Vármegye Udvarában, és mik történtek ottan beszéld el?

Múlt Szombaton, amidőn Doboka Pusztán köröszül jött volna Processió, Laukó Pál Bujtár pajtásomnak javaslásából véle együtt hozzájok kaptóltam magamat, és több sokaságall együtt, kinek számát nem tudom, aval az szándékkal, hogy Kolutna Butsúra megyünk, mindenüt Ország úton minden fegyver nélkül Zomborig, a hol mint ekkoráig nem voltam jöttem – midőn már Zombor alá érkeztünk, akor hallottam három négy embertül, kik közül egyiket Gantza Jóskának lenni mondották. Ezek magok tanácskozván halottam tőlök mondani, tsak szabadon menyünk az Vármegye Udvarába én semmi más vélekedéstül, a vagy kimeneteltül nem tartván, mivel Sz: Anna képit, mellyet Kernyaján, Bajsai Vojnits Pál Úr Juhásza, Török Jóska adta, egy öreg aszonyal elől vittem azoknak a kik mellettem voltak szándékjokat nem tudván első jöttem be az Vármegye Udvarába; de én azt sem tudtam, hogy ez légyen é Vármegye háza, vagy Kolúth, látván hogy az Vármegye Pandurok fel fogván puskákat Tömlöztökhöz közelíteni nem engednek, szaladásnak vettem magamat, és akkor egy Pandúr által le veretettvén meg fogattam.

4. Ezek mind héjában való tagadások, megfogattatásodkor nálad korda találtatott, azok pedig kik kordások egész Társaságnak minden szándékjait tudják, következés képpen te is tudtad fel tett czélyukat, azért mond meg igazán, mi okra való nézve jötetek Vármege házába? mikor és hol, és kitül kaptad az kordát, voltál é és hol hamis Remete előtt?

Meg fogattatásomkor nálam találtatott korda az igaz, de én azért még sem tudom mit végeztek Topolyán Társaságnak Elöl Járói, mivel én közöttük tsak egyszer voltam az múlt Tavaszkor Tttes Sub Viceispány Úr Tsöszinél, akkor látam az Remetét, kinek is ruháját meg tsókolván, tőle Tanításokat nyertem, de azokat már mind el felejtettem, akkor az kordát is kaptam Csösz feleségétül – így tehát nem tudhattam senkinek szándékját, és tsupán tsak Koluthi butsunak kedvéért az többiekkel mentem, Gantza Jóska, és két Topolyai aszony legjobban tudhatyák, mívégre mentek az Vármege Udvarába → énha bűnös lettem volna én is mind az többi Juhász el szökhettem volna.

5. Voltál é még valaha fogva?

Soha sem.

A harmadik lefogott, Sztipánovits György vallomása:

1. Mi a neved? hány esztendős, mely hűben és honnand való vagy?

Sztipánovits György 45 esztendős, házas R catholicus és Omoravitzai Lakos.

2. Miért vagy fogva?

Processiosokkal együtt lévén, minthogy én nálam találtatott az kereszt abbúl az vélekedésből, hogy én is Elöl Járó vólnék az Vármege háza mellett való utzában el fogattam.

3. Ki tsábított Téged arra, hogy követője légy Frankovits Mihály Remetének, ki hívott az Processióra, ki vólt az Elöl-Járótok, és kinek az utasításából akartátok az Vármege Tömlötzeit felverni, és így ki szabadítani az Remetét?

Folyó Esztendei Tavaszra, amidőn Frankovits Mihály Remete Ns Vármege által kerestetett, hallottam, hogy Omorovitzai Administrátor Úrnál tartózkodik, láttam az sokaságot hogy oda járnak, én is hogy halhassam, egy estve Plébániára mentem, ahol is az Remetét találtam szobában az nép között énekelve ottan az keresztet mellyet kezében tartott, meg tsokolttam, és másnap pedig Zsellér aszonyostul Kokity, máskép Dudás Martzi Feleségétül kordát kapttam és aztat magamra kötöttem, és akkor halottam, hogy az Remete el szökött – Most pedig Prága Jóska, Pilaszanovits Károly Úr Juhásza reá beszélt, hogy Kolutra prozessio fog menni, én is mennék velük, és így el-mentem én, Dudás Martzi, és Pálity Jakab Omorovitzai Lakosok. Én ezeket hamarébb Zomborhoz értem, és az Kapunál Processiót meg vártam, ottan egy ösméretlen Juhász az Feszületet kezemben adta, és úgy együtt velük bé mentem az Városban, mikor az Vármege házához értem, én az utólsok között lévén, az

Pandurok az eleit vissza verték és így az Udvarba sem gyűhettek, ki vólt pedig az Elöl Járó, és mi végre akartak Vármege házába menni aztat nem tudhatom, mivel az Processiosokal fél óráig sem voltam együtt.

4. *Héába tagadod, hogy Te is egy az Elöl Járók közül nem voltál, mert nálad találtatott az Feszület, mellynek jele az, hogy Te légy az Igazgató és népnek tsábítója – azért vald meg voltaképpen.*

Elöl Járó nem vóltam, sem pedig népnek csábítója.

5. *Voltál é annak előtte Kolúthon, avagy az Remetével, és annak csábítóival?*

Soha sem vóltam, hanem mostan vesztemre egyszere az többivel Koluthra akartam menni.

6. *Voltál é valaha fogval, büntetve, a vagy Katona?*

Soha sem vóltam.

Sztipánovits György bűnösségét volt hivatott alátámasztani tíz moravicai tanú vallomása. Ennek lényege, hogy megerősítette a vádlott bűnösségét:

Bosnyák Jakab 67. eszt. Rc, ennek felesége Mária 62 eszt. Rc. ; – Kukity József 35 eszt. Rc. ; – Kukity Márko 37 eszt. Rc. ennek felesége, Örsze 28 eszt.; – Kukity Ruzsi 60 eszt. Rc. ; – Zajatz Istváyné 31 eszt. Rc. ; – Bantzik Istváyné 30 eszt. Rc. ; – Zajác Józsefné 35 eszt. Rc. ; – Pintér Tamásné 40 eszt. Rc. minnyájan omorovitzai Lakosok egyenlőképpen vallyák: Hogy Sztipánovits György ugyan csak Omoroviczai Lakos azon föl buzdítására szednénk magunkat öszve és a tellyes Bútsú el nyérése véget Nagy Boldog Asszony napra Kulutra mennénk, melykor is öszve vergődvn Nagy Boldog Asszony való nap előtt volt szombaton el indultak légyen, és a Zombor alat lévő köröszat alat pihentek volna, Topolárol és más helységekről Processióval számossan jövő népek magokat egyesítvén Vármege Házához a nélkül hogy azon sokaságnak célját tudták volna jöttek, honnan el üzetettvén, tellyes búcsú nélkül vissza térni kéntelenítettek.

Azon alkalmatossággal pedig hogy azon Remete Omorovitzai Plébánián Plébánosnak szárnyai alatt tartózkodott, bizonyos estve annak látogatására, és szép üdvösséges Énekjei hallására Plébánián Plébánosnak jelenlétében voltak: Kokity Mártonyén, Bantzik Istváyné, Bosnyák Jakab, ennek felesége, és Zajatz Istváyné.

Ezekből a vallomásokból már egyértelműen kiderül, hogy Frankovics szabadítását hárman, a topolyai Ketskés Klára, valamint leánya, Ács Kata és a csantavéri Gantza (Horváth) József tervelték ki. Ugyanez rajzolódik ki a katonaság által a megyeház udvarába beszorított negyven zendülőnek a vallomásából is.

Vegyük azonban sorba a negyvenfős csoport tagjait! Ezek augusztus tizenhatodikai vallomását kollektív jegyzőkönyv őrzi. A csoportban tizenegy adai, tizennyolc csantavéri, kilenc topolyai és egy-egy moholi, valamint roglaticai volt. Az esetet – Piukovics Dániel alszolgabíró felszólítására – az adai Tassy Antal adta elő. A többieket az általa elmondottakkal kapcsolatban kérdezte meg.

1. Mi a nevetek, hány esztendő kiki és hová valók vattok?

Tassy Antal 53 esztendő, Körtvélyes Ádám 52, Samu Mihály, Kovács János 45, Cseh István 66, Cseh István iffíú 36, Samu Jóseff 26, Török Jóska 14, Bujtor Mártyon 76, Gulyás Kiss János 28, Apró Jóska 52 esztendősek Adai Lakósok vagyunk.

2. Miért vattok fogva?

Azért, hogy folyó holnapnak 14-dikén Kolutra indúlt Processiohoz, mellybül némely része Frankovits Mihály Remetének kiszabadítására Vármegye Udvarába bé rohant, magunkat kapcsoltuk, és avval ide Zomborba jöttünk.

3. Ki hivot beneteket és ki által, kitsoda az Elöl Járótok, és hol gyülekeztetek ösze? beszélye el az Tassy Antal!

Bizonyos Lisztes Jóska Adai Lakós és Hanus Mihály Adai lakosnak felesége már egynéhány napok előtt avval az hírrel egész Adai Helységet meg töltötte, hogy Frankovits Mihály Remete Fogházból ki szabadúlt, és Nagy Boldog Aszony napján Kolutba különös Bulsut fog tartatni, mert hogy pedig nekem tulajdon dolgaimnak végbe való hajtására Topolyára által meni kellett, több Adai Asszonyok által meg kérettem, hogy Topolyára jöven ezen hírnek valóságárúl Topolyaiakat kérdeztem meg, és bizonyos feleletet hoztam el. Én végbe vévén dolgaimat, bizonyos Klára öreg Aszonytúl mindeneket meg tudtam, hogy tudni illik Remete Szabadon járkál, és Koluthon Butsút fog tartani, és hogy az egész nép, kiknek már ő ezeket tudtára adta 13-dik aug. Topolyai Szöllök alá öszeve fog gyülekezni. Haza térvén Adaiaknak ki hirdettem, és úgy múlt Pénteken ezen és többi Adai emberekkal, emlétet helyre meg érkezvén, tegnap Gantza Jóseff, és Egy István kormányzása alatt Zomborba jöttem, hogy inend Koluthra menyek, de hogy valami erőszak tételről szó lett volna, arról sem én, sem ezek, kik vélem együtt kotsink mellet megfogattak, emlékezni nem tudnak, és ha vólt, az tsak éppen említett Elöl Járóknak tudva lehetett.

Ezen vallás tételre fönt írottak meg kérdeztettvén, minyájan önként igaznak lenni megösmerték.

Folyvást az előbenyi környállásra megkérdettettek következendő Csantavérik: Pesty György 65, Kiss István 32, Turzay György 30, Jeszenszky Ferentz 55, Gyuritzta Antal 14, Molnár Mártyon 65, Muzsla Albert 35 esztendő. Előadták,

hogy Horváth Jóska, másképp Gantza, több Csantavéri Asszonyok által olyan hírt botsajtott, hogy Fogházban lévő Remete már ki szabadult légyen, és most Nagy Boldog Asszony napra minden felürül öszve gyülekezendő népel Zomborból Koluthra tellyes Bútsú tartásra el fog menni. Ezen hirdetésre minden felürül való nép Topolyai Szöllők alá, hogy Gantza Jóska Sz: Anna képét kitette, és a népet meg várta, öszve gyülekezett, mink is, kik itt fogva vagyunk, több Csantavéri Lakosokkal, kiknek számát nem tudjuk említett helyre meg érkezvén, többi sokassággal, nagy ájzatossággal ide Zomborba az kiszabdult Remetének Koluthra való által késértése véget jöttünk, azomban némelyeknek Vármegeye Udvarában tett erőszakoskodások miatt mink is, kik kocsinknál marantunk, semmi rossz véleményben nem lévén katonaság által be hajtattunk.

Azon alkalmatossággal Előbenyi kérdésekre következő Topolyáról való Rabok meg kérdezettek úgy mint: Vass Mihály 27 esztendő, Pásztor Jóska 25, Kerekes József 45, Rakovszky István 34, Kraissa András 38, Pokrel János 60, Tóth István 39, Hajnal György 16 és Kovács András 40, minyájan Topolai Lakosok önként vallották, hogy most múlt Csütörtökön bizonyos Klára öreg Asszony, és ennek leánya minden felé járván ki hirdették, hogy a Remete Vármegeye Tömlöczökből már kiszabadult légyen és Nagy Boldog Asszony Napra Koluthra Butsu tartásra el fog menni, a mely Bútsúra sok nép aki minden felül általuk arrúl megtudósítatott, Topolai szöllők alá, hol egy igen szép Sz: Anna képe ki vagon téve, gyülekezni fog, és ugy egyetemben Zomborban Remetének által vitele véget el fog menni. Erre való nézve mink is, kik itten fogva vagyunk, többi Topolyai asszonyokkal, és férfiakkal, Kiknek számát meg mondani nem tudjuk, említett szöllők allá múlt Pénteken estve meg érkezvén, Gantza József, és nevezett két Asszonynak kormányozásuk alatt, oly szándékkal Zomborban jöttünk, hogy innend, az már ki szabadult Remetével Kolúthra menyünk. Azomban mi történt az Vármegeye Udvarában, minthogy mink Kotsinál készen várván Remete el érkezését, el marattunk, meg mondani nem tudjuk, valamint hogy nem is tudtuk mitsoda szándékkal azok, kik Vármegeye Udvarába be rohanttak, Zomborba el indúltak, sőt ha előnkbe adatott volna ezen helytelen készülettyük, bizonyos lehet kiki benne, hogy mink ebben az dologban soha Zomborba bé nem léptünk volna, valamint, hogy eddigsem voltunk közöttünk. Mink Remete képét nem látuk.

Továbbá kérdőre vonatott Moholon Lakozó Surián Mártony 36 esztendő R Catholicus, feleséges moholi Lakos elő adta, hogy egytül mástul, és fő képen Adai Emberek által tudósítván, hogy már Remete szabadon járkál, és Nagy Boldog Asszony napra Koluthon Bútsút fog tartani, én is több Moholyi Lakóssokkal, kik közül tsak Kartay Istvántul, Szűts Antaltul, és Kiss Szabótul emlékezek, Topolyai szöllők alá Adaiaknak utasításuk mellett múlt Pénteken meg érkeztem avall tsupán az szándékkal, hogy Koluthra megyek. Azomban

Zomborba jövén, minek utána Processiónknak eleje Vármegye Udvarában lármát okozott, okozóknak képébe, holott én semminek oka nem lévén meg fogattam.

Végtére Dér András 17 esztendős Rcatholicus, nyötelen Roglatziai Csósznek Dér Andrásnak fia kérdőre huzatatott valya: Múlt szombaton sok népet Prosetioval Roglyatitzán keresztül jönni. Én is mint nyomorúlt, nem tudván sem honan valók az emberek, sem azt, hogy hová mennek, hozzájuk kaptsolódván magamat utánuk indultam Zomborban meg érkezvén, minek utána eleje a Processionak Vármegye házátúl visza nyomatattván szaladásnak indúlt volna, én aki sem nem szaladhattam, sem futamodásnak okát nem tudtam, meg fogattam, azomban sem az népnek gyülekezetrül, sem az Remetének igyekezett ki szabadításárul semmitsem tudok mondani.

Piukovics alszolgabíró nem véletlenül szólította vallomásra Tassyt, ugyanis a remetének kiszabadításáról a hírt ő vitte Adára, annak mintegy *hírmondója* lett, ezért hallgatta ki őt aznap még külön is:

1. Mi a neved, hány esztendős, mitsoda vallású, hová való és millyen sórsú vagy?

Tassy Antal 53 esztendős, Rcatholicus, feleséges, Vátzi születés, mostanában Adai Lakós, és czéh beli Varga mester vagyok.

2. Miért vagy fogva?

Egyrészrül azért, hogy többi sokasságal, a kik Frankovits Mihály Remetét fogságból ki akarták szabadítani, ide Zomborba jöttem, más részrül azért, hogy én Topolyán lévén említet Remetének ki szabadításárul hírt Adára vittem, és mint egy hír mondója lettem.

3. Ki hivot, és kinek utasításából, és hol jöttetek össze, minő számmal, és melly Helységekéből, ki várt beneteket az kirendelt helyen, ki osztogatta az úszlókat, feszületeket, és az Sz: Anna képet, mellyik úton mentetek Zomborba, és mi végre, ki volt az első, aki az Vármegye háza Udvarába bé lépett, és minő szándékkal, a mind ezeket annak volta képen vald meg.

Bizonyos Lisztes Jóska, és Hanus Mihály Adai Lakósoknak felesége már egynehány napok óta hirdették Adán, hogy a Remete ki szabadúlt és Koluthon Búcsút fog tartani, minthogy Topolyára tulajdon dolgaimnak végre való hajtására által menni készültem, több Adai Aszonyok által meg kérettem, hogy ezen ki hirdetet Processionak mikoron történendő indulásárul Topolaiakat, kik abban leg többet tudnak meg kérdezem és bizonyos választot, nékiek hozzam – így tehát által menvén Topolyára dolgaimnak végbe való hajtása után Egry Istvánhoz, akiről több Topolyai Aszonyok által tudósítottam, hogy legjobb utasítást adni fog, el-menttem; Minthogy pediglen Egry István által, meg bővebb utasításomnak meg szerzésére, Klára nevű öreg Aszonyhoz el

küldettem – ehez által menvén, mindeneiket meg tudtam, hogy tudni illik az ősze gyülekezés Topolyai szőlők alatt léssen, és hogy már Ó Dorosmai, és Szegedi népnek ezeket tudtára adta, hogy eő Sz: Anna képünk, melyet igen gyönyörűnek lenni mondotta, ki tétele mellet Népet el fogja várni – ezen hírel által menvén Adára egy két Aszonynak meg mondom, kik által az hír tsak hamar az egész faluban el futamodott, és ígyen is mint nyomorúlt ember az többi Adai népel kinek számát hetvenre lehet mondani, egy fehér ászlóval, melyet Adai aszonyok tsinálták, Topolyai szöllő alá, a hol Sz: Anna képe ki téve vólt el-mentem – onand egyetemben Klára, ennek Leánya, és Gantza József kormányzása alatt, a kik ki hirdették, hogy ki ki hajadon fővel, s mezítlábal légyen, meg indulván Roglyatitzán és Dubokán keresztül Zombornak, hogy innend ki szabadúlt Remetével Koluthra megyünk, jöttem – Ki osztogatta az többi jeleket, a vagy ki vólt legen első a ki az Vármegye Udvarába bé lépet, és milyen szándékkal aztat meg mondani nem tudom, hanem azok leg jobban meg mondhatták, a kik Klárával elől mentek, úgy mint Gantza Jóska és Egri István, ezek el beszélhetik. Nékem mint nyomorúlt embernek semmi gondom nem lévén, az Vármegye házába erőszakos való bé meneteltül senkit nem kérdeztem, mert az Elöl Járókal beszédben sem vóltam, és azért a midőn az eleje visza nyomtattatott, én semmi rossz szándéktúl sem tartván, Kotsimon maradván meg fogattatam – de ha ezen környűll állás tudtomra lett vólna, nem tsak hogy ezen Processiót el kerültem vólna, hanem többi népet is attúl el-ijesztettem vólna.

4. Menyi száma lehetett az egész ősze gyülekezett népnek, hány kotsitok vólt, és milyen fegyverrel jöttetek, mennyi pénzt adtál Te erre az készültre, avagy máskor is, és kinek?

Számát az egész népnek megmondani nem tudom, Kotsi lehetett valami ötven, fegyvert éppen senkinél sem láttam, erre az Pompára leg kevesebbet sem költöttem, hanem virág vasárnapon midőn Processióval Koluthra mentem, Koluthi Plébános Úrnak nyóltz garast adtam, hasonló képpen többiek is, akik akoron ott vóltak, kitűl mi telhetett, adtak.

5. Voltál é még valaha fogva?

Soha sem.

Bűn Péter zobnaticai lakosra augusztus 17-én került sor. Vallomása szép példája annak, hogy szedték rá a gyógyulást akaró embereket a szervezők a veszélyes kalandjukban való részvételre. A kihallgatást vezető Piukovics Dániel kérdéseire válaszolva a következőképpen adta elő az esetet:

1. Mi a neved? hány esztendő, és honnand való vagy?

Bün Péter 29. Esztendő, házas R Catholicus, Zobnatitzán Vojnits Miska Úr Juhásza vagyok.

2. *Miért vagy fogva?*

Azért hogy Prosetzióval Kolutra indultam.

3. *Ki csábított téged az hamis Remetéhez, voltál é vele, és hol, s' mit adtál nékie, ki volt az Prosetziónak vezérje és ki bátorított benneteket, a' midőn vármegye házára rohantatok?*

Topolyai Kalára aszony és ennek Leánya csábított az Remetéhez, hogy mennyek mivel beteges vagyok, és az kigyógyít, és így az Tettes Substitutus vicae Ispány Úr Putrijához mentem, a'hol sokaság járt, mivel az hamis Remete ott tartózkodott, azólta az Remetét nem láttam, voltam virág-vasárnapján is Kolúthon, a'hol az Plébános Urnak adtam 2-es forintot misékre, most pedig hogy azon jött a' Prosetzió, én is a' többivel Gantza Jóska, és három aszony vezérlése alatt Kolutra indultam, hanem vármegye udvarába nem voltam, mert beteges lévén, hátul maradtam, és így mi történt az vármegye házánál nem tudom.

4. *Hogy csábított benneteket azon három Topolyai aszony és az Gantza Jóska?*

Minekutánna még az Prosetzió el-indult Gantza Joska és 3. Topolyai aszony beszélt hogy az Tömlőtzök ki-nyílnak, Remetéről a vas le-hullik, és így ha én is oda megyek ezen csudára meg-fogok gyógyulni.

5. *Voltále valaha fogva avagy büntetve?*

Maria Theresiopolisban voltam fogva, és büntetve lopásért.

Szlatka József vádlottal kapcsolatban előbb egy kis kitérőt kell tennünk. Őt augusztus 22-én hallgatták ki, de először nem a remeteügyben, hanem verekedésért:

1. *Mi a' neved? hova való vagy?*

Szlatka József 39 esztendő, Feleséges, Papista, Törtéli születés 36 eszten-deje hogy Bátskába lakom, most Vojnits Illés T(ábla): B(író): Úrnál Csósz vagyok.

2. *Miért vagy fogva?*

Nem tudom.

3. *Kiss János vallja, hogy Te szontai Vidakovits el lopatott 43 sörtésekbül hármat alatomba meg vetted, mellyeket az kárvalott nálad meg is ésmerte. Te mind azon által olly gonoszsággal éltél, hogy Kárvalottatt, midőn nálad volt verni akartad, és ha elnem szökött volna, meg tettetd volna a mellett több ízben a dologba Szolga Bíró Úr által hivattál, meg nem jelenvén, parantsolattyának szegezted magadat, miért tselekedted ezeket? és miért nem adtad által az Kárvalottnak az meg esmért servéseket, adjál okot?*

Igaz az, hogy én Kiss Jánostul három sertvést vettem, de az Kárvalott azokra nem fogaszkodott, hanem magam sertvéseimre három fehér südőkre, azért oda nem adtam, verni pedig sohasem akartam, én nem szegeztem magamat Szolga Bíró Úr parantsolatyának, hanem gondolván, hogy ezen dolog így el mulik, vissza huztam magamat.

4. *Meg vannak e azon három darab sertvések?*

Egy meg döglött, a másik ketejét pedig meg öltem.

5. *Vanne Ingó? vagy ingatlan jószágod?*

Van 3 Lovam, két Tehenem, és hat malatz fél esztendő.

6. *Voltál-é fogva? vagy Katona?*

Sem fogva sem Katona nem voltam.

Augusztus 25-én azután újból elővették, de most már Szent Miska szabaddítása miatt vallatták:

2. *Miért vagy fogva?*

Azért, hogy hamis Remetének követője voltam, mellyre Kecskés Klára, és Leánya Ács Kata reá beszéltt, kiknek tanátsából Zomborba is indultunk az Remetének Rabságtól leendő ki-szabadítása végett.

3. *Hogyan, és ki-által határozatott meg az a' nap és hely, hová öszve gyűtetek, – ki hirdette a' kordásoknak, és Helységeknek itten a' mi megyénkbe, ki Szegeden, ki hirdette a' kertészeknek, és távul Lakósoknak, valld meg?*

Dorozsmán hirdetés végett volt Kecskés Klára, és leánya Ács Kata egyszer tudom, – Gantza vitte őket taligán; – úgy szinte Szegeden, nem külömben Csantavéren, és Topolyán – is ezek hárman voltak, – így öszve jöttünk Topolya alatt Szöllőknél levő Csorda kútnál, és Csötörtökön, az az 12-dik Augustusba határozták meg az öszve jövetelünket, s' hogy onnan elmegyünk Zomborba a' mi jó Pásztorunknak meg szabadítására, a' hol a' midőn elérünk Zombori Tettes Vármegye Háza kapujához, a' kapuk, és Tömlöczök magától ki- fognak nyilni, és úgy a' Remete ki fog jönni, a' honnan ötet el fogjuk vinni.

4. *Már te meg vallottad, mi végre jöttetek öszve, és mitsoda ámtítás által – ez nem igaz, mert a' mint ti láttátok, hogy az ajtók nem nyíltak ki, mért nem mentetek vissza, hanem erővel rajta mentetek a' Tömlöczökre, és a' Remetét ki- szabadítani akartátok, öszve is csoportoztatok, hogy másodsor rajta mentek, ha a' katonaság széjjel nem szalasztott volna, mit felelsz erre?*

A' midőn az kapuhoz értem látván, hogy a' kapuk nem nyílnak, vissza mentem haza, mi történt azután, nem tudom.

5. *Ki tsináltatta a' Zászlót, Szent - Anna képét, koronát? és hol? mennyi fizetődött mind ezekért, és mennyi adtál te? kinél voltak a' beszédők?*

Az fehér zászlót nem tudom ki- tsináltatta, azt mind azonáltal hallom, hogy Adai vagy Szentai légyen; – a' Szent Anna képe az, mellye ennekelőtte Kollúthi oltáron vólt, és a' midőn az új el- készült, ezen kép Kormányos János, Vojnits Fábían Vice Ispány Úr kertészénél volt, – ezen képet hallom, hogy Kollúthi Plébános Úrtól kapta légyen; – ezen régi Szent - Anna képre fel függesztetett egy új korona, melly Zomborba egész Társaság által tsináltatott 100 Ftkon – ezen 100 ftokat én negyed magammal ki is fizettük, úgymint Mihés Maris, Bűn Péter, ezek Ifjabb Vojnits Mihály Úrnak cselédjei, és Pufants József, Vojnits Fábían Vice - Ispány Urban Juhásza; ezen 100 ftokat Gantza József adta nékem, hogy a' képet én ki- fizessem – a' melly képet én említett Társaimmal egyenesen Topolyai szöllők alá vittük, itten egy póznára fel- függesztetett, és körülötte egész éjtzaka énekeltek Szent Énekek. – A' Helységekben kiszedte a' pénzt vagy gabonát, nem tudom – ez alkalmatossággal én semmit sem adtam, hanem egyszer az oltárra adtam 2 ftokat, itten is a' Topolyai szöllők alatt Gantza vólt a' bé szedő.

6. *Mennyi pénzt szedett bé Gancza József? hol? és kitől, vallad meg?*

Gancza József nékem adott korona ki- fizetésére 100 ftokat, ennek meg- fizetésére ismét Gancza József adott 47 ftokat, hol szedte, 's kitől? nem tudom; – egyébberránt bizonyos, hogy Topolyai szöllők alatt Gancza szedett pénzt, de mennyit, s mi végre, nem tudom.

7. *Éppen, midőn Szombaton Topolyai szöllők alól az öszve - gyűlt Kordások Társasága indulni akart, - Kecskés Klára, leánya Ács Kata, és Gancza József mitsoda szavakkal szállottak légyen a' Kordásokhoz, beszéld - el?*

Előbb mint sem indulóba voltunk, Kecskés Klára, és Ács Kata, már sza- rándok ruhába fel- öltözve lévén, ezeket mondották: *Édes Atyámfiai, induly- lyunk Jézus, Mária, és Szent Anna nevébe, és erejével!* – hozzá adván: *a' mi jó Pásztorunknak meg- szabadittására Zomborba.* E' mellett Ács Kata mondotta, hogy nékie Jézus Krisztus az ki- nyílt Egekben arany Táblán arany betűkkel ezt jelentette. – Így ezekután el - indultunk, Egri Istvány és Csernai Pista Topolyai Lakosok előre mentek; a' zászlót Szentai Legény vitte, Szent- Anna képét eleintén Ács Kata, azután hol Bezeg, hol Laukó Pál Juhások vitték.

8. *Már tudva vagyon, hogy kotsikon fegyver vólt, bot, vas vella, kiknek az kotsijai voltak, valld meg?*

E felől semmit sem tudok.

9. *Kordákat ki - osztotta, és ki - fonyta az úton? az olvasókat ki árulta, és mi vólt az ára, valld meg?*

Hol osztattak a' Kordák, és ki által fonyattak az úton nem tudom; Olvasókat árulta Kecskés Klára, egy 20 xr vólt, az olvasóknak számát nem tudom.

10. *Voltál-e fogva, vagy katona?*

Sem fogva, sem katona nem voltam.

A Szlatka által elmondottak két szempontból fontosak az ügyben. Vallo-másának harmadik pontjában elmondja a szabadítási terv kifőzését, és meg-nevezte az értelmi szerzőket. Ács Katával történt szembesítéskor Antunovits főnótárius ezt a pontot tartotta legfontosabbnak, erre helyezte a hangsúlyt, hiszen az asszony elleni majdani vádat erre lehet alapozni. Vallomásának másik lényeges mozzanata a mozgalom pénzügyi vonatkozásai.

Lauka Pál szerencsésen hazajutott Zomborból, odahaza, Bajsán tartóztatták le, mert ő volt a bajsaiak szervezője. Először augusztus 25-én Topolyán hallgatták ki.

1. Mi a' neved, honnan való vagy, hány esztendő, mitsoda sorsú, és vallású vagy?

Laukó Pál, Kattymári születés, mostanság pediglen Tekéntetes Tábla Bíró Ifjabb Vojnits Istvány Úr Juhász - Bujtárja, feleséges, Romai Catholicus. 27 Esztendő vagyok.

2. Miért vagy fogva?

Folyó Hónapnak 14-ik napján hamis Remete Társasága, avagy követőivel, Zomborban mint egy 5, vagy 6 százan rész szerént kotsin, részszerént pedig gyalog el - menvén a' végre, hogy a' Remeténket ki - szabadítsuk Vármegeye Házára erőszakossan reá ütöttünk; de rész szerént katonaság, főképpen pedig az Pandurok által vissza verettetvén - én szerentséssen haza jutottam - de mivel velük voltam, azért fogattattam meg.

3. Beszélj el eredetét ezen utazásotoknak, kik voltak kezdőji? kik voltak Zomborig vezéritek, és miképpen keveredtél ezen Társaságba?

Ezen utazásnak, a' mi az én személyemet illeti, eredete, és a' Társaságba való keveredésem így történt: most Tavasszal halván Pásztor Társaimtól a' Remetének szent oktatásait, én - is annak halgatására elmentem, és magamat azon társaságba bé iktattam, melly alkalmatossággal én a' Kollúthon épüendő Szent Anna Asszony oltárjára 10 forintokat adtam, de ki volt a' Cassér? nem tudom, mert sokan voltak - azután Kollúthra ment a' Processió virág vasárnap, minthogy velük nem voltam, mi történt légyen, nem tudom; - azután nem sokára meg fogattatott a' a Remete, én imádságomtól el - nem - áltam ugyan, de egyebet nem míveltem. Mostanság Nagy Boldog Asszony nap előtt Gantza József Csantavéri Lakós és Szlatka József Zobnatitzai Csász új hírt terjesztettek pusztáinkba, hogy tudni illik Nagy Boldogasszony napján az egész társaság Topolyai szállók alatt öszve jöjjön, és hogy Jézus, Mária, Szent Anna nevében el menvén Zomborban a' Remetét ki - szabadítsuk, vele együtt Kollúthra, onnan Jeruzsálembe mennyünk - ezeket kiváltképpen kiabálta és terjesztette Gancza, Szlatka, 's a' két Asszony, úgy mint Kecskés Klára, és ennek leánya Kata, kiknek szavaira én is a' Társaságba bé - keveredtem.

4. Ezen hirdetések kívül még mitsoda Rendeléseket, tudni illik mi végre essen ezen Processió, és mitsoda Törvényeket szabtak Elöljáróid?

Egyéb Rendelés nem volt, hanem hogy Zomborba menvén térden állva imádkozzunk - akkor ki - jön a' remete hozzánk; el megyünk Kollúthra, onnan pedig a' hova ő fogja parantsolni, de más ki - menetelét nem tudom.

5. Hallod-é mért hazudsz? mikor Cservenyák János, annak felesége, és több Bajsai Lakosok szemedbe fogják mondani, miképpen te Bajsára jövén ezen Processióra ingerletted, és minden jövendőbéli áldásokkal ketsegtetted őket, hogy veled mennyenek, a' mint el is mentek – tehát valld meg éppen czéllyát. Nemes Vármegye Házának olly vakmerő meg támadását mitsoda szándékból bátorkodtátok elkövetni?

Én senkit sem verbuváltam, hanem Cservenyák János feleségével voltam, annak mondtam, hogy Kollúthra megyünk a' ki akar, jöjjön; egyebet nem szóllottam.

6. Mi czéllyá volt a' ti öszve jöveleteleknek, valld meg?

Nem tudom.

7. Ha te nem tudod, megmondom én: Áts Kata a' Társaságnak ezen, Égben általa láttatott Csudát adta elő; úgymint: az Papok bé- rekesztették a' mi Társaságunk Prófétáját, jó Pásztorát a' Sz. Remetét, és mivel nekünk az Krisztus ötet szabadítónknak, és meg- váltónknak adta, meg is engedte, hogy ötet kiszabadítsuk – mennyünk Zomborba el, onnan Kollúthra vigyük el – igaz-e valld meg?

Igaz, hogy úgy mondták a' két Aszonyok, úgymint Kecskés Klára, és Ács Kata, és ezen mondásnak hitelt adván, én is el- mentem; – ezen szavakat hallottam tőlök Dubokai völgyben a' keresztnél.

8. Ki tsináltatta a' Zászlót, Szent- Anna képét, és koronát? hol? és ki hozta el Topolyai szőlők alá? mennyit fizettél Te ezekre és mennyit mások, valld meg?

Ki tsináltatta, nem tudom, ki hozta, azt sem tudom; – én a' Kollúthi oltárra adtam 10 frtokat Vice- Ispány Úr Juhászának, kinek nevét nem tudom.

9. Hallod-é az kotsikon volt fegyver, bot, vas-vella, – valld meg, kinek kotsijai voltak?

Erről semmit sem tudok.

10. Voltál-e fogva, vagy katona?

Sem fogva, sem katona nem voltam.

Lauka másodszeri kihallgatása már Zomborban volt, ahol 1819. augusztusnak 30-án 's több utána való napokban Ttes Báts Vármegyének Zomborban tartatott főben járó törvényszékiben ezen Rab elő állíttatván az előbbenyi Önvalását mindenikben meg erősítvén hitelesített, egyszersmind ugyan ezen Rab, Kets-

kés Clára és Áts Kata Rabaszszonyokkal szembe állítattván 3-ik és 7-ik pontokban meg tétt Önvallást ezen aszszonyok igaznak elfogadták.

A bajsai Cservenyák Jánost Latinovits Tádé augusztus 27-én fogta vallatóra. Őt már korábbról ismerték, hiszen volt már egy s más a rovásán. A bajsai jobbágyok lázongásában letartóztatták, és 25 botot mértek a fenekére:

1. *Mi a' neved, honnan való, hány esztendő, mitsoda sorsú, és vallású vagy?*

Cservenyák János, 45 esztendő, Pápista, feleséges, Bajsai Lakós vagyok.

2. *Miért vagy fogva?*

Gondolom, hogy azért vagyok fogva, mivel hamis Remetének Társaságát követtem, és mivel most ezen bútságokkal voltam, a' kik Zomborba mentek hamis Remetének szabadítására – de én nem mentem Tettes Nemes Vármegeinek Cúriájába, tsak a' város sorompójáig, mivel észre vettem az el- kövendő czéllyokat.

3. *Ki által hivattattál ezen bútság szín alatt Zomborba való menetelre, 's mikor? vólt-é valaki jelen, midőn hivattattál, és mitsoda okokat adott elől néked, hogy te reállottál, valld meg?*

Pénteken, az az: Augusztus Hónapnak 13-ik napján Laukó Pál Vojnits Istvány Tábla - Bíró Úrnak Juhássza számaron bėjött Bajsára, és el jött hozzám, 's az egész faluban útszákon járt, és az Embereket lázétotta ekképpen, hogy Szombathon regvel mennénk el- bútságúra Kollúthra, én is jőjkek - el; jelen senki sem vólt, midőn engem hivott, ezen okra való nézve, hogy a' hamis Remete már ki- szabadúlt, és meg- engedett néki a' Tettes Vármege, mennyünk hozzája Kollúthra.

4. *Te azt vallod, hogy téged Kollúthra hivott Laukó, mégis ti Zomborba jöttetek, furtsa dolog, és hamis a' feleleted, igazat szőllj, jobb lészen dolgod.*

A' bútságosok Zombornak vették útttyokat, én a' midőn észre- vettem, zombori szőllőktől visza mentem; hallottam hogy bé - rohantak a' Tettes Vármege Cúriájába, a' honnan ki is kergettettek.

5. *A' zászlót, Szent - Anna képét, koronát ki tsináltatta? hol? és mennyi fizetődik érte, 's ki által? és te mennyit adtál ezen ki - tette Szépségekért, – a' kordát, és olvasót kitől kaptad, valld - meg!*

A' zászlót, koronát, és Szent Anna képét ki tsináltatta hol, és mennyit fizettek értők, nem tudom, én nem adtam erre semmit; az olvasóm régi, kordát a' feleségem hozott, de kitől nem tudom.

6. *Kinek vezérlése mellett vezetett ezen Processio?*

Hallottam, bizonyos Topolyai ember vólt, de ennek nevét nem tudom.

7. *Vóltál-e fogva, vagy katona?*

Fogva voltam Bajsai zenebonások között, és 25 botokkal meg - büntetődtem,
– katona nem voltam.

A topolyai Zsarnay Ádám, akit augusztus 28-án hallgattak ki, *Szív Szorongatásban* szenvedett, hitelt adva a három főkolompos szavainak a gyógyulás reményében csatlakozott a kordásokhoz. Vallatója sok olyat várt vallomásától, amivel még jobban alátámaszthatják az Ács Kata elleni vádak, de Zsarnay inkább csatlakozásának okáról beszél.

1. *Mi a neved, honnan való, hány esztendő, mitsoda sorsú, és vallású vagy?*

Zsarnay Ádám, 35 esztendő, Feleséges, pápista, Topolai Lakós vagyok.

2. *Miért vagy fogva?*

Azért vagyok fogva, mivel az hamis Remetének Követője voltam, és Ketskés Klára, Áts Kata, és Gantza Józsefnek hitelt adtam, de az Remetének szabadításáról semmit sem tudok.

3. *Hol jöttél az Bútsúsokkal öszve?*

Öszve jöttem Dubokába, Pillaszanovits Antal Úr szállásán, félvén Ketskés Klárának, Áts Katának, és Gantza Józsefnek mondásátul, hogy ha ezen öszve gyült processióval Zomborba az Remetének ki - szabadíttására, és onnan Kollútra menni nem fogok, Jesus, Mária, Sz - Annának tiszteletére, tehát az Kristus dög - halállal el - törülni fogja az Világot.

4. *Ki adta néked az Olvasót, Kordát, és mennyit adtál Kollúton az oltár fel - állítására pénzben vagy gabonába, és kinek?*

Az Kordát nekem Klára Aszszony adta Zobnaticza pusztában, Kórmányos János Kertész putrijában, a' hol az Remete, valami három hétig tartózkodott, de érette semmit sem adtam az Sz Anna oltárjára Kollúton, az Plébános Úrnak adtam 7 forintot magának kezében.

5. *Hallod é te, hól és mitsoda jelentést az Égből láttál, melyet te több embereknek el-beszélettél, most beszéd el itten?*

Most az őszel Demeter után történt a' midőn még az Sz Remete Monostoron tartózkodott, történt, hogy én akkoriba Szív Szorongatásban szenvedtem, halván Sz Remetének tetemes gyógyításairól, hozzája, hogy nékem segítene, Anyámmal el-mentem. Sz-Remetéhez el-érkezvén, nékie bajomat el-mondotam, Őnékem imádkozni parantsólt, és ő is vélem imádkozott, Kristus urunk öt sebeiért, ezen imádság alatt, én el-ájulván kimondhatatlan világosságot az Szobába, a' melly tsak rövid ideig tartott, ámbár gyertya világ az Szobába vólt, s' ezen világosságban láttam én, egy bodor szakálú fehér embert, melyet is én meg - látván el-kiáltottam magamat, Jesus, Mária el-ne hagy, erre magamhoz jövén ismét, semmit egyebet, az gyertya világnál nem láttam, az után mindjárt az a szív-szorítás el-hagyott.

6. *Fegyvere, Bot, vas villa volt é az Kotsikon, mellyek titeket követtek, és hány Kotsi?*

Az én tudtomra nem volt.

7. *Voltál é valamikor fogva?*

Sem Katona, sem fogva nem voltam.

A szabadítási kísérlet egyik kulcsfigurája Ács Kata topolyai asszony volt. 1819. augusztus 28-án vallatták az esemény kapcsán. Az ő vallomása a legérdekesebb, hiszen apró részletekig elmondja a remete működését, ugyanakkor a maga fanatikus megszállottságát sem rejti véka alá.

1. *Mi a neved? Hová való vagy etc.*

Ács Kata, 33 Esztendős, Özvegy, Papista, Mtheresiopolisi Születés, most Topolyán zselérképen lakom.

2. *Miért vagy fogva?*

Isten akarhatja, hogy fogva vagyok, az is Isten akarata volt, hogy Zomborba egész Társaság vélem meg jelent T. vgye Curiaba, és hogy eztet Társaságál meg tettem, el fogattattam.

3. *Halodé Te, Te az népet mítsoda végbül lázétottad? 'S kinek otkatásábúl? Vald meg!*

Az Remete Szent Atyánk tanított, hogy Jesus Mariát, Szent Annát, Szent Háromságot, és Kristus Jesus őtt méllséges Sebeiért tiszteljük, mert ha ezeket meg nem teszük, ez világ el vész, célja volt, hogy meg romlott, és gonoszba indult népet jóra fordítsa mellyet az mi Szent Atyánk 's Profétánk, megváltonk Szent Remete példáiul meg is tette:

4. *Hol tanított erre tikteket az Szent Remete váltottok? és ki szentelte őtett Szentnek ad ellől!*

Előszér Monostorszegen, azután Koluton, és közöl lévő Pusztákon, többnyire Zobnaticzon, Roglaticzán, in specia Zobnaticzon Kormányos Jánosnál Vojnits Fabián Alvice Ispány Úr csőszénél elfogadtatása előtt tanított benünket az mi Szent Atyánk; Tanításának kezdettét vette 1818-ik Esztendőben Husvét előtt.

Öröktül fogva Szent és öröké amen lesz, az Atya Isten pedig szentelte meg az mi megváltónkat Szent Remetét, ez mind az három személy közöt Fiú Isten, és mint Profeta hozánk le küldetettett az Atya Istentül.

5. *Te ezen hamis Remetét Fiú Istennek nevezed; ez pedig kupuszínaji születés, atya, anya vagyon néki, ezért tehát nem lehet Fiu Isten, és ha az, honnan bizonyítod Te azt, ad ellől.*

E folyó esztendei Pünkösöd első napján Hajnal Jósef házánál Topolyán, ahol én zsellérképen lakom éjczaka álmomba láttam égbül ki jönni Szenthárom-

ságot, Istennek minden Szentjeit, nagy világosságba, nagyobb szenteknek koronája, némellyeknek pedig püspök süvege vala, ezek előtt volt egy nagy arany Tábla, mellyet Angyalok tartották, Szent háromság közepén lévén, így arany betűkkel írva volt: hogy tiszteljük Kristus Jesut, Mariát, Szent Annat, és Jesus Kristus mellységes ött sebjeit, hol Szent Remetét megváltonkat Középen Szent háromság közöt látam, kinek megszabadítására, hogy Zomborba menyünk Kristus parantsolatra, és hogy az fog lenni mi Profétánk és meg váltonk, a' kit papok irígységből beáréstáltak, és mint Fiu Isten ottan tiszteltetett.

6. *Halodé Te, Te nem tucz írnya, sem olvasni, tehát keletett valakinek lenni, aki tudott olvasni, kiis annakutánna néked megmagyarázott, felelj igazán!*

Igaz, hogy én nem tudok olvasni, sem írnya, de akkor tudtam, Isten akaratya volt.

7. *Kolúton Plebános Úr kútját szentelte meg? Mitsoda czeremóniával? Volt-e jelen Plebános Úr? Kordákat ki szentelte meg? Mikor? Hol? És ki volt jelen?*

Kolúti Plebános Úr udvaran levő kútját Szent Remete, mi Profétánk 's megváltonk szentelte meg, Plebános úr ugyan nem jelen volt, de mindazonáltal othon volt; ekképen szentelte meg. Ki húzot egy vödör vizet azon kútból, és bene vizet megszentelvén vissza öntötte Szent Remete sok népnek jelenlétebe, szemök látására; ezen kút a' végett szenteltetett meg, hogy azon vízel embereket gyógyíthasanak általa, amint tette a mi Szent Atyánk.

Kordákat Monostorszegen templomban az akori ottan lévő administrator úr, most Plebanos Kraicsics Úr szemem látára a' mellyeket mindetig Joska nevű takács mester Ember kendőben templomba bé hozván szentelte meg:

Annakutána pedig Szent Atyánk, Profétánk és meg váltonk Remete Szentelte, de utóbb az nép maga maganak említett Kordakat csinálta és Kristus Jesus emlikezetire, mi módon ő kötöztetett, magukra kötöttek.

8. *Mennyi pénzt szedtetek? És mennyi gabonát? És Kinek adtattak által? Vald meg!*

Ki adta, ki szedte az pénzt nem tudom, mindazonáltal jól tudom, hogy aki ezen társaságban lépet, hogy maga jó szantából a menyi kitül telte, adott, s így ki 3 kr, ki 5 kr. ki 15 krajcárt, ki 30 krajcárokat adott többetég is, de melly Szumma volt az öszve szedet pénznek nem tudom; azt jól mindazonáltal tudom, hogy Kecskés Klára anyám Kulutra Plebános úrhoz több ízben, azaz háromszor vitt bé szedet pénzből, hol én is jelen voltam, a midőn Szuhányi Plebános Úrnak által adta, feleljen ő menyit kapot.

9. *Ki adta néktek Szent Anna képet? Hol csináltatott az Korona? és mi volt az ára? Tehát zászlót hol csináltattatok? Vald meg!*

Szent Anna képet Kormányos János Kolútról hozta virágh vasárnapokra folyó Eztendőben, ki adta által néki nem tudom. Koronát Zomborba csináltattunk, mi volt az ára nem tudom, mivel Sztatka Jósef fizeti meg;

Az fehér zászlót adaiak vagy Szentaiak hozták de kitsoda nem tudom.

10. Kinek rendelesibül csináltattatok az szarandok ruhákat? Kinül szedtéttek reá az pénzt? Mennyit: Hol? És hol vetétek az vaszonyt? Ki varta vala meg.

Kérdésben forgó ruha Isten akaratyából tsináltatott, hogy abban Szent hitnek czímerit hozzuk. Én édes anyám Klára Kecskés vartuk meg vásznot Szegeden vettük néptül bé szedett pénzbül.

11. Te anyáadal Kecskés Klárával és Gantza Jósefel leg főbb indítója és követője voltak az hamis Remetének, Te rea is beszéleted anyadal, Gantzával az népet, hogy ezen erőszakot, és zenebonát tegyetek, melly TV(ármege)gye Kúriába történt.

Ezt szemedbe fogják mondani Sztatka Jósef, Laukó Pál, Zsarnay Adám, nem külömben Szeles Trezsi aki az harangot vitte, Egri Verona, Rak Maris Topolyai Leányok el indultak Processióba Gyertyákat vittek, hogy Te őket verbóváltal anyadal.

Erre én őket rea nem beszéltem, hanem maguk örömetst jöttek.

12. Mitsoda célja volt ezen útóbi Processiónak, és miért jöttek Zomborba T vmegye Kuriába erőszakos tenni, és hamis Remetét meg Szabadítani, miért nem mentettek Kolutra, mint fel tett czilyotok volt.

Hogy Zomborba jöttünk Isten akaratya volt, és hogy Szent Remetét ki akartuk szabadítani igaz mert Isten akaratya volt, amintis hogy el fogatattunk Isten akaratya.

13. Halodé Te ime Sztatka Jósef, Laukó Pál szemedbe fogják mondani, hogy az öszve jött néphez minek előtte el indultattok topolyai szőlők alul ezen szavakat mondottad légyen:

Édes Atyánk fiai induljunk Jesus Maria Sz Anna nevében, és erejevel, ami jó Pasztorunk meg szabadítására Zomborba emellett te mondottad, hogy nékéd Jesus Kristus aki nyilt egekbe arany táblán arany betűkkel ezt jelentette igaz-e vald meg.

Nem tagadom úgy volt, de Isten akaratyából történt. Kész vagyok meghalni.

14. Mi okra való nézve ezen hamis remetét záráták az Papok a' mint te mondtad, és honnand tudod Te aztat meg mutatni.

Irigységbül azért, mert jobban hajul az nép Szent Remete szavaira, és mivel látták, hogy ő sok, és még több rosz, és káromkodó Embereket meg térített, a' mellyeket az Papok meg nem térítheték:

Magamis roszabb voltam mint Szent Magdolna, és ezen Szent Remete annyira jó utra hozot, hogy mostanában semmi sem kel e világon, mire az papok engem nem vehetek.

15. Volt-e Kotsikon fegyver, bot, vasvilla, 's ha volt hany Kotsin és kien volt valdung?

Olvason kívül egyíbb nem volt.

16. Voltal-e fogva: vagy büntetve?

Sem fogva, sem büntetve nem voltam.

A bírósági eljárás során augusztus 30-án még egyszer kihallgatták Ács Katát, aki *önn* vallását *mindenekben erősítvén hitelesítette*.

A letartóztatottak eddigi vallomásából egyértelműen kiderült, hogy a remete szabadításának egyik értelmi szerzője éppen Ács Kata volt. A kihallgatások ilyen irányban folytak, bizonyítékot szerezni a vád megalapozásához.

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

¹ Bende József: A Szent-Miska-féle vallási mozgalom keletkezése és lefolyása. Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat évkönyve, VI. évf., 110. p., Zombor, 1890

² Uo.

KRITIKAI SZEMLE

KÖNYVEK

AZ ESSZÉ SOKFÉLE TERMÉSZETE

Csányi Erzsébet: *Világirodalmi kontúr*. Forum, Újvidék–Iskolakultúra, Pécs, 2000

Két, a metanarratív próza, azon belül a saját eszköztárára reflektáló regény problémavilágát vizsgáló tanulmánykötetének (az 1992-es *Szövegvilágok: a fikció fölénye* és az 1996-ban napvilágot látott *A regény öntudata*) megjelenését követően, Csányi Erzsébet harmadik könyve műfajváltó. A kisesszé és a(z) – tudományos kutatás elveit az egyéni interpretáció lehetőségei felé megnyitó – esszétanulmány formai keretei között, illetve elvei értelmében vizsgálja az irodalmi mű mikromozzanatait, valamint azokat az egyetemes érvényű irodalmi jelenségeket, amelyek a társadalmi-szellemi fejlődés ugyanazon szintjein az időrendiségtől, a térbeli hovatartozástól függetlenül megjelennek az irodalmak alakulástörténetében. A szerző által vizsgált jelenségek tehát a műben való törvényszerű jelenlétüknek, illetve a különböző irodalmakban kimutatható általános érvényűségüknek köszönhetően a világirodalmi jelleg, a nemzeti irodalmak specifikusságának határai közül kilépő irányultság jegyeit viselik magukon: a világirodalom fogalomkörébe, az irodalomközi közösség, illetve az irodalmak közötti interakciók világába tartoznak.

Csányi Erzsébet *Világirodalmi kontúr* című új kötete az esszé összetett, többféleséget tükröző műfaji sajátosságait érvényesítve tagolódik két fejezetre. Első tömbjét az ún. kisesszék alkotják, amelyek egyetlen sajátos irodalomalkotó mozzanatot helyeznek az elemzés középpontjába. A kijelölt kérdéshez való közelítésmód ezekben többnyire deduktív jellegű, az értelmezés eredményét pedig specifikus mozzanatokra rávilágító tömör megállapítások és példák összessége reprezentálja. Kronológiai rendet érvényesítve kapcsolódnak egymáshoz azon fejlődési ív mentén, amely a görög mítoszok világától a középkor, a reneszánsz, a barokk vagy a felvilágosodás irodalmának jelenségein át a romantika és a naturalizmus sajátosságait felölelve a mai intellektuális próza, azon túl pedig a transzkulturalizmus értékrendjének létrejöttéig terjed. Ilyen kontextusban kerülnek megvilágításra azok a mozzanatok és eljárások, amelyek többek között Homérosz, Plátón, Longosz, Héliodorosz, Apuleius, Petronius, Petrarca, Boccaccio, Rabelais, Cervantes, Montaigne, Shakespeare, Defoe, Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Diderot,

Goethe, Heine, Gogol, Baudelaire, Rimbaud, Kafka, Proust, Musil, Rilke, Hamvas Béla, Peter Sloterdijk, Golding és Filip David műveit alkotják. Kisesszéit a szerző rendszerint egy definiatív értékű megállapítással, ritkábban egy részmotívumra irányuló kérdéssel vezeti be, gondolkodásának menetét pedig e tömör megállapítás felfejtése, lebontása, vagy a kérdés körüljárása jelenti, határozza meg. „A sztereotípiákból építkező ókori görög erotikus regény a szerelem konformista modelljét ábrázolja” – hangzik az a tézis, amely a „longoszi idill” mibenlétének vizsgálatát indukálja Longosz *Daphnisz és Khloé* című művében. „A halandzsa az irodalmi műben nem semmitmondó szószaporítás” – állítja a szerző *Irodalom: halandzsa* című írása első mondatában, amelynek bizonyító eljárását Boccaccio művének e szempont szerinti elemzése jelenti. Hasonló módszerrel világítja meg előttünk a mítoszok kifejezte tudatalatti szimbólumvilágát, Homérosz halálképeit, a lakoma műfaját, Rabelais világtéremtől nyelvét, mutat rá a cervantesi intertextualitás és metanarráció lényegjegyeire, értelmezi Shakespeare életét mint keretes műalkotást, a Defoe alkotta szigetszimbólumot vagy Montesquieu szellemességét. „Az ízlés és mérték szigorú francia iskoláját kijáró XVIII. században sokszor ott termett maradandó érték, ahol a szerző nem is gondolt rá, az ízléskódexre se nagyon” – mondja Voltaire *Candide*-ja kapcsán, miután azokat az eljárásokat veszi szemügyre, melyek révén a filozofikus tézisregény és kalandregény-paródia „minden szavának olyan súlya van, mint a költészetben”. Ezeket a csiszolt stílusú klasszicista beszédmód formáival azonosítja, melyek révén „szárnyakat kapott egy még kialakulatlan, lenézett műfaj, a regény képlekeny keretei között”. Más írásában azt vizsgálja, „vajon mit jelent a könyv az irodalmi hős számára”, s ennek kapcsán Hamletről, Don Quijotéről és Werherről mint „olvasó hős”-ről kapunk képet, illetve a borgesai könyv „tárgyi mivoltának mágikus ereje” lesz elemzésének tárgya. „A könyv Borgesnél hordozza mindazt, ami az ember számára felfoghatatlan, ezért iszonyú. A könyv fedelei közé zárul a végtelen” – állapítja meg. *Világirodalom és transzkulturalizmus* című fejezetzáró írásában viszont azt elemzi, milyen helyet foglalnak el a nemzetiségi-kisebbségi irodalmak mint sajátos irodalomközi közösségek a világirodalom fejlődési folyamataiban. Ezeknek az irodalomnak legspecifikusabb jelentőségét abban látja, miszerint „létük eleve kizárja az irodalomról való sematikus gondolkodásmodot”, hiszen több kontextusba helyeztettségüknel fogva csak progresszív szellemiségű értékrend jellemezheti őket.

Könyvének második fejezetében (mint korábbi két kötetében) Csányi az intellektuális próza lényegi problémavilágát, a narráció formáit helyezi értelmezési modelljének középpontjába. E szempontok szerint tanulmányozza a *Biblia* metanyelvét, Tolnai Ottó *Rovarház* című regényét, Borges *Homokkönyvét*, a valóságidézetekeket-szövegidézetekeket Hajnóczay Péter *A halál kilovagol Perzsiából* című kisregényében, az idézésformákat Esterházy *Függőjében*, a Krasznahorkai műveiben előforduló metanarratív jelenségeket, valamint a textus és kontextus viszonyát Svetislav Basara *Fáma a kerékpárosokról* című regényében. Írásának szervezőelve minden esetben az értelmezett művel kapcsolatban felállított hipotézis, amelynek bizonyítási eljárása a szövegvilágok feltárásának új elméletein és értelmezési modelljein alapul. Az esszé műfaja ugyanakkor lehetőséget ad a szerző számára, hogy a szakszerű vizsgálat módszerei mellett az egyéni interpretációnak, a befogadói újraalkotásnak (a műalkotásnak mint az olvasó tudatában megtörténő eseménynek) a formáit és lehetőségeit is érvényesítse munkájában. Csányinak a narráció jelenségeit kutató tanulmányai épp az esszé műfajának e többszintűsége és többszínűsége,

azaz a tudományosságot és a személyes látásmódot egyesítő sajátossága révén válhatnak tudományos szakszöveget meghaladó szuverén alkotássá. Az általa kutatott kérdéskör ugyanakkor nemcsak a vizsgált művek szerzősége, hanem egyetemessége, a törvényszerű jelenléti funkciója révén tartoznak egy „világirodalmi kontúr” által meghatározott területhez.

BENCE Erika

„TALÁLNI ÚGYSE FOGOM”

Szathmári István: *Kurdok a városban*. Novellák. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2000

„Istenem, hisz mindenki jött valahonnan. Még azok is, akik itt születtek. Csak jönnek, özönlnek. Mint akik tudják, miért. És persze, hogy tudják. A lány is, aki csak pénteken érkezik.”

A *Helyzetjelentés* idézett szövegrészlete a *Kurdok a városban* című új Szathmári-kötet mottója lehetne. Mindenki jött valahonnan, és még mindig fontos, hogy *ott* (ti. ahonnan jött) mi van, de a miért jött nem *ennyire* megválaszolható, mint a pénteki lány esetében. A kajüt-lét közérzetelemzése, vagyis a novella zárlata mindent imbolygóvá változtat. A tavasz és a konkrét utcanevek kapaszkodót és korlátot jelentenek.

Az encienciahiányból fakad az az írói attitűd, amely Szathmári István ötödik kötetének én-narratívumát meghatározza. A dantei hármast beosztás (az arányok persze változtak) egy új *Ecce homo* történet olvasatlehetőségét adja meg. Nietzsche önéletrajzi kötetének bevezetője a *tüli* perspektíváját emeli ki, Szathmári István szintén ezt az emlékező gondolkodást, a *Gedächtnis* lehetőségét választja. Az *Andok felé* kötet cím a „felé” mozgást sejtette, ez a kötet viszont a városban-létre reflektál. Az *Andok felé* és az *Álmok és életek* utazója megállapodást kereső „utassá” változott, a lírai én pedig egyre inkább epikus énné alakul át.

„A város az én ketreecem” – olvasható a kötet első novellájában (A város és a költő), az *Ez is egy nap volt* narrátora pedig az Állatkert büdös ketrecci között téblábol, majd a szűk szobát érzi ketrecszerűnek. A képzettársítás ontológiai szempontból válik fontossá.

A város, amellyel az egyén azonosulni szeretne, behatárolt tér, a rácsképzet kapcsolódik hozzá. A város nélkül és a város miatt nem megy semmi. A lehetőségek megrekednek, itt minden csak kezdődik. A város fogva tart. A város határok egymásba csúsznak. Szabadka, a Csikágó vagy a Diószeghy egyben van, vagy egyben nincs. A villamossal, régi motívumával (amelyet Szathmári fedezett fel) folytat párbeszédet az író-én: „Villamosom síneit főlszedték örökre. Hiába álmodom újra és újra. Írom meg csöngetését, kerekeinek hátborzongató sikolyát. A házak, épületek történetét, melyek nap mint nap látták, körülfogták. Mert nincsen már” (Ha kérdezed, milyen). A villamos tehát „húséges” szabadkai villamos, ám az előző kötetek sínkereső magatartása eltűnik, és a sínek eltűnése „örök”-re szól. A végpontból a *Csikágói blues* is elhalkult, sőt elhallgatott. Az időutazás a kamaszkor újrafelfedezését teszi lehetővé. A városnak (városoknak) magánmitológiája alakul ki, olyannyira, hogy az (önironikus) eposzírói fogásra is ráismer az olvasó. A tó állandó jelzőt kapott: *tejszínű* tó lett, a városháza *kereszt-csillag-kereszt* cseréje a szabadkai

mítosz középpontjába került. Mitizálódott a Triglav cukrászda, Mirko szabadkai könyvesboltja, a jegenye, a galagonya, viszont a próbababa már áthidalja a várostereket, a csoda pedig a Diószeghy utca lakóival kapcsolatban szintén felmerül. Az anya- és apamítosz folytatódik, a találkozások metamorfózist eredményeznek. A kérdések és reflexiók, az erotikus mozzanatok feldolgozása, az ironikus öninterpretálás és főként a novellák zárlatai és záró mondatai a tudatos demitizáló fróji törekvés hordozói. A túliból minden átértelmezhető és változtatható, átrajzolható, mint Bodor Ádám novellájában a gyermekkorban megszerzett kép, az *Eufrátesz Babilonnál*, amelyet az adott történelmi szituáció „rajzoltat” át, változtat meg.

Szathmári István novelláskötetének első „ciklusa” az adott háborús körülményekre reflektál, a városelhagyás történetvillanásait pergeti vissza, az illúzióvesztés cikázó élménytöredékeit rögzíti. Szirmai világa szólítja meg az én-elbeszélőt a már említett *Ha kérdezed, milyen* című novellában: „Én félni kezdtem akkor, mert nem tudtam, mi is az biztosan, hogy visznek el éjjel, és csöngögetnek, dörömbölnék az ajtón, ha egyenruhásokat láttam, a fal mellé húzódtam, közben egy volt szeretőm városa dőlt össze pár óra alatt. Nem tudtam, miért e bujkálás, és mit is kéne tenni, az iskolában, ahol dolgoztam, a falakra új képek, feliratok kerültek, a diákok másként szóltak hozzám, kollégáim szeméből nem néztem ki semmit, és futottam haza, hogy halljam a híreket, melyek csak még bizonytalanabbá tettek, mondtam neked, neked, akivel már kilenc éve éltem, mi lesz, igen, de te nem nagyon foglalkoztál velem, és maradt a szoba, a gürc. Szirmai világa. De nem sokáig. Mert lazítani *kell*ett, repülni nagyon, mint soha még. Feledni azt is, ami majd ezután jön.”

Az idézett részlet szinte filmszerűen sűríti az átváltozás pillanatát, ellenben most is a reflexió a lényegesebb: a Szirmai-evidencia és a prognózis, a még meg sem valósultak kötelező feledése, persze már az emlékező én nézőpontja nyilvánul meg.

„Nihil-prófétáló” szavak, mondta valami hasonlóról a Szent Orpheus breviáriumának töredékben maradt kötetében Szentkuthy Miklós. Csakhogy a másik városban minden másként alakul.

A Szathmári-kötet újat hozó „fejezete” az utolsó, a *Couleur locale*. A helyi színek eddig Szabadkához kötődtek, és ez most is megmarad, viszont a leltár bővül, az új helyi színek ismeretében átértelmeződik Szenteleky elmélete is. A szerző-ént a jelenlevő helyett a távoli, a hiányzó, az állandó helyett pedig a változó érdekli. Az átcsúszások szintén az azonosságkutatással függnek össze. A Diószeghy tetten érhető a vajszerű fény, és ez a városrész (az én számára város) olyan, mint a valamikor megismert Kertváros.

Kiemelkedik a novelláskötet egyik találkozás által ihletett novellája, *A Szép Ernő utca*. A műhelyitkókból talán annyi elárulható, hogy véletlenül kapta ezt a címet. Nem Tandorihoz kötődik, és nem is irodalmunk utcanév-címet kedvelő hagyományához (például Majtényi, Tolnai), hanem az 1999-es bombázás emlékéhez, ahhoz a bizonyos szabadkai utcához, amely „sebet” kapott. A Szép Ernő utca meg a Varjasék összekapcsolása a megóvás mozzanatával kerül be az író-én „fantáziálásába”, és az olvasóban tudatosul a couleur locale funkciója: amit nem védünk, óvunk meg, az eltűnik, és ez az évszázad veszélyét jelent.

„Kurd” nézőpontból a helyi színek is másként láthatóak, ám a kurdság idegenséget és veszélyeztetettséget is jelent. Toldi Éva mutatott rá az *itthon* és az *otthon* szétvál

jelentésére, az otthont azonban az *ott* cserélte fel, de ez csak a tér- és időbeli távlatra utal, mert belül minden együtt van.

Szathmári István prózaritmusára ugyancsak felfigyelt a recepció. A körmondatok azonban az idők során változtak. A „gondolatfutamok” szerkesztése átalakult, Nadas Péter körmondataihoz hasonlóan a körmondat szinte „műfaji” rangot kapott. A párbeszédet (is) a körmondatok helyettesítik, hiszen az én-narrátor megértésstratégiája és reagálása lényegesebb. Tipikus „fordulat” például az „*így a lány*” megoldás, vagyis a megnyilatkozások interpretálása. A reflexió ironizálhatja, el is bizonytalaníthatja a kijelentéseket. Ugyanakkor az epikus én, a narrátor lép előtérbe, aki a történettöredékeket rövid, vágott mondatokban hozza be szövegébe. A történettöredékek idejét a napszakok és évszakok pontos megjelölése konkretizálja, az időhatárok és a mulandóság vonatkozásai kezdettől fogva jelen vannak Szathmári frói világában. A nyelvi rétegek tudatos keveredése, az angol nyelvű szövegfoszlányok, szavak alkalmazása az ironikus fró-én attitűdjét jelzik, az irodalmi nyelv értelmezése változik meg.

A kötet utolsó novellájában került be a díszdisznó parabolája, amelyet egy gyöngyház berakású késsel trancsíroztak szét. Pedig volt, aki nagyon szerette azt az állatot.

HÓZSA Éva

NŐ(K) NÉLKÜL

Darvasi László: *Szerezni egy nőt*. Háborús novellák. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2000

(1) „az élet mit sem ér, ha az ima és a föld között tékozló üresség ír regényt magának”.

A háborúban csak a hiány és az értelmetlenség szövi hálóját, melybe a sors által irányított áldozatok (mi emberek!) esnek, s a zsákmányát leső halál eszi meg őket. Darvasi könyve, a *Szerezni egy nőt* erről szól. Vagyis, az értelmezhetőség szempontjából állít(hat)om, hogy ez is egy lehetséges „bejárat” (R. Barthes) a szövegbe. Ezt szuggerálja a megadott alcím is: háborús novellák. De ezt erősíti a szöveg (az elmegyógyintézet), melynek minden szereplőjét/lakóját defektus jellemzi („Imre Portinkó a családja elvesztése óta árul, de soha, senkinek nem adott el.”). Nincs olyan szöveg hely, amely az értelmet sugallná. Ebben a könyvben minden „értelmetlen”. Még az író is szkeptikus: „Én sem értem magamat, s főként nem értem azokat a történeteket, melyeket a háborúval kapcsolatban (. . .) elmondtam.” Azért, mert a háborút sem lehet érteni.

„Nem dicsekvésképpen mondom, de a mi földünk olyan, hogy gyakorta találunk rajta emberi maradványokat, hullákat vagy gondtalanul elhagyott testrészeket.” A millió sem sugároz reményt. Ezen a tájon a háború neveli az embert. Ezért képes gyermeket, idős embert vagy saját apját (is) megölni. Ez a létközeg csak az abnormális tetteknek és a deformált egyéneknek a szülőanyja. Ezáltal felmenti lakóját a gondolkodás és a felelősség alól. Sőt, megkönnyíti az életet: „Csupán annyit kér az embertől, vegyen részt benne. A háború azt kéri, legyél az alkalmazottja, és aki úgy dönt, hogy hajlandó lövészárkokban aludni, azoknak a szerencséseknék leegyszerűsödik minden, szerelem, halál (. . .)”. Az ember elveszti identitását, egy a sok közül. Felcserélhető, behelyettesíthető – csak áldozat. A háború kiöli az érzéseket. Szerelem, hűség csak torz formában kap helyet. De a gyűlölet virágzik: az ember lelkének felét „a gyűlölet fonta be, mint pókháló, és képtelen e gyűlölet

nélkül élni.”; „Egy másik hivatalnok azt parancsolta, ha meghal, titokban helyezzem a sírjába az ellensége képét, hogy odalent is legyen kit gyűlölnie.”

A nemi kielégülés animális szintre degradálódik. Csak a (meg)szerzés dominál. Darvasi könyvéből érzés nélküli aktusok tömkelege vetül elénk. Szereplője „véresre hágatja magát”. A szadista előjátékot követi a véres orgazmus. A magömlés is morbid. Az aktuális elbeszélő-én bemászik a koporsóba a halott kislány mellé: „Nem nyúltam a kislányhoz, csak feküdtem mellette, míg végül kiömlött a magom, és aztán elaludtam (. . .).” Nemcsak morbid, hanem fájdalmas is – mint a háború – a kielégülés: „más nő ölébe jajgatom a magom”. A szeretkezés is paradoxsá válik. Életet öntenek a nőbe, hogy aztán a háború ölje meg.

A morbid és groteszk háborús léthelyzet nem kevésbé morbid és groteszk irodalmi eszközöket szül, pl. a következő hasonlat: „Csupa arany és ékszer volt Emilia Kastyja, és olyan szép, mint a halottakra fagyott mosoly.”

A háború ellentmondásos funkciója evidens. Élünk, szeretkezünk, szaporodunk, hogy aztán meghalhassunk. Holott minden hiábavaló. Ennek az értelmetlenségnek, s hiábavalóságnak adja Darvasi autentikus művészi képét a természetre vetítve: „Nő a fűszál, növekszik, mert tudja, hogy van Isten, és nézi őt. És nem nő tovább, mert megtudja, hogy *hiába* ez is. (. . .) a madár is csak szolga. Repülj csak, mert tiéd a szárnyad. De a szárnyalás nem lesz a tiéd soha” (kiemelés tőlem).

(2)

„Honnan jönnek a nők, Petrusa?

A temetőből jönnek, Luft úr.

No és hová tartanak a nők, Petrusa?

A temetőbe, Luft úr.

És mit csinálnak a férfiak, Petrusa?

Dalolva ássák a sírokat, Luft úr.”

Ez a dialógus lehet a kulcsa egy lehetséges olvasatnak. Mégpedig: a könyvet átszövő vezérmotívum: a nő alacsonyabbrendű, értéktelenebb a férfinál. Az erősebb nem dominál a háborúban, a nő harcra képtelen. A férfi pedig dalolva viseli el a borzalmakat, s szerez egy újabb nőt.

A nő csak eszköz. A kielégülés és a megszerzés tárgya. Szinte minden novellában pénzért veszik meg, fizetik ki. Megalázott és kiszolgáltatott helyzete ezáltal csak erősödik, hisz őt megvásárolták: tulajdon. Tehát, teljesítenie kell birtoklójának akaratát („Kézen fogtam a lányt, az enyém volt. Fizettem érte pénzzel és mesékkel”). Lényegtelen a férfi számára kit vesz meg: élőt vagy holtat („Ha megölm, akkor az enyém.”), szajhát vagy még ártatlant, szőkét vagy barnát. A lényeg, hogy nő legyen és elégítse ki perverz vágyait. Ezek a vágyak sokszor nem valósulnak meg fizikai szinten, csak gondolati síkon (még akkor is, ha a nő elérhető). Vagy egyszerűen azért kell a nő, „hogy csak legyen”. Esetleg a férfiak patológikus esetek, akik sokszor anyát akarnak kapni a nőben, vagy éppen Ödipusz-komplexusban szenvednek, s megölik az apát, hogy az anyjuk saját ágyasuk, szeretőjük legyen. Persze a nők sem épek, őket is megőrjítette már a háború. A beszélő nevek mögött rejelő nők (Pamela Krv, Milenka Carica, Baba Franciska stb.) szajhák, szeretők, feleségek, tudatlan lányok stb. Mind csak „eszközök”, még akkor is, ha uralkodnak (Milenka Carica). Nem tudnak felébredni álmukból, a bombázás zavarta meg elméjüket, „kékek”, naivak, tudatlanok. Ők csak egyek a sok közül: „Csak egy nő volt.

Árnyék.” Nem aktív, élő, tudatos lény, hanem csak árnyék. Ezért lehet véresre hágni, rugdosni, megbecsteleníteni, vagyis női mivoltában megalázni. A gondolatindító dialógusra reflektál a következő citátum: „ha egy nő hal meg, mintha kevesebb menne el a világból. Holott a nők szülnek is. És mégis kevesebbek”. Darvasi ezzel nem akarta eltörölni az emancipáció érvényét, csak illusztrálta, hogy olyan életközegben, ahol háború dúl, nem érvényesülnek a „rendes” (háború nélküli) élet normái. Nem is léteznek normák, csak téboly.

(3) Schreiber, az író egyes szám első személyben meséli el a háborús történeteket (beszélő nevekkkel élve a műben). Egyetlen novellában vált át harmadik személyű elbeszélésre, de abban sem homogén a mindentudó narrátor jelenléte. Önmagáról beszél egyes szám első és harmadik személyben. Gyakran váltogatja az elbeszélő módokat. Ezzel a technikával is nyomatékosítani akarja, hogy az „én” bárki lehet. Akárkit be lehet helyettesíteni az én mögé, a háborúban elveszik az individuum: „Baum én vagyok, akiről gyakorta úgy kell beszélnem, akárha valaki másról szólnék.”

Az első megszólalás, az író véleménye a háborúról. Pontosabban a történeti/meséi a háborúról, hiszen nem akarja véleményezni, sem jelzővel ellátni ezt a borzalmat. Nem is lehet! Csak beszélni lehet róla, elmondani/leírni a „szart”, nem pedig a seggtörőlkendő sorsán töprengeni. Ars poeticáját fejt ki: nem a dekoráció a történet lényege, a háború önmagáért beszél. Darvasi a háborúban elnyomott, cenzúrált író szerepét is jól látja. Elmenekülni vagy behódolni alternatíva működik, más lehetőség nincs. A kiemelkedő „hősök” szóják meg, hogy az író miről mesélhet („Ha valami lelki nyavalya lesz úrrá rajtuk, ami az írónál gyakori esemény, addig énekel nekik és veri őket, míg nyugodnak, s az Adria Restaurant valamelyik csöndes pincéje szobájában újra alkotni nem kezdenek”). Schreiber, vagy Darvasi ír, hall, lát, mond, tud, tapasztal történeteket a háborúról. Egyes szám első személyben mondja el a brutális „sztorikat”, melyeket a háború szült. Hol művésztágkészítőként, hol sírásóként, hol úszómesterként stb. Neve néha Bog Dan, Rada Hand, Wolf, Szasa Grab stb. Ez viszont lényegtelen, ahogy írja „Az én nevem, mindegy.” Azért, mert bárki lehet. Egy név mögé akármelyik ember behelyettesíthető. A háború név nélkül őrli és emészti áldozatait. Az első novella után különféle szerepkörbe bújva jelenik meg a narrátor, majd a könyv központi novellájában ismét saját alkotói szerepét sokszorozza meg. Ebben a részben játssza el forgatókönyv szerint a háborús író, s ebben a jelenetben duplázódnak meg a Darvasi könyv szereplői, s lesznek egy fikatív forgatókönyv részei. Vagyis a *Szerezni egy nőt* szövegébe épül be a *Szerezni egy nőt* forgatókönyve mint metatextuális elem. Ezen a szöveghelyen éleződik ki legintenzívebben a való és valótlan közötti távolság problémájának. Ebben a „valószerűtlenül valóságos, mégis filmszerű kavalkádban” tűnik el a fikció, s mutatja meg magát a kegyetlen valóság. A történet ideje elmosódik, a narrátor sem tudja pontosan. Mintha nem is ő élné az időt: „Teltek a napok, mert valaki használta őket. Hát, mondjuk, nem én.”

(4) A fentebb említett metatextuális elem adja meg a *Szerezni egy nőt* történetét. S ad egy olyan olvasási stratégiát, mellyel már nem novellákat, hanem egy összefüggő regényt olvasunk. (A forma és az alcím viszont úgy diktálja, hogy a műről novellaként írjak továbbra is.) Vagyis a történet, melyet az „író” bevezetője előz meg, arról szól, hogy egy angol őrnagy, „aki különben valóságos személy” (Fokozzuk a fikatív/reális momentumok távolságát? Nem, egy angol őrnagy tényleg létezhet egy ilyen szituációban.) Milenka Carica ellen küzd. Aki a „regény” kulcsfigurájának tekinthető, hiszen

minden cselekményszál, valamilyen módon, hozzá vezet. Kereszteződési pontként van jelen. Hol anya, hol szerető, hol unoka stb. „Közvetlen” kapcsolatba csak úgy kerül az őrnagy ezzel a szép, ám nyomorék nővel, Milenkával, hogy az ő múltját viseli majd később. Kettejük küzdelmébe kerülnek epizód szereplők, akik szintén, valamilyen oknál fogva, kapcsolatban vannak Milenka Caricával (nem véletlen a carica elnevezés!). A novellák egymásba átfolyó alanyai és szituációi informálnak bennünket ezekről a kontaktusokról. A helyszín, többnyire, Jakulevó. Itt ásatások folynak. A föld alól kerülnek a felszínre a háború áldozatai: gyerekek, aggok, megcsonkított maradványok, fej nélküli csontvázak, kézfejek, fülek stb. Rada Hand a művétagkészítő, ezért ő is a központi figurák közé sorolható, hisz az őrnagy és Milenka is általa lesz, egy bizonyos fokig, teljes/egész. Műhelye groteszk jellegű: „Nem csak múlábak és műkezek, de különböző méretű műfejek is akadnak nálam.” Egyesek különleges képességgel (vagy betegséggel!) rendelkeznek. Ezek a furcsa figurák megrontanak maguk körül mindent (csak a pénzt nem), magukban hallják a „halálrádiót”, előre látják a jövőt (a sors iróniája, hogy az angol őrnagy kiválaszt magának egy múltbat, hisz nem sokkal később éppen erre lesz szükségé. Kézfejét is „jövőbe látóan” szerzi meg).

(5) Darvasi metafizikai felfogását (is) a háború indukálta. Lerombolja a keresztény világgépet: „Istennek meghaladta az erejét a teremtés, belebetegedett az alkotásba. Isten csak nagybeteg, s ez a betegség rásugárzik az általa megalkotott világra is.” Így népesítette be Isten a föld elmeegógyintézetét. S ezáltal engedheti meg, hogy lakói gyötörjenek másokat, s magukat. Akit Isten saját képmására alkotott, az beteg. Azonban „Ritka és csodálatos esetekben az ember nem hasonlít az Istenre, és ilyenkor jó lesz, tőkéletes lesz. De ez a szerencse, s kiváltság a háborúban mit sem számít. A végeredmény ugyanaz: a jó és »tőkéletes« emberek is elhullanak. Az eldurvult létszituáció, és az infernális milió isten képét is saját maga képéhez formálja: „Isten kifoszt, ürességet támaszt, mert másként ő sem tudna adni.” Autentikus létérzés fogalmazódik meg, hisz a háborúban élő ember úgy érzi, hogy üresség támasztása nélkül égi ajándékot nem is kaphat.

Isten releváns szerepét redukálja azáltal (is), hogy a sorsnak domináns szerepet tulajdonít. Az ember élete, eszerint, determinált (nem mi döntünk): „Tudni kell azonban, hogy a sors feladat, amelyben mi magunk vagyunk az egyenlet, vagyis a műveletet soha nem mi magunk végezzük el, csak elszenvedjük. S az eredmény sem a miénk, hiszen saját sorsunkból sem tanulságot, sem megnyugvást nem meríthetünk.”

A keresztény vallás elveivel ütközteti a test és lélek megkülönböztetését. „Alszik a lelke. Ájult. Nem is tud róla. A testére bízta magát és elindult.” Anna-Mária Mohács kinzőtermében is megkülönbözteti a testi és a lelki gyötörőgépeket. Még a legendák is a reinkarnációt hirdetik: „Mifelénk úgy tartják, ha születésről álmodsz, meg is fogsz születni újra.”

A hitet és a vallást kérdőjelezi meg az a tény, hogy egyesek feltámadnak. Csak Jézus tehetta meg ezt, de ezáltal „rontott a helyzetén, majdhogynem ellehetetlenítette magát, hiszen (..) egyáltalán nem ura a helyzetnek, (..) nincs (..) még csak hozzávetőlegesen befolyást gyakorló hatása sem a dolgok alakulására”. Jézus bennünket akart megváltani, azonban a háborúban ennek legkisebb jele sem érzékelhető. Lerombolja a harc és a halál az ember hitét, ezért pesszimista a narrátor a fent idézett citátumban. Azok az emberek, akik feltámadnak nemes célért, vagy a becsületért teszik ezt. Baba Franciska az ellopott aranyfogáért jön vissza a földre, de csak egyszer. Szerelme, a „kijózanodott”

Siposka Simon viszont azért imádkozik, hogy ne támadjon fel többé erre a földre. Azért, mert ő már megszenvedte a háborút, és soha többé nem kíván részt venni benne. Siposka ellenpólusa Pópácska, aki Jézus háborús szituációban való megtestesítőjének is tekintethető, többször tér vissza. Az embereket a hit által akarja a pusztulásnak indult, gyűlölettel átítatott földön marasztalni.

(6) Legendák és hiedelmek világa az élénk festett déli életközeg. Itt minden megtörténhet. A mágiikus realizmus elemei fonódnak össze a helyi hitvilággal, legendákkal. A háború nem csodálkoztat és botránkoztat, hisz Kosovo Poljén halott madarak, papagájok vagy kövek hullanak az égből, egyes emberek nem öregszenek, a kiválasztott lények nyála világít, vagy homlokukból méz csorog. A gonosz elvarázsolt kastélyába lépünk be Darvasi könyvének olvasásakor, melyben sohasem lehet tudni mi reális, mi fikatív. Elgondolkodunk azon, hogy ilyen borzalmat csak a háború szül, vagy e nélkül is produkálhat borzalmakat az ember. Azonban a devalválódott világban még a legenda is értékét veszti: „Délien (...) a legendákból alkonyatra gyatra epizód marad csupán.”

(7) A novellákban érdemes nyomon követni néhány motívumot. Pl. az árnyék („elájult az árnyéka”, „énekeltem az apám árnyékának”, „az árnyéka vitte (...) őt”, „árnyéka folyton táncol”) és a szél („a szél [...] megölte a nyelvét, aztán a kezeit, végül pedig a szemét”, „szerelmes, mint a szél”, „barátom, a szél”) motívumát. Nem érdektelen utalni arra, hogy ezek szinte kivétel nélkül megszemélyesített alakban fordulnak elő. Életre kelnek az élettelen dolgok, az élők, az emberek viszont meghalnak.

Jelentős még a vér motívuma, mely a szenvedés fizikai megjelenítője. A meghágottnak véreznek, a megölt, megbezett emberekből is vér folyik. E vörös folyadék a fájdalom mellett a tisztelet kiváltója is. Hisz a háborúban presztízszkérdést jelent az ölés. Minél több embert gyilkol valaki, minél véresebb, annál nagyobb tiszteletnek örvend.

Az angyal a jóság és ártatlanság megtestesítője. Aki ránéz, maga is metamorfózison megy keresztül, angyallá válik (legalábbis annak érzi magát). Az angyal alakja minden esetben a halálhoz kötődik. A feltámadott Baba Franciska vagy az éppen haldokló férfi tűnik angyalnak. A könyv hasonlatai is megerősítik, hogy ez a motívum a halállal kapcsolatos: „A szeme fennakadt, mint aki angyalt látott. A keze hideg volt, mint aki angyalt érintett. A lába merev volt, mint aki angyalra lépett.”

A méz az ártatlanság, de egyben a csábítás motívuma is. Petrusa Carica szűzi ölében mézzel borított feszületet viselt. A méz csillogó, ragacos mivolta vonzotta a lány „nőiességéhez” az úszómestert. Az aktus után a méz helyett már csak dinnyelé csorgott az elcsábított lány ölén.

Az állatok szerepeltetése is a deformált világ tükrözésére szolgál. Az emberek perverz hajlamainak kielégülésére (is) szolgálnak (akárcsak a nők!). A férfiak hagyják, hogy csigák és legyek lepjék el testüket. Az egyetlen igaz emberi érzelmet, a hűséget már csak az állat, a kutya őrzi, s ebben az aberrált világban, éppen ezért kell elpusztulnia (Juli Szunce).

Az ének, a dal áthálózza a novellákat. Énekelnek a tudatlan gyermekek, a gyilkosok. Dalol a sírásó, és áldozatát is arra kéri, énekeljen az aktus alatt. És csak szól az infernális muzsika . . .

(8) Jakulevón „a föld krónikus hányingerrel küszködik, s éjszakánként öklend, mint valami irdatlan test, s az égbolton hunyorgó csillagok ki akarnak szakadni a világegyetemből fájdalomukban”. Nincs kegyelem, nincs megbocsátás, csak gyűlölet és fájdalom. Az ember egy éjszaka beleöszül a borzalmakba. Tényleg „értelmetlen” minden mondat,

minden szó és puszkagolyó. Értelmetlen a bombázás és maga a lét. Ki a felelős a háborúért, a világ fájdalmaért: egy író? Talán: „Egyáltalán nem lövtem, csak sokat meséltem róla.” De „az ember (. . .) végül olyanná változik, mint a történetei. (. . .) Aztán egy nap arra ébredtem, hogy nekem is lőporszagú a bőröm.” Ezt a lőporszagot még sokáig nem mossuk le magunkról!

HUSZTA Rózsa

A KISALFÖLD SZAKRÁLIS KISEMLÉKEI

Liszka József: *Állítatott keresztényi buzgóságbul.* Tanulmányok a szlovákiai Kisalföld szakrális kisemlékeiről. Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 2000

A szlovákiai Kisalföldnek nevezett régió szakrális néphagyománya legavatottabb kutatója, Liszka József újfent egy tartalmas tanulmánykötettel járult a szakma és az olvasók elé. A szerző, aki az említett vidék szülötte, köbökúti származású, ám Révkomáromban tevékenykedő etnográfus, a legelhivatottabb magyar néprajzkutatók közé tartozik napjainkban. Eddigi tizenegy könyvével a szlovákiai magyar múzeumi tevékenységek, tudományos vizsgálódások, történeti áttekintések, a néprajztudományt népszerűsítő kiadványok bőséges adatbázisát teremtette meg: társaságot, intézeteket, folyóiratokat hozott létre a kisebbségi lét körülményei között. S közben olyan jeleset alkotott a vallási néprajz kutatása egyik szakterületének eddigi eredményeit összefoglaló szintézisével, hogy többen csak követni tudjuk tudományelméleti meghatározásait. A német nyelv és a német nyelvű szakirodalom jó ismerete sokban segítette Liszka Józsefet a nyugati tudományos periodikákban való tájékozódásban, s így a szabadtéri szakrális kisépitményekről ez idáig ő mondhatta el a legtöbbet magyar nyelven. Nem újdonság ez a munkáját figyelemmel kísérő kollégák előtt, hiszen az új könyvében közreadott tanulmányainak jó részét már olvastuk a „*Szent képek tisztelete*” (1995) című könyvében, amellyel meg is alapozta a maga helyét a népi vallásosság kutatói között.

De nem szeretném azt a látszatot kelteni, hogy Liszka csak a régi dolgozataiból csinált új könyvet. A korábbi megjelenés óta eltelt időben szerzett tapasztalatait, újabb ismereteit, a felé érkező kritikák erényeit sorra beépítette régi tanulmányaiba, hogy ne pusztán második kiadásról legyen szó. De enélkül sem volna ismétlés az új Liszka-könyv, hiszen az *Adalékok Nepomuki Szent János kisalföldi tiszteletéhez* című hosszabb és jócskán illusztrált írása itt jelenik meg először. A *Könyvekben lapozgatva* című fejezet pedig a tudós kutató szakmai olvasmányairól számol be, hiszen idevágó recenzióit közli, nem kevés szóval és dicsérettel ismertetve a mi jugoszláviai magyar népi vallásosságkutatásunk eredményeit is. Még Voigt Vilmos, a kötet *Gradus ad Parnassum!* előszavát író nagynevű kutató is megjegyzi, hogy Liszka milyen folyamatosan követi a vajdasági munkásságát.

S itt kell szólnom arról a néhány emberről, akik az 1980-as évek végétől – a Kárpát-medence minden részéből érkezve – látogatni kezdtük a neves magyarországi nyári néprajzi szemináriumokat, s ottani összejöveteleinken ismerkedtünk egymással és a témával (bár mindannyiunknak volt már publikációja a folklór e területéről is). Békésen, Sárospatakon, Esztergomban, illetve külön a népi vallásosság kutatóiként Veszprémben, Pécsen, Szegeden, majd a határokon túl is összetalálkoztunk Komáromból, Kolozsvárról, Zomborból, Beregszászból, Felsőőről, Laskórol, Lendváról, hogy megosszuk új isme-

reteinket, gyűjtőtevékenységünk sikereit, felfedezéseink örömét a pécsi, veszprémi, budapesti, debreceni, szegedi kollégákkal, barátokkal, akik a népiélet hasonló hagyományainak vizsgálódásaira szakosodtak. Szinte már műhelynek számított a nyári néprajzi szeminárium, amelynek létrehozói, a Magyar Néprajzi Társaság akkori vezetői: Balassa Ivánt, Ujváry Zoltánt és a békéscsabai néprajzkutató Kruppa Andrászt illő tisztelettel lehet csak említeni, hiszen ők voltak azok az anyaországi szakteknélyek, akik ránk, határon túli érdeklődőkre, szakmabeliekre gondolva nyitni próbáltak minden utódállam magyar nyelvterülete felé, s a teljes nemzet néprajzkutatásában tudtak gondolkodni. Több könyv, sok tanulmány, egy immár tízéves rangos szakmai folyóirat és megannyi barátság, ismeretség, a Kárpát-medencében való járatosság, otthonlevés vallja: érdemeset alkotott az 1989. évi békési szeminárium három kezdeményezője. S természetesen éppígy illeti dicséret a folytatókat is, a társaság későbbi vezetőit, akik évről évre megszervezték, akár Magyarországon, akár valamelyik szomszédos ország magyar etnikum által lakott területén (nálunk Szabadkán) a műhelymunkát és a honismereti kirándulásokat. Innen származnak olyan szakmabeli kötődések is, melyek, lám, azzal a haszonnal is járnak, hogy a kárpát-medencei országok közötti magyar könyvterjesztés áldatlan állapota ellenére is eljuttatják a messzeföldi rokon kiadványokat egymás asztalára.

De visszakanyarodva az így hozzám eljuttatott új Liszka József-könyvre, el kell mondanom, hogy a benne említett kutatási témák nem ismeretlenek számunkra, hiszen a vajdasági magyar néprajzkutatók is foglalkoztak pl. a szentek itteni tiszteletével, és több értékes feljegyzéssel gazdagították a tudományt. Most mégis az új könyv új tanulmányával foglalkozom behatóbban, a Nepomuki Szent Jánosról szólóval, melyet eredetileg a csehországi Teplában, a Kisemlékvédők Nemzetközi Konferenciáján ismertetett a szerző 1998-ban. Lám, Közép-Európa józanabb vidékein létezik már olyan egyesület (is), amely a kulturális hagyatékunk ezzel a felénk túlontúl elhanyagolt részterületével is törődik. Boldogabb országok mennyi tudást, energiát és pénzt fektetnek a szép késő középkori és barokk szakrális emlékek megőrzésére, miközben nekünk is van mit féltelnünk, volna mit óvnunk. Példa erre a nemrégii szabadkai barokk-konferenciát kísérő fotókiállítás is a Bácska, a Bánság és a Szerémség pompás XVII–XIX. századi, európai rangú remekeiről.

Liszka Nepomuki Szent Jánost talán a legnépszerűbb katolikus szentnek véli Közép-Európában. Csupán kisalföldi tiszteletét százhat emlékekkel bizonyítja. Hogy mégis „tipikus népi szent”, az kultuszának a szentté avatása előtti, korai tiszteletéből következtethető. A prágai szent kisalföldi ábrázolásaival az azonosságot mutatnak a mi vajdasági emlékeink is. Erről egy külön dolgozatban foglalkozom, de itt is el kell mondanom, hogy a prágai ábrázolás ikonográfiája mifelénk is meghatározta ábrázolását. A kultusz terjedésének kora is közrejátszhatott ebben, bár a Bácskában nem a jezsuiták, inkább a ferencesek voltak a nagyobb városok hitszónokai a török utáni korban. Tiszteletéről már elszórt említések történetek felénk is magyar és szerb nyelven is. Adalékként a Liszka által óhajtott szomszéd népi kapcsolatok feltárásához hadd fűzzem hozzá, hogy a Vajdaság Duna menti régiójában, Nyugat-Bácskában a többségében sokác lakosságú Vajsza falu temetőjében áll Nepomuki-szobor. Ez a temetőbeli ábrázolás itteni emléke, de az ugyancsak sokácok lakta Monostorszeg (Bački Monoštor) faluban is áll a szent szobra, s az ugyancsak sokác népességű Szonta faluban kis oszlopfülkéje található.

A Duna menti németek egyik központja pedig Apatin volt, ahol ugyan ma már nincs meg a Nepomuki-szobor a Harisnyagyár utca sarkán, de idős apatiniak emlékeznek még a bezdánihoz hasonló, égő gyertyával és zöld ágból font koszorúval ellátott deszkalapok eresztésére a szent ünnepének előestéjén. Ez egyenes folytatása a Baja–Bezdan-vonalnak, vagyis a Duna menti németiség szokásterjedésének.

Bár nem mezei, hanem falusi szabad térség szép, fedett Nepomuki-oltára található az észak-vajdasági Horgoson (korábban hol Bács, hol Csongrád megyéhez tartozott). A Tisza menti Kanizsán pedig a szájára/nyelvére mutató Szent János-ábrázolás jelentkezik. Liszka gondos kutatásai alapján megtudjuk, hogy „a cseh szent az egyetlen, Szűz Mária mellett, akinek fejét glóriaként csillagkoszorú övezi”. A szent fejét övező csillagokból felénk nemcsak öt van, mint a TACUI betűinek száma, hanem több is (a kupuszinai, immár foghíjas glórián pl. hat vagy hét lehetett).

A kanonizált szenttisztelet XVIII. századi példája volt felénk a zombori ünnepi körmenetekben Nepomuki Szent János kápolnájának fölkeresése is, meg az ünnep előtti kupuszinai szabadtéri octava is a XX. század közepéig.

Milyen jó lenne, ha nálunk is alakulna egy etnológiai adattár, amelyen éppen Révkomáromban, és éppen Liszka Józsefnek köszönhetően már van (hiszen többen is sürgettek egy vajdasági magyar néprajzi intézetet, amelyben ez a dokumentálás történhetne), hogy számba vegyük az olyan mai és hajdani szabadtéri szakrális emlékeinket, melyek vallási néphagyományunk jelentős tárgyi emlékei. Művelődéstörténetünk és történelmünk gazdagodna ezáltal. Mint ahogyan Liszka József szép könyve által a szlovákiai magyarság egésze.

SILLING István

HÍD IRODALMI DÍJ – 2000

Hölgyeim és Uraim, irodalmunk, a Forum Kiadó, a Híd és a Híd-díj barátai, tisztelői, elkötelezettjei, kedves barátaim, örömmel és tisztelettel köszöntök mindenkit a Híd Irodalmi Díj bírálóbizottsága és a magam nevében.

Amint ismeretes, a 2000. évi Híd Irodalmi Díjat a bírálóbizottság Böndör Pál, Burány Nándor, Deák Ferenc, Gerold László – elnök – és Harkai Vass Éva összetételben egyhangúan *Bányai János: Mit viszünk magunkkal?* című, tanulmányokat, kritikákat tartalmazó kötetének ítélte oda, a következő indoklással:

„Bányai János irodalmi tanulmányaiban és kritikáiban a korszerű olvasási stratégiákra és ezek fogalomkészletére hagyatkozva a hagyományolvasás magas szintű egyéni változatát teremti meg, hozzájárulva ezzel az egyetemes magyar irodalom kortárs műveinek és ezen belül a »megszólalás, a megszólítás és a megszólítotttság« válságába jutott vajdasági magyar irodalom jelenségeinek leírásához és megértéséhez.”

Engedjék meg, hogy a díj átadása előtt szóljak a díjazott könyvről és szerzőjéről.

A *Mit viszünk magunkkal?* Bányai János nyolcadik tanulmányokat, kritikákat tartalmazó könyve. Ha végigtekintünk ezen a jugoszláviai/vajdasági magyar irodalomban szinte egyedülálló opuson, akkor nemcsak irodalmunk történetét olvashatjuk ki belőle, ismerhetjük meg a *Könyv és kritika* (1973), a *Könyv és kritika II.* (1977), a *Talán így. Könyv és kritika III.* (1995), a *Kisebbségi magyaróra* (1996) és a most díjazott *Mit viszünk magunkkal?* című irodalmunkról is szóló szövegeket tartalmazó kiadványokból, hanem nyomon követhetjük a kritikák,

Elhangzott a Híd Irodalmi Díj átadása alkalmából megrendezett ünnepségen Újvidéken 2001. március 31-én

tanulmányok, a kötetek szerzője irodalomról való gondolkodásának alakulását, melyet a már említettek mellett a *Bonyolult örömök* (1964), a *Szó fegyelme* (1972) és a *Hagyománytörés* (1998) című Bányai-kötetek elméleti jellegű dolgozatai tesznek teljessé.

Ha a *Bonyolult örömöktől* a most díjazott, *Mit viszünk magunkkal?* című kötetig tekintjük át Bányai János munkásságát, kirajzolódik kritikusi, tanulmányírói gondolkodásának genézise, megmutatkozik ennek folyamata. A *Bonyolult örömök* az irodalmi műfajok, az esszé, a vers, a kritika jellegére kérdez rá, a kritikairás kritériumait, értelmét és a kritika célját, felhasználhatóságát keresi, majd néhány kritikában az elmélet és az elvek alkalmazására tesz kísérletet. A *szó fegyelme* című tanulmánykötetben a magyar költészet Füst Milántól Tandori Dezsőig, Marsall Lászlóig húzott ívét járva szembesíti saját irodalomértelmezési felfogását az irodalmi valósággal jelentős magyar lírai életművekkel, verseskötetekkel, költeményekkel. Ezt követően az elmélet gyakorlati alkalmazását mutatja be a *Könyv és kritika* két kötete, melyek a kritikusi feladatvállalás és rendszeresség szép példái. Míg az 1973. évi kötet magyarországi, romániai magyar, jugoszláv művekről írt kritikák mellett mindössze egy fejezetben foglalkozik jugoszláviai magyar könyvekkel, addig az 1977. évi kötet teljes egészében a jugoszláviai magyar irodalom műveiről készült bírálatokból állt össze. Bányai következő kötetének megjelenéséig majd két évtized múlik el. Ezért is fogadta megkülönböztetett várakozás, figyelem. Az 1995. évi *Talán így* folytatása is a hetvenes években végzett kritikairásnak, de különbözik is tőle. A *Talán így* abban az értelemben tekinthető a két *Könyv és kritika*-kötet folytatásának, hogy bírálatokat, tanulmányokat tartalmaz, most már természetesen az újabb magyar irodalom könyveiről, ugyanakkor viszont némileg módosul Bányai kritikusi viszonyulása a művekhez. Kritikáira kevésbé a vélemény- s ítéletmondás, amit ő mindig is mértékkel, visszafogottsággal és tapintattal gyakorolt, inkább a megértés szándéka lesz jellemző; immár nem fiatalos magabiztossággal megállapít, hanem élettapasztalaton nyugvó bölcseséggel kérdez. Kételyeit fogalmazza meg. Nem az irodalomban kételkedik, hanem mindig önmagában, abban, hogy olvasóként képes-e, felkészült-e megérteni a műveket, az irodalmat, amely igencsak jelentős változásokon ment át az utóbbi két, de inkább egy évtizedben, s illetően másféle közelítést tételez fel, mint a hagyomány, amelyet az új irodalom felől szemlélve kell/lehet újraértelmezni, újraolvasni. Ez az elv vezérli, amikor Szentelekytől Végel esszénaplójáig, Tolnai 1994. évi novelláskötetéig húzott ívet járva gyűjti *Kisebbségi magyaróra* című kötetébe irodalommal, képző- és művelődéstörténettel, néprajzzal és színházzal, s a kilencvenes években különösen aktuálissá vált kisebbségi magyar léttel, vajdasági magyar irodalommal kapcsolatos írásait. Elmélet és kritikusi gyakorlat kettőssége, helyesebben összefonódása jellemzi

Bányai János két utóbbi kötetének, a *Hagyománytörés és a Mit viszünk magunkkal?* szövegeit, melyekben a tradíció iránti felelősség, a hagyománytörténet, a hagyományolvasás és a modern szemlélet, a posztmodernizmus iránti érzékenység, a század végi megértésstratégia találkozik. Mindkét kötetben, de kivált a most díjazottban Bányai János szövegei az irodalomról való korszerű gondolkodásról, illetve megfelelő, adekvát fogalomkészlet, szakmai szótár ismeretéről és szuverén birtoklásáról, alkalmazásáról tanúskodnak. Bányai a kritikus és tanulmányíró számára egyre fontosabb a szó, a megszólalás mi-kéntje. *A Mit viszünk magunkkal?* írásai mind gondolatiság, mind pedig megformáltság tekintetében a legkorszerűbb irodalmi jegyeket mutatják, a legmagasabb szakmai színvonalat idézik, s ugyanakkor egyéni vonásokat hordoznak. Bányai mai fejjel, mai szenzibilitással tanítja olvasóit irodalmat, verset, regényt olvasni. És ebből a vajdasági irodalmat sem rekeszti ki. Pontosan látja, hogy irodalmunk a századvégen, századelőn artikulációs zavarokkal küszködik, megszólalási gondjai vannak, nehezen tud kapcsolatot teremteni olvasóival, nincs kellő ereje megszólítani az olvasót, másfelől viszont az irodalom iránti olvasói érdektelenség is tapasztalható, mintha azok, akikhez az irodalom szól, nem tudnának, nem akarnának kellő módon, ösztönző s egyszersmind befogadó érdeklődéssel viszonyulni az irodalomhoz. Többszörös rövidzárlat keletkezett írók-irodalom-olvasók relációján, jelzi a kritikus, aki fölöttébb tisztában van azzal, hogy az irodalom létezését meghatározó alapviszonyban, írók-művek-olvasók szellemi kapcsolatában mind a három összetevő egyformán fontos, s ezért a kritikus a műszaki hiba, reméljük, hogy csak az, s nem komolyabb korról van szó, elhárításához kínál olvasási stratégiákat. S teszi ezt úgy, hogy közben a kritikáról is gondolkodik, nem tekinti önelégülten tökéletes, változtathatatlan műszernek. Bányai nem annak alapján lát különbséget a kritika műfajai között, hogy milyen ítéletet fogalmaznak meg, tartalmazznak, hanem az ítélet indoklásának alapján, a kritikákat nem a vélemény, hanem a véleményformálás szövege, a beszédmód, a „nyelv és a szótár jellege adja meg”.

Bányai kritikáinak, tanulmányainak értékét, rangját éppen az általa alkalmazott, felismerhető, rá jellemző beszédmód – mint az irodalommal való foglalkozás, az olvasás és az olvasmányokról készült írás – adja, jelenti. Bányai János hangján, mondatainak lélegzésén érezni irodalomtudományunk, kritikánk és történetünk egyedi s korszerű megnyilatkozását, formáját.

Ezt értékeltte Bányai János könyvében a Híd Irodalmi Díj egy-egy költőből, próza- és drámaíróból s két kritikusból álló, döntését szinte vita nélkül, egyhangúan hozó bírálóbizottsága.

Ennek s mindannyiunk nevében kérem Bányai Jánost, fogadja elismerésünket, az irodalom elismerését, és vegye át a díjat.

GEROLD László

KÖSZÖNŐBESZÉD

Zavarban voltam néhány évvel ezelőtt, amikor a *Talán így* (1995) című kritikakötetet Híd Irodalmi Díjjal tüntették ki. Azért voltam akkor zavarban, mert az ideig csak arról tudtam, milyen az, díjat odaítélni, azt nem, milyen érzés díjat kapni. Arról sem volt közvetlen élményem, milyen érzés díjról lemaradni. Később, de hamarosan a *Hagyománytörés* (1998) című tanulmánykötet is Híd-díjat kapott. Akkor könnyebb volt nekem, mert Kontra Ferencsel együtt vehettem át a könyvnek járó elismerést. Most a *Mit viszünk magunkkal?* című könyvet tüntette ki a díjat odaítélő bizottság. Gyors egymásutánban a nevemmel jegyzett három könyvön található a díjak jele, Kalmár Ferenc B. Szabó György rajza nyomán készített kispasztikája. Sokan gondolhatják, miként napilapunk harcos levelezője is gondolja, hogy itt valami nincs rendjén, túl sok az azonos névvel jegyzett könyveken a díj és az elismerés. Ha még ehhez hozzáteszem, nem dicsekvésképpen, hogy ugyanez a szerző a múlt év decemberében Komlós Aladár-díjat kapott, és nemrégiben, március 14-én József Attila-díjat vehetett át, akkor ezt tényleg bárki megsokallhatja. A jóból is megárt a sok, tartja a bölcsesség, nem véletlenül és nem hiába. Én, az irodalomkritikusnak és írónak mondott szerző vagyok az, aki immár egészségére és lelki egyensúlyára mért ártalmas csapásként élhetné meg a sok jót és elismerést.

Hallhatták, feltételes módban fogalmaztam. És mintha valaki idegenről beszéltem volna. És a könyvekről is úgy, mintha magukban lennének, és mintha minden, ami történik, velük történne.

A feltételes módon kívül csak annyit mondom, hogy nem sorscsapásként éltem meg a 2000. évre szóló Híd Irodalmi Díjat. Pedig igazán meglepődtem. És meglepetésemből máig nem keveredtem ki. Vétlen vagyok, mert nem magam ástam a vermet, amibe beleestem. De nem vagyok védtelen, mert nem nekem jutott a díj, hanem a könyvnek. A könyveimmel meg úgy vagyok, mint az írásaimmal is, hogy amint mások szeme elé kerültek, eltávolodtak tőlem és független életet élnek, másokkal, olvasóikkal beszélgetnek, és nemcsak hatásukat, de létezésüket is ez a beszélgetés, a befogadóval, aki történetesen ismeretlenül is a címzettjük, folytatott párbeszéd feltételezi. A szerző meghalt, a könyv, az írás viszont tovább él a befogadás és megértés történeteiben.

Vagyis, nem én állok most itt önök előtt, tisztelt kollégáim és kedves barátaim, hanem a könyvem, a díj nem nekem, hanem a könyvnek jutott. Arra kell gondolnom, hogy neki, a könyvnek, külön és szebb élete van, mint nekem, aki csak szerzője vagyok, és semmi más. Létezése nem tőlem, hanem az olvasóimtól függ, azoktól is, akik szeretik, és azoktól is, akik nem szeretik.

De le nem tagadom, hogy „szerzőhalálomban” is örülök a könyv sikerének, ami természetesen nem más, mint létezésének igazolása.

De ha a szerzőnek, aki én vagyok, és egyelőre itt vagyok, nekiszégezik a kérdést, hogy miről is szól valójában a *Mit viszünk magunkkal?*, akkor a könyvből már kihalt szerzőként, és nem olvasóként, azt mondhatom, ugyanarról mint korábbi könyveim is, leginkább a sajnos nem díjazott (értik az öniróniát?) *Kisebbségi magyaróra*. Arról, hogy miként olvassa és érti a magyar irodalmat egy irodalomkritikus és irodalomtanár, aki a peremvidéken, vagy ahogyan mondani szokás, a határon túl, kisebbségben olvassa és igyekszik megérteni a mai és a közelmúlt magyar irodalmát. Az olvasás- és beszédmódról, alakulásokról és a változások irányairól szól a könyv, még arról, hogy a magyar irodalmat történeti helyzetéből következő különbözőéseinek és sajátosságainak feladása nélkül is egységesként lehet olvasni.

Azt is megkérdézheti valaki, hogy ki az a vidéki tanárféle, aki így olvas és így ír. Valaki, aki nem szeret önmagáról beszélni. Sokkal inkább szeret a tárgyról beszélni. De annyit elmondhat, hogy könyve az értelmiségiről, mégpedig a kisebbségi értelmiségiről is szól, aki nem vállal mások helyett feladatot, aki nem kíván példakép lenni, nem kíván követőkre szert tenni, nem kíván semmit sem megoldani, nem kíván se kitérni, se eltűnni . . . Hát akkor mit kíván vajon? Azt kívánja, hogy legyen mit magunkkal vinni. Szavainkat és mondatainkat, egyetlen óvásra és ápolásra méltó kincsünket, a(z anya)nyelvünket.

Eltúloztam? Ha eltúloztam, azért van, mert most is zavarban vagyok, még nagyobbban, mint amilyenben 1996-ban voltam: azt is mondhatnám, a bőség zavarában. És zavaromban nem nagyon tudom, mit is mondhatnék még.

Köszönetet a Forum Könyvkiadónak, hogy kiadta a *Mit viszünk magunkkal?* című díjazott könyvet, és köszönetet a Híd-díjat odaítélő bizottság tagjainak, hogy a nevemet viselő könyvre irányuló kitüntető figyelmével ilyen nagy és nem múló zavarba hozott.

BÁNYAI János

KRÓNIKA

DÍJAK

HÍD-DÍJ – A Híd Irodalmi Díj bírálóbizottsága (Böndör Pál, Burány Nándor, Deák Ferenc, Gerold László elnök és Harkai Vass Éva) összetételben 2001. február 26-án és március 22-én megtartott ülésén úgy döntött, hogy a 2000. évi Híd Irodalmi Díjat Bányai János *Mit viszünk magunkkal?* című kötetének ítéli oda.

FORUM KÉPZŐMŰVÉSZETI DÍJ – A Forum Képzőművészeti Díj bírálóbizottsága (Bordás Győző, Mezei Erzsébet és Léphaft Pál elnök) 2001. március 22-én megtartott értekezletén a 2000. évi képzőművészeti díjat egyhangúlag a szabadkai Bucka-Gányó Művésztelepnek ítélte oda.

SZIVERI-DÍJ – Mezei Kingát, a Sziveri János verseinek és szövegének alapján készült előadás rendezőjét, Sziveri-díjban részesítették. Az elismerést március 22-én vette át Budapesten, a Magyar Írószövetség székházában.

RENDEZVÉNYEK

KOSZTOLÁNYI-NAPOK – A Kosztolányi Dezső Napok műsora március 29-én a

szabadkai gimnáziumban a vendégek számára rendezett fogadással, a Kosztolányi-szobor és az emléktábla megkoszorúzásával, valamint az emlékszoba megtekintésével kezdődött. A szabadkai Városi Könyvtárban megnyílt az az alkalmi kiállítás, amelyet Kunkin Zsuzsanna könyvtáros állított össze, majd pedig bemutatták a Kosztolányi Dezső Napok hagyományából című bibliográfiát. Az ezt követő tanácskozáson Pomogáts Béla, a Magyar Írószövetség elnöke, a Kosztolányi-napok tiszteletbeli elnöke tartott bevezető előadást. Őt követte Balassa Péter budapesti egyetemi tanár, értekezésének címe: Fények és világítások Móricznál és Kosztolányinál. Bányai János tanszékvezető egyetemi tanár A bennszülött antropológus (Kosztolányi kisprózájáról) címmel tartott előadást. Oláh Szabolcs, a Debreceni Egyetem munkatársa Kosztolányi és az én-költészet előtörténetéről szólt. Gerold László újvidéki egyetemi tanár Irodalmi társaságaink – a Kosztolányi Társaság címmel tartott előadást. Szirák Péter, a Debreceni Egyetem szakembere Kosztolányi szerepét vizsgálta a mai magyar prózában.

A VAJDASÁGI IRODALMAK ÖSZ-SZEFONÓDÁSA – A vajdasági – szerb, magyar, szlovák, ruszin és horvát – irodalmat figyelemmel kísérő irodalomkritikusok szóltak március 30-án a Népkörben megrendezett összejövetelen az elmúlt tíz év irodalmi jelenségeiről, a megjelent könyvekről és alkotóikról. A Vajdasági Írók Egyesülete, a Szabadkai Íróközösség és a Rukovet folyóirat által szervezett tanácskozás résztvevői között volt: Boško Krstić, Saša Radojić, Gerold László, Csányi Erzsébet, Đorđe Kuburić, Nenad Šaponja, Milovan Miković. Felszólalásuk és még néhány irodalomkritikus szövege a Rukovet folyóirat különszámában lesz olvasható.

GION NÁNDOR VARSÓBAN – A magyarországi és a határokon túli kortárs magyar írókat bemutató sorozat keretében Gion Nándor volt a vendége a varsói Magyar Kulturális Intézetnek április 5-én. A Vajdaságból 1993-ban Budapestre áttelepült, Déry Tibor-, József Attila- és Márai Sándor-díjas kiváló prózaírónak eddig két könyve jelent meg lengyel fordításban, a *Latroknak is jászott* és a *Sortűz egy fekete bivalyért* című regények. Az utóbbiból francia–magyar koprodukciós film is készült Szabó László rendezésében, melyet szintén levetítettek a kultúrintézetben. A szerzői estet Anna Górecka, Gion egyik lengyel fordítója vezette, a művekből Krzysztof Kolbasiuk színművész olvasott fel.

VAJDASÁGI MŰVÉSZEK PÁRIZSBAN – A magyar kulturális évad kapcsán megrendezett eseménysorozat keretében március 29-én vajdasági magyar művészek léptek a francia közönség elé. A zenészeket Lajkó Félix, a képzőművészeket Almásy Oszkár, a kísérletező színházi formát a Franciaországban élő Nagy József képviselte, valamint Sziveri János verseiből olvastak fel az Institut Hongrois de Parisban.

BERÉNYI DÉNES ELŐADÁSA – Berényi Dénes akadémikus, az MTA Határon Túli Magyar Tudományosság Elnöki Bizottságának elnöke március 27-én előadást tartott Ki felelős a világ mai problémáiért címmel az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékén.

SZÍNHÁZ

A SZERB NEMZETI SZÍNHÁZ NAPJA – 1981. március 28-án született az a kezdeményezés, miszerint az előző évad legjelentősebb előadásait, művészeit, alkotóit ezen a napon díjban részesítik. A hagyománnyá vált rendezvény keretében az idén megemlékeztek Jovan Đorđević születésének 175. évfordulójáról is, akinek neve fémjelzi a minden évben kiosztott elismeréseket. A Jovan Đorđević Aranyérmes az idén Dragoljub Milosavljević Gula nyugalmazott színész, Biljana Njegovan nyugalmazott balett-táncosnő, Jasna Badnja-rević kosztümtervező, Gordana Curčević Dimić színésznő és Dijana Kozarski balett-táncosnő kapták.

A Szerb Nemzeti Színház napján, március 28-án nem a színház előadásait részesítették évi díjban, hanem az egyes művészeket. A színház igazgatóbizottságának döntése alapján az elismeréseket Valentina Milenković operafőnemesnő, Maja Grnja balett-táncosnő, Aleksandra Pleskonjić Ilić színésznő, Radule Bošković plakáttervező, valamint a színház balett-társulata a Telo című előadásért. Az elismeréseket ezúttal a színházban egykor dolgozott jeles alkotók neve fémjelzi.

AMATŐR SZÍNJÁTSZÓK TALÁLKOZÓJA – A Vajdasági Magyar Amatőr Színjátszók VI. Találkozója március 29-én kezdődött Kikindán, az Egység Művelődési Egyesület színháztermében. A tizenegy nap leforgása alatt összesen tizenöt előadást, valamint három gyermekelőadást

nézhetett meg a közönség. A szemle utolsó napján, április 8-án, az Újvidéki Színház előadása, *Az én Karády* volt látható. Krikszán Szilvia fellépése előtt Faragó Árpád, Krekity Olga, Kontra Ferenc és Szöllősy Vágó László véleményezése alapján kiosztották a legjobbknak járó díjakat.

HAIR – G. M. Dermot–J. Rado–G. Ragni Hair című musicaljének bemutatója április 17-én volt az Újvidéki Színházban. Az előadást Nagy Viktor budapesti vendégrendező állította színre.

KIÁLLÍTÁSOK

HAKAN GRANATH FOTÓI – Hakan Granath fotókiállítása Újvidéken április 9-éig volt látható az Izba kiállítótermében. A fiatal svéd fotóművész 1998-ban Belgrádban töltött két és fél hónapos tanulmányútján készültek diplomakiállításának felvételei.

SLOBODAN ZLATEK KIÁLLÍTÁSA – Slobodan Zlatek tárlata március 31-én – a NATO Jugoszlávia elleni hadműveletének kezdetére emlékezve – nyílt meg a Multimedia Arts termében, a fotó-, film- és videóművészek szövetségének szervezésében. A fotóművész sárkányrepülőjén körözve készítette fényképeit, ezekből állt össze a tárlat anyaga. A képek zöme Újvidék lerombolt gyárait és romba döntött nevezetességeit ábrázolja.

KIÁLLÍTÁS – Újvidéken a Tartomány Végrehajtó Tanács gyűjteményéből kiállításokat rendeznek a közeljövőben a Báni Palota előcsarnokában. Az elsőt április 4-étől 14-éig tekinthették meg az érdeklődők.

AZ EXPO 2000 VILÁGKIÁLLÍTÁS HAZAI KÉPVISELŐI – Nemes Fekete Edit kerámiaművész *Legendák őrzői* című kiállítása – a Madárlátta emlékek elneve-

zésű program keretében – a Képzőművészeti Találkozóban nyílt meg március 28-án. Fellépett Tokodi Krisztina (gordonka). Ezt követően a szabadkai Városháza előcsarnokában Augustin Juriga Vajdasági magyar kulturális és történelmi emlékek című fotókiállítása volt megtekinthető, majd Tényi Edit népdalénekes *Akácok* alatt című hangversenyére került sor, amelyben közreműködött Dér Andrea (zongora), Szöllősy Vágó Veronika és Szöllősy Vágó László. Nemes Fekete Edit, Augustin Juriga és Tényi Edit képviselték Vajdaságot Hannoverben, az Expo 2000 világkiállítás Magyar Pavilonjában.

KONCERTEK

VAJDasÁGI MAGYAR ZENEI ESTÉK – A Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság szervezésében, A vizuálistól az univerzálisig címmel, a Vajdasági Magyar Zenei Esték V. sorozatának koncertjét tartották március 22-én a szabadkai Városi Könyvtár olvasótermében. Fellépett: Füstös Dénes, Hartig Tibor, Király Dávid Zsolt, Király Ernő, Megyeri Lajos, Mezei Szilárd, Molcer Mátyas, Perovics Emil és Verebes Ernő szerzeményei. Közreműködött Kinka Rita zongorán, Kálmán Imre gordonkán, Balázs Flórián hegedűn és Borbély Róbert klarinéton. Ezt követően Zentán, Kanizsán és Újvidéken is folytatódott a Vajdasági Magyar Zenei Esték sorozat.

ÚJVIDÉKI ZENEI ÜNNEPSÉGEK – Április 9-étől 23-áig rendezik meg az újvidéki Zsinagógában az Újvidéki Zenei Ünnepségek (NOMUS) elnevezésű hagyományos fesztivált. A hazai akadémikusok mellett szkopjei, zágrábi, ljubljana, valamint svéd és francia művészek is bemutatkoznak. Az Újvidéki Művészeti Akadémia Szimfonikus Zenekara Mladen Jagušt vezényletével és Dorian Lejnak zongoraművész közreműködésével nagylegzetű

művekkel, Rachmaninov és Szkrjabin szerzeményeivel nyitotta meg a két hétig tartó rendezvényt. Április 11-én a Városháza dísztermében lemezbemutató volt. Miloje Milojević zongoraszerzeményeinek CD-felvételét Biljana Gorunović zongoraművész, Vlastimir Trajković zeneszerző és Dragoljub Katunac zenetörténész mutatta be. Ezt követően a Zsinagógában zongorahármasokat hallgathatott meg a közönség. Beethoven D-dúr op. 70, Sosztakovics e-moll op. 67 és Brahms H-dúr op. 8 triója csendült fel Jasminka Stančul, Werner Hink és Fritz Dolezal bécsi előadóművészek tolmácsolásában. Április 12-én a Zsinagógában kamarahangverseny volt. Flammer hegedűművész és Michel Arrignon klarinétművész, párizsi muzsikuskok és Iris Kobal újvidéki zongoraművész C.

Franck, F. Paulenc, C. Vivier, A. Berg és D. Milhaud műveit szólaltatták meg. Április 13-án a zágrábi Trio Orlando vendégszerepelt az Újvidéki Zenei Ünnepeken. Műsorukon D. Pejacevic, F. Mendelssohn-Hensel, majd Mendelssohn és Piazzola zongorahármasával szerepeltek. A koncert a Zsinagógában volt hallható.

JOVAN KOLUNDŽIJA KONCERTJE – A Szabadkai Filharmónia kamarazenekara április másodikán este koncertet adott a szabadkai Városháza dísztermében. A szólista Jovan Kolundžija hegedűművész, a karmester Berislav Skenderović. A Szabadkai Zenei Központ által szervezett koncert műsorán Vivaldi *Négy évszaka* szerepelt.

TÖLÜNK – RÓLUNK

TÖLÜNK

Kötetek(ben)

Lovas Ildikó: *Via del Corso*, novellák, Orpheusz Könyvek, Bp., 2001

Tolnai Ottó: *Balkáni babér*, versek, Jenkor Kiadó, Pécs, 2001

Gerold László: *A századvég és a századelő* színikritikája. In: *Magyar Színháztörténet 1873–1920*, szerk.: Gajdó Tamás. Magyar Könyv-Klub–Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Bp., 2001, 809–860. l.

Radomir Konstantinović: *A vidék filozófiája* (Filozofija palanke), fordította: Radics Viktória, Kijarat Kiadó, Bp., 2001

Narratívák 4. A történelem poétikája. Szerkesztette és válogatta: Thomka Beáta, Kijarat Kiadó, Bp., 2001

Folyóiratokban

ÉS

Ladányi István: *Kívül, Végel László* Exterritóriumaról, kritika – 2001. április 6.

Tolnai Ottó: *A balkáni babér*, vers – 2001. április 6.

Forrás

Bori Imre: *Vacsora a Szilágyi Erzsébet fasorban* (Németh László-szám) – 2001. 4.

Hitel

Tomán László: *Szenteleky hagyatéka* (Szenteleky Kornél: *Új lehetőségek – Új kötelességek*), kritika – 2001. 1.

Kortárs

Fekete J. József: *Mohás Lívía: Jusztiniánusz*, kritika – 2001. 2–3.

Kritika

Szombathy Bálint: *A látható underground*, kritika – 2001. 2.

Magyar Lettre

A Balkáni fantázia c. blokkban – 2001. tavasz

Végel László: Egy hontalan lokálpatrióta, esszé

Balázs Attila: A fák állva halnak meg, esszé

Tolnai Ottó: Párolog a deszkakerítés, esszé

Napút

Bognár Antal: Földrajzóra, napló – 2001. 2.

Parnasszus

Ladik Katalin: Fákon ülő küllő, vers – 2001. 1.

Tisztatáj

Maurits Ferenc illusztrációi – 2001. 1.

RÓLUNK

ÉS

Reményi József Tamás: Az európai fattyú; Ladányi István: Kívül, kritika (Végel László Exterritóriumáról) – 2001. április 6.

Kortárs

Domokos Mátyás: Fuerunt, kritika (Hornyik Miklós: Beszélgetés frókkal) – 2001. 1.

Kritika

H. Nagy Miklós: Balázs Attila: Ki tanyája ez a világ, kritika – 2001. 4.

HUSZTA Rózsa összeállítása

A FORUM KÖNYVKIADÓ ÚJ KÖNYVEI

Gerold László: *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918–2000)*

Csányi Erzsébet: *Világirodalmi kontúr* (esszék, tanulmányok)

Jung Károly: *A Pannóniai Énektől a Mária-lányokig* (néprajzi tanulmányok)

Bordás Győző: *Ténta és repesz* (esszék, kritikák)

Előkészületben:

Pap József: *Nyárutó* (gyermekversek)

Szeli István: *Emlékezések könyve* (vallomások, méltatások)

Burány Béla: *Ünnepek, szokások, babonák II.*

Fehér Ferenc–Léphaft Pál: *Újév az erdőn* (verses-rajzos gyermekkönyv)

Faragó Kornélia: *Téirányok, távolságok* (tanulmányok)

Bence Erika: *Ibolya utca* (novellák)

KRITIKAI SZEMLE

Könyvek

Bence Erika: Az esszé sokféle természete (Csányi Erzsébet: Világirodalmi kontúr) 410

Hózsa Éva: „Találni úgyse fogom” (Szathmári István: Kurdok a városban) 412

Husza Rózsa: Nő(k) nélkül (Darvasi László: Szerezni egy nőt) 414

Silling István: A Kisalföld szakrális kisemlékei (Liszka József: Állítatott keresztényi buzgóságbul) 419

Híd Irodalmi Díj – 2000

Gerold László méltatása 422

Bányai János köszönőbeszéde 425

KRÓNIKA

Husza Rózsa összeállítása 427

E számunk megjelenését a Szerb Köztársaság Művelődési Minisztériuma, a Nyílt Társadalomért Alap, Jugoszlávia, a Nemzeti Kulturális Alapprogram, valamint a budapesti Illyés Közalapítvány támogatta

---

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2001. április. Kiadja a Forum Könyvkiadó Kft. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/57-216. e-mail: forumkk@eunet.yu – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 45700–603–8–10750-es zsíroszámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 480 dinár. Egyes szám ára 40, kettős szám ára 80 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 115 DEM. – Készült a Forum Holding Nyomdájában Újvidéken. – YU ISSN 0350–9079